

***МАТЕРІАЛИ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
21 ЧЕРВНЯ 2024 РОКУ***

***«КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ ЩОДО
ДОТРИМАННЯ ОСНОВНИХ ПРИНЦИПІВ
ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ЗДІЙСНЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ
ВЛАДИ: ПОГЛЯД У СВІТЛІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ»***

м. Івано-Франківськ, 2024

УДК 342.(081)

P43

*Рекомендовано до друку вченою радою
Навчально-наукового юридичного інституту
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
Протокол № 2 від 27.09.2024 р.*

**Р 43 Конституція України щодо дотримання основних принципів організації та здійснення публічної влади: погляд у світлі євроінтеграції : матеріали Всеукраїнської конференції (м. Івано-Франківськ, 21 червня 2024 року) / упорядник В. І. Розвадовський. Наукове електронне видання. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2024. 276 с.
ISBN-978-966-640-561-9**

До збірника увійшли тези доповідей учасників всеукраїнської науково-практичної конференції «Конституція України щодо дотримання основних принципів організації та здійснення публічної влади: погляд у світлі євроінтеграції». Даний захід організований науковцями кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, що відбувалася в Івано-Франківську 21 червня 2024 року.

Збірник розрахований для наукових та науково-педагогічних працівників вищих закладів і наукових установ, студентів, аспірантів та докторантів, практичних працівників і широкий читацький загал.

Повну відповідальність за достовірність та якість поданого матеріалу несуть учасники конференції.

Усі права захищені. За будь-якого використання матеріалів конференції, посилання на джерела є обов'язковим.

ISBN-978-966-640-561-9

© Навчально-науковий юридичний інститут, 2024
© Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника, 2024

ЗМІСТ

ВСУПНЕ СЛОВО10

ВІД ОРГАНІЗАТОРІВ...12

НАПРЯМ І. ГЕНЕЗА ТА СУЧАСНИЙ СТАН УКРАЇНСЬКОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ. КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

1. Адамович Сергій Васильович, доктор історичних наук, професор кафедри теорії та історії держави і права Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.
«Нелегітимність згідно норм Конституції України російського псевдореферендуму на окупованих територіях України у вересні 2022 р.» 14

2. Бабій Юрій Юрійович, аспірант кафедри загально-правових дисциплін факультету № 3 Донецького державного університету внутрішніх справ (м. Кропивницький, Україна)
«Організація муніципальної влади в сучасній Україні: теоретико-правові питання»..... 19

3. Дарвай Діана Любомирівна, студентка I курсу Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (наук. керівник: доц. Федорончук А.В.).
«Вибори Президента України: окремі конституційно-правові аспекти»24

4. Дем'янюк Владислав Іванович, аспірант II курсу кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.
«Роль громадянського суспільства у процесі євроінтеграції та його вплив на народний суверенітет».....30

5. Дерев'янку Сергій Миронович, доктор політичних наук, професор, заслужений працівник освіти України, професор кафедри політичних інститутів та процесів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.
«Участь внутрішньо переміщених осіб у здійсненні публічної влади у приймаючих громадах: політико-правові проблеми регулювання»..... 34

6. Кравчук Микола Володимирович, професор кафедри теорії права та конституціоналізму Західноукраїнського національного університету, кандидат

- юридичних наук, доктор права УВУ, доцент, почесний професор університету, академік Академії політико-правових наук, Заслужений юрист України.
«Особливості українського конституціоналізму та його роль у національному державотворенні»..... 45
- 7. Мельничук Світлана Миколаївна**, доктор юридичних наук, професор кафедри державно-правових дисциплін та публічного управління факультету № 4 Донецького державного університету внутрішніх справ (м. Кропивницький, Україна).
«Організація публічної місцевої влади в сучасній Україні: теоретико-правові питання»..... 52
- 8. Мнишенко Євгенія Сергіївна**, представник Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в Івано-Франківській області.
«Співвідношення норм Конституції України та норм профільних законів у контексті прав громадян та свобод об'єднання в громадські організації» 58
- 9. Петровська Ірина Ігорівна**, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.
«Правове регулювання законності та принципи верховенства права в публічному адмініструванні» 61
- 10. Притула Софія Сергіївна**, студентка I курсу Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (наук. керівник: проф. Книш В.В.).
«Проблеми конституціоналізації новостворених правоохоронних органів України»..... 65
- 11. Сворак Степан Дмитрович**, доктор юридичних наук, доктор історичних наук, професор кафедри теорії та історії держави і права Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.
Микитчук Романія Романівна, студентка 1-го року магістратури Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.
«Формування та конституювання публічної влади в Конституції ЗУНР» 70
- 12. Урбанський Іван Вікторович**, студент 1-го року магістратури Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (наук. керівник: доц. Розвадовський В.І.).
«Принципи Конституційного судочинства» 78

13. Федорончук Андрій Володимирович, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
«Реформування судової влади в Україні: окремі конституційно-правові аспекти»87

НАПРЯМ 2. КОНВЕРГЕНЦІЯ СУЧАСНОГО МІЖНАРОДНОГО ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА З КОНСТИТУЦІЙНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ

1. Албу Андрій Аркадійович, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.
«Проблемні аспекти застосування міжнародних договорів в Україні та шляхи вдосконалення їх міжнародно-правового регулювання».....99

2. Бурлак Оксана Василівна, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. *«Останні тенденції міжнародно-правового регулювання штучного інтелекту в сфері прав людини»*..... 106

3. Волинський Андрій Миколайович, студент 1-го року магістратури Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (наук. керівник: Розвадовський В.І.).
«Основні принципи Конституції України та їх відповідність європейським стандартам» 113

4. Вольський Андрій-Михайло Тарасович, студент 1-го року магістратури Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (наук. керівник: Розвадовський В.І.).
«Роль європейського конституціоналізму в конституційному процесі в Україні» 119

5. Григорчук Тетяна Любомирівна, студентка II курсу Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (наук. керівник: Книш В.В.).
«Перспективи подальшого розвитку та вирішення проблем співвідношення правових систем» 125

- 6. Гутник Віталій Володимирович**, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри міжнародного права факультету міжнародних відносин Львівського національного університету імені Івана Франка, професор юридичного факультету Вільнюського університету (Литовська Республіка).
«Стаття 12 Конституції України: шлях чи перешкода для міжнародного кримінального правосуддя?» 132
- 7. Зінич Любомир Васильович**, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.
«Конституційні принципи та європейські стандарти грантового фінансування» 137
- 8. Іванчук Оксана Василівна**, студентка 1-го року магістратури Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (наук. керівник: Розвадовський В.І.).
«Досвід Польщі для конституційного майбутнього України на її шляху до Європейського Союзу та НАТО»..... 142
- 9. Книш Віталій Васильович**, доктор юридичних наук, професор кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.
«Особливості розвитку конституційно-правової відповідальності у державах ЄС» 151
- 10. Ковалишин Олександр Романович**, кандидат юридичних наук доцент кафедри судочинства Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.
«Ukrainian Law on national minorities: towards EU standards on minority protection»... 165
- 11. Мосейчук Антон Васильович**, студент 1-го року магістратури Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (наук. керівник: Розвадовський В.І.).
«Принципи верховенства права та демократії в Конституції України: відповідність європейським інтеграційним вимогам»..... 171
- 12. Розвадовський Володимир Іванович**, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.
«Досвід функціонування конституційної юстиції у країнах ЄС» 177

13. Сиром'ятенко Станіслав Вадимович, студент 1-го року магістратури Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (наук. керівник: Розвадовський В.І.).
«Вплив євроінтеграції на конституційність публічної влади в Україні»..... 182

14. Слінько Тетяна Миколаївна, кандидатка юридичних наук, професорка, завідувачка кафедри конституційного права України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.
«Дотримання принципів відкритості і прозорості в діяльності органів публічної влади в контексті євроінтеграції»..... 187

НАПРЯМ 3. РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ЙОГО ПЕРСПЕКТИВИ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

1. Бейсюк Любомир Іванович, студент 2-го курсу Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (наук. керівник: Книш В.В.).
«Проблеми захисту населення та території України від повітряних атак рф»..... 199

2. Булат Євгенія Анатоліївна, доктор юридичних наук, старший дослідник, старший науковий співробітник Придніпровського наукового центру Національної академії наук України і Міністерства освіти і науки України професор кафедри цивільного, трудового та господарського права Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
«Деякі аспекти обмеження конституційних прав і свобод людини під час воєнного стану».....207

3. Гановський Назарій Іванович, студент 1-го року магістратури Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (наук. керівник: Розвадовський В.І.).
«Конституційні зміни щодо децентралізації публічної влади як одне з головних завдань післявоєнного відновлення України»..... 212

4. Загурський Олександр Богданович, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права та публічного управління ЗВО «Університет Короля Данила».
«Місце і роль воєнної безпеки в системі національної безпеки»..... 217

- 5. Капчук Софія Ярославівна**, студентка 1-го року магістратури Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (наук. керівник: Розвадовський В.І.).
«Обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина в умовах воєнного стану» 223
- 6. Климончук Василь Йосипович**, доктор політичних наук, професор, Завідувач кафедри політології Факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.
«Особливості реалізації виборчого права у післявоєнний час: практика зарубіжних країн і виклик для України» 231
- 7. Марцеляк Олег Володимирович**, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного права навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
«Правова природа принципу інституційної безперервності влади і його дія в Україні в умовах російської агресії» 237
- 8. Панкевич Іван Миронович**, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного права та галузевих дисциплін Національного університету водного господарства та природокористування, м. Рівне.
Багатко А.С., асистент кафедри інформаційного права та юридичної журналістики Національного університету водного господарства та природокористування, м. Рівне.
«Особливості реалізації конституційного права на свободу пересування у період воєнного стану в Україні»245
- 9. Протченко Діана Олегівна**, студентка 4 курсу Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (наук. керівник: проф. Книш В.В.).
«Становлення та сучасний стан міжнародно-правового регулювання захисту цивільного населення в умовах війни»253
- 10. Шевченко Надія Леонідівна**, кандидат юридичних наук, доцент кафедри національного, міжнародного права та правоохоронної діяльності Херсонського державного університету.
«Адміністративно-правове регулювання прав людини під час дії воєнного стану в Україні» 264
- 11. Щербанюк Оксана Володимирівна**, доктор юридичних наук, професор, завідувачка кафедри процесуального права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, професор Вільнюського університету.

«Конституціоналізація та деконституціоналізація: концептуальні роз'яснення на шляху країни до ЄС»..... 270

ВСТУПНЕ СЛОВО

В сучасних умовах глобальних викликів та змін, що стоять перед Україною як частиною європейського правового простору, питання зміцнення верховенства права, демократії та забезпечення прав і свобод людини набувають особливого значення. Як відомо, Конституція України, прийнята у 1996 році, стала фундаментальним документом, що закріпив основні принципи демократичної організації держави, зокрема поділ влади, верховенство права, гарантії прав та свобод людини. Водночас, через стрімкі суспільні, політичні й економічні зміни, а також через курс на інтеграцію до європейського співтовариства, виникла необхідність в адаптації та вдосконаленні конституційних норм, щоб вони відповідали сучасним вимогам і викликам.

Євроінтеграційні процеси, що тривають в Україні, є не лише зовнішньополітичним вибором нашої держави, але й глибоким перетворенням внутрішньої правової системи, наближенням її до європейських стандартів. Зокрема, це стосується реформування системи публічного управління, посилення незалежності судової влади, забезпечення реальної участі громадян у здійсненні державної влади, боротьби з корупцією, дотримання прав людини, зокрема прав внутрішньо переміщених осіб і осіб, що перебувають на тимчасово окупованих територіях України, вдосконалення функціонування правозахисних інститутів, судової системи, прокуратури тощо. Інтеграція з ЄС відкриває можливості покращення законодавчих стандартів, залучення інвестицій, найновіших технологій, розширення економічних можливостей, підвищення якості українських товарів, а також можливість конкурувати на ринках Європейського Союзу, сприяє політичній консолідації країни та підвищенню її міжнародного впливу.

Незважаючи на те, що євроінтеграційні процеси в нашій країні відбуваються в надзвичайно складних умовах – широкомасштабної російсько-української війни, Україна продовжує впроваджувати реформи, ухвалювати важливі закони, консолідувати зусилля науковців, експертів, практиків та молодих дослідників для вироблення ефективних рішень щодо зміцнення демократичних засад публічного управління та забезпечення належного рівня правової культури в нашій державі.

Приємно відмітити, що запланований науковий захід, об'єднує провідних науковців, практиків, стейкхолдерів, здобувачів вищої освіти та експертів у галузі конституційного права, державного управління та міжнародних відносин. Тому, я переконаний в тому, що результати цієї дискусії стануть вагомим внеском у розвиток наукового дискурсу щодо ролі Конституції у дотриманні основних принципів організації та здійснення публічної влади, а також допоможуть у виробленні конкретних рекомендацій для подальшої оптимізації конституційних механізмів в умовах євроінтеграції.

Окремо хочу висловити подяку всім учасникам конференції за ваші зусилля, за плідну працю, а також за те, що ви робите свій неоціненний внесок у розвиток правової, соціальної, демократичної держави в Україні. Я переконаний, що ваші наукові здобутки та практичні рекомендації допоможуть належним чином реалізовувати в Україні основні принципи організації та здійснення публічної влади, що відповідають європейським стандартам та ідеалам справедливості.

Враховуючи зазначене, бажаю всім учасникам конференції натхнення, конструктивних дискусій та успішної реалізації наукових ідей! Сподіваємось, що цей захід стане корисним майданчиком для обміну думками, налагодження співпраці та розвитку нових наукових ідей, які сприятимуть зміцненню конституційного ладу та демократичних інституцій в Україні.

Микитин Ю.І. директор Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, професор кафедри політики у сфері боротьби зі злочинністю та кримінального права, кандидат юридичних наук, професор, Заслужений юрист України

ВІД ОРГАНІЗАТОРІВ

Сучасний етап розвитку нашої держави є періодом великих викликів, суспільно-політичних та правових випробувань і перспектив. Після «Революції Гідності» Україна обрала чіткий курс на європейську інтеграцію, що передбачає не лише адаптацію вітчизняного законодавства до європейських стандартів, а й глибоку трансформацію системи державного управління, правового регулювання, захисту прав і свобод громадян. Ці зміни мають бути здійснені в контексті основоположних цінностей, закріплених у Конституції України, яка є фундаментом правової системи держави.

Водночас, процес євроінтеграції вимагає гнучкого та сучасного підходу до прийняття, тлумачення та реалізації конституційних норм, зокрема, в аспекті дотримання основних принципів організації публічної влади і з поправкою на реалії сьогодення.

Виходячи з усього вищенаведеного та з урахуванням річниці прийняття Конституції України, на базі кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника організовано Всеукраїнську науково-практичну конференцію «Конституція України щодо дотримання основних принципів організації та здійснення публічної влади: погляд у світлі євроінтеграції».

Головним завданням конференції є обговорення ключових проблем і викликів, що постають перед Україною в контексті реформування системи державного управління та забезпечення верховенства права, а також розробка рекомендацій щодо ефективного впровадження європейських стандартів у правову систему нашої держави. У рамках цієї конференції ми маємо можливість не лише обмінятися науковими здобутками та ідеями, а й оцінити практичні аспекти реалізації державної політики, спрямованої на забезпечення прав і свобод громадян.

З урахуванням поставлених цілей цьогорічна конференція представлена такими основними науковими напрямками, як актуальні

проблеми становлення українського конституціоналізму в сучасних умовах державотворення та в умовах воєнного стану, організація та функціонування публічної влади в контексті дотримання конституційно-правових засад, гармонізація сучасного міжнародного та європейського права з конституційним правом України, а також проблеми розвитку українського конституціоналізму у повоєнний період.

Тематику конференції та її окремі напрями підтримало широке коло представників наукової спільноти від Західноукраїнського національного університету, Донецького державного університету внутрішніх справ, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Львівського національного університету імені Івана Франка, Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Національного університету водного господарства та природокористування, Університету Короля Данила, Херсонського державного університету, Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, а також представника Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в Івано-Франківській області, практичних працівників, аспірантів та студентів.

Оргкомітет висловлює щире вдячність за активну участь всім учасникам конференції, а також за сприяння і допомогу в її організації та проведенні керівництву Навчально-наукового юридичного інституту та Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника.

Володимир Розвадовський, завідувач кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, кандидат юридичних наук, доцент, модератор конференції

НАПРЯМ 1. ГЕНЕЗА ТА СУЧАСНИЙ СТАН УКРАЇНСЬКОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ. КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

Адамович С.В., завідувач кафедри теорії та історії держави і права Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника доктор історичних наук, професор <https://orcid.org/0000-0003-4236-741X>

Нелегітимність згідно норм міжнародного та національного права російських псевдореферендумів на окупованих територіях України у вересні 2022 р.

Неспровокована і жорстока російська військова агресія щодо незалежної держави України є унікальною для ХХІ століття, абсолютно архаїчною колоніальною війною імперії. Жорстокість ведення війни зі сторони росіян обумовлена тим, що поразка росії в цій війні буде екзистенціальною поразкою останньої імперії Європи і наступним її розпадом на окремі національні держави. російські війська масово вчиняють воєнні злочини, а заяви державного керівництва російської федерації є свідченням того, що політика цієї країни здійснюється з наміром знищити українців як націю, тобто підпадають під визначення геноциду [2, с.7].

Відзначимо, що на захоплених росією з лютого 2022 р. територіях окупанти усувають населення від українських джерел інформації, поширюють свою пропаганду, силоміць приводять систему освіти у відповідність до російської, виплачують соціальні виплати та зарплату в рублях, видають російські паспорти, пов'язують користування послугами та правами з російським

громадянством, вербують колаборантів та вдаються до репресій і терору [10].

Однак перед російськими окупаційними адміністраціями Донецької, Запорізької, Луганської, Херсонської областей стояло питання легітимізації своєї присутності на українських землях, для чого було і організовано та проведено фейкові референдуми 23-27 вересня 2022 р. Загалом в антидемократичних політичних режимах референдуми можуть слугувати скоріше розширеними руками неліберального уряду, ніж наданням людям прямого доступу до прийняття рішень [4]. Потенціал вирішення конфліктів референдумами про самовизначення є умовним, залежно від того, чи проводяться вони за взаємною згодою відповідних груп меншості та більшості [3].

Міжнародне законодавство не передбачає проведення країною-агресором референдумів на окупованих територіях і визнання їх. Крім того, зовнішній спостерігач не може оцінити репрезентативність та результати голосування через непрозорий характер виборчої процедури, репресії і примус до голосування мешканців окупованих територій. Як свідчать факти на тимчасово окупованих частинах територій Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей у зв'язку з організацією псевдореферендумів з боку окупаційної адміністрації вчинялися незаконні дії, що становили загрозу життю, здоров'ю та гідності громадян України. Цим порушувалася стаття 43 додатку Гаазької конвенції про закони та звичаї війни на суходолі 1907 р., яка закріплює положення про те, що держава-окупант має максимально дотримуватися національних законів окупованої держави і вимоги статті 47 IV Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни щодо непорушності прав населення окупованих територій [11; 5].

Не легітимними були референдуми 2022 р. і з точки зору національного законодавства. Так, Конституцією України у статті 73, визначено, що питання про зміну території України вирішуються виключно всеукраїнським референдумом, який відповідно до статті 72 проголошується за народною ініціативою на вимогу не менш як

трьох мільйонів громадян України, які мають право голосу, за умови, що підписи щодо призначення референдуму зібрано не менш як у двох третинах областей і не менш як по сто тисяч підписів у кожній області та призначається Верховною Радою або Президентом України [7].

Натомість стаття 3 Закону «Про всеукраїнський референдум» забороняє проведення референдумів, що «спрямовані на ліквідацію незалежності України, порушення державного суверенітету, територіальної цілісності України, створення загрози національній безпеці України, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі». Водночас з початком широкомасштабної російської військової агресії 24 лютого 2022 р. був введений воєнний стан, а статтею 20 Закону також встановлено заборона щодо призначення (проголошення) та проведення всеукраїнського референдуму в разі введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або окремих її місцевостях [6].

Для фальсифікації результатів росіяни заздалегідь примусово збирали паспортні дані мешканців окупованих територій, залякували населення, що їх позбавлять доступу до медичної та освітньої галузей, ізолюють від соціального забезпечення. Напередодні голосування росіяни вчиняли обстріли окупованих територій, звинувачуючи в них Збройні Сили України. Люди, що публічно висловлювалися проти референдуму зазнавали репресій, а на співпрацю з окупаційним режимом пішли тільки окремі люмпенізовані елементи суспільства.

Окупанти не організували належно виборчі дільниці, не забезпечили прозорого виборчого процесу та свободи волевиявлення. Під час самого незаконного голосування на виборців чинився психологічний та фізичний тиск зі сторони російських військових і колаборантів, застосовувалися елементи підкупу.

Попри це, мешканці окупованих територій переважною більшістю проігнорували вибори, чим продемонстрували проукраїнську позицію. Зазначимо, що виборчий процес не був репрезентативним і через те, що переважна більшість населення

тимчасово окупованих територій на момент проведення псевдореферендумів через воєнні дії знаходилася поза їх межами [9, с.35]. Але це не стало перешкодою для фальсифікації результатів референдуму. Так, в розбитих майже повністю Лисичанську, Северодонецьку, Рубіжному окупанти заявили про явку від 41 до 46 %, але не мали списків населення, яке в цих містах залишилося [8].

27 вересня 2022 р. влада рф заявила про 90 % явку на виборах і те, що 87-99 % з них віддали свої голоси за входження областей до складу рф. 30 вересня 2022 р. в. путін підписав «договори про входження до складу рф» Донецької, Луганської, Херсонської та Запорізької областей.

Отже, референдум 23-27 вересня 2022 р. на окупованих рф територіях відбувався зі сторони російської окупаційної влади з порушеннями норм міжнародного та національного законодавства, з масштабним використанням примусу, переслідувань і застосуванням фальсифікацій. Під час імітації волевиявлення громадян не було дотримано демократичних процедур.

Сфальсифіковане з численними правопорушеннями росіянами опитування стало ще одною злочинною сторінкою російської військової агресії в Україні, його організатори і виконавці повинні понести належне покарання. Відзначимо, що перспективи покарання громадян російської федерації за злочини в Україні можуть бути реалізовані через національні суди в Україні з подальшим формуванням відповідної практики Європейського суду з прав людини, Міжнародного кримінального суду і через створення спеціального міжнародного трибуналу щодо України [1].

Список використаних джерел:

1. Adamovych S., Mykutyń Y., Prystach L., Savetchuk N., Kozych I. Prospects for Punishing Citizens of the Russian Federation for War Crimes in Ukraine in 2014-2022. *Pakistan Journal of Criminology*. 2023. Vol.15, no. 02. 227-242.

2. Адамович С. Притягнення до відповідальності вищого військового і політичного керівництва росії за геноцид проти українців. *Law & Society*. 2022. № 6. С. 3-10.

3. Germann M. Pax populi? An analysis of the conflict resolution potential of referendums on self-determination. *European political science review*. 2022. Vol. 12, pp. 403-423.

4. Gherghina S., Farcas R., Oross, D. Referendums as extended arms of the government: evidence from an illiberal regime. *East european politics*. 2024. 02 Apr., pp. 1-24.

5. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text

6. Закон України «Про всеукраїнський референдум». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20#Text>.

7. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

8. Петренко Р. «Референдум» на Луганщині: окупанти вигадали явку до 50% у розбитих вщент містах – ОВА. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/09/25/7368957/>

9. Скобельська О. Псевдореферендуми на тимчасово окупованих територіях України: питання легітимності та засобів реагування. *Нове українське право*. 2022. Вип. 5. С. 31-36.

10. Zhurzhenko T. Terror, Collaboration and Resistance Russian Rule in the Newly Occupied Territories of Ukraine. *Osteuropa*. 2022. Vol. 72, no. 6-8, pp. 179-200.

11. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text.

Бабій Ю.Ю., аспірант кафедри загально-правових дисциплін факультету № 3 Донецького державного університету внутрішніх справ (м. Кропивницький, Україна) <https://orcid.org/0009-0002-4007-0436>

Організація муніципальної влади в сучасній Україні: теоретико-правові питання

Сучасна держава Україна функціонує в надзвичайно складних умовах, при цьому продовжує реформаційні процеси, в тому числі й щодо удосконалення організації та здійснення муніципальної влади.

Слід зауважити, що сфера муніципальної влади перебуває в процесі перманентного реформування ще з часу фіксації параметрів здійснення місцевого самоврядування в Конституції України а відтак і в Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні». Однак здебільшого заплановані зміни залишилися добрими намірами та не були втілені в життя, незважаючи на взяті Україною зобов'язання, що виникли внаслідок ратифікації Європейської хартії місцевого самоврядування.

Попри все, цей документ є важливим міжнародним стандартом у сфері здійснення місцевого самоврядування та передбачає можливість часткового визнання його положень державами, що дає змогу зберегти унікальність місцевого самоврядування пов'язану з традиціями та історичною самобутністю.

Україна беззастережно ратифікувала Європейську хартію місцевого самоврядування, що на думку В. Мельничука, зумовило практично постійний конфлікт між Україною та Радою Європи, оскільки ні політично, ні юридично наша держава впродовж тривалого часу не могла виконати взяті зобов'язання Хартії. Тож у процесі реформування, як зараз, так і в майбутньому, перед державою все частіше буде поставати питання про те, яким чином будуть виконані міжнародні зобов'язання України, котрі вона взяла на себе

прийняттям Хартії, тобто як будуть виконані міжнародні зобов'язання України у сфері місцевого самоврядування [1, с. 112].

В юридичній літературі вказується на розбіжності у розумінні місцевого самоврядування закріпленого в Конституції України, Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» з концепцією місцевого самоврядування визначеною в Європейській хартії місцевого самоврядування, які враховуючи євроінтеграційний курс подальшого розвитку сучасної України варто скоригувати відповідно до Європейської хартії місцевого самоврядування [2, с. 16].

Нині спостерігаються активні дії щодо удосконалення територіальної організації публічної влади в Україні, пов'язані з впровадженням завдань визначених Концепцією реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні від 1 квітня 2014 р. [3], а саме: забезпечення доступності та якості публічних послуг; досягнення оптимального розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади; визначення обґрунтованої територіальної основи для діяльності органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади з метою забезпечення доступності та належної якості публічних послуг, що надаються такими органами; створення належних матеріальних, фінансових та організаційних умов для забезпечення виконання органами місцевого самоврядування власних і делегованих повноважень.

Цей програмний документ обумовив зміну в територіальній організації муніципальної влади, удосконалення правової основи її функціонування, сприяв проведенню бюджетної децентралізації, перерозподілу державних повноважень на базовий рівень, але не розв'язав всіх проблемних питань щодо організації муніципальної влади в сучасній Україні.

З метою досягнення позитивних результатів в функціонуванні муніципальної влади було розроблено та впроваджено низку й інших не менш важливих документів, зокрема: План заходів щодо реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної

організації влади в Україні від 18 червня 2014 року (втратив чинність від 22.09.2016), План заходів щодо реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні від 22 вересня 2016 р., План заходів з реалізації нового етапу реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні на 2019-2021 роки від 23 січня 2019 року, План заходів з реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні на 2024-2027 роки від 26 березня 2024 р.

Все це дало змогу підвищити спроможність муніципальної влади у наданні послуг населенню громад базового рівня та задоволенні їх колективних (спільних) потреб.

Незважаючи на те, що Європейський Парламент відзначив ефективність реформування організації муніципальної влади, а реформу визнав як одну з найуспішніших в Україні, в сфері організації муніципальної влади є ще багато проблемних питань, які не дістали належного розв'язання в ході десятирічного незавершеного реформування. Проблемним залишається питання функціонування районних рад в системі муніципальної влади, які представляють інтереси місцевих рад базового рівня. Потребує удосконалення обрахування сароможності територіальних громад та інше.

В Плані заходів з реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні на 2024-2027 роки від 26 березня 2024 р. [4] визначені нові завдання, які стосуються, зокрема: врегулювання окремих питань адміністративно-територіального устрою; переформатування місцевих держадміністрацій в органи префектурного типу; відновлення діяльності органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади на деокупованих територіях; розмежування повноважень органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади за принципом субсидіарності; посилення фінансової спроможності органів місцевого самоврядування для забезпечення здійснення визначених законодавством повноважень; формування професійної

конкурентної служби в органах місцевого самоврядування; створення умов для залучення жителів до прийняття управлінських рішень на місцях, розвиток форм прямого народовладдя; посилення інституційної спроможності асоціацій органів місцевого самоврядування; закріплення результатів реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Конституції України.

Зважаючи на активні зміни в організації муніципальної влади, що тривають впродовж останнього десятиліття варто здійснити діагностування цієї сфери з метою виявлення прогалин, проблемних питань, неузгодженостей з положеннями Європейської хартії місцевого самоврядування.

Адже як зазначається в юридичній літературі, стан імплементації принципів Європейської Хартії місцевого самоврядування до українського законодавства свідчить про їх часткове або неповне відтворення в Конституції та законах України, а в окремих випадках і взагалі відсутність відображення деяких принципів у нормах вітчизняного законодавства» [1, с. 116].

При цьому ратифікація Європейської хартії місцевого самоврядування (15.07.1997), підписання Додаткового протоколу до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі у справах місцевого органу влади (16.11.2009), Угоди про асоціацію між Україною та Європейським союзом та інших міжнародних документів, що мають вплив на розвиток місцевого самоврядування вимагають їх виконання Україною.

Адже в низці документів, зокрема і в Резолюції Європейського парламенту від 15 червня 2023 року щодо сталої реконструкції та інтеграції України до євроатлантичної спільноти (2023/2739(RSP)) [5] зафіксовано незмінність позиції Європейського Союзу в тому, що органи місцевого самоврядування є однією з головних підвалин будь-якого демократичного режиму.

Тож для сучасної України нині актуальним є питання, а саме: в якому варіанті модель організації муніципальної влади дістане закріплення на конституційному та законодавчому рівнях – як така

що відповідатиме принципам Європейської хартії місцевого самоврядування й здійснюватиметься на засадах субсидіарності та належного врядування чи залишиться й далі рудиментарним явищем.

Список використаних джерел

1. Мельничук В. Імплементация принципів Європейської хартії місцевого само-врядування в контексті децентралізації влади. *Вісник Прикарпатського університету*. 2019. Вип. 13. С. 111-118.

2. Бабій Ю.Ю. Правова основа функціонування муніципальної влади в Україні: проблеми та перспективи. *Вісник ЛННІ ім. Е.О. Дідоренка*. 2024. Вип. 1(105). С. 13-22

3. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження, Концепція № 333-р від 01.04.2014 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/333-2014-%D1%80>. (дата звернення: 04.06.2024).

4. Про затвердження плану заходів з реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні на 2024-2027 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 26 березня 2024 р. № 270-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270-2024-%D1%80#Text> (дата звернення: 04.06.2024).

5. European Parliament resolution of 15 June 2023 on the sustainable reconstruction and integration of Ukraine into the Euro-Atlantic community (2023/2739(RSP)). URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2023-0247_EN.html (дата звернення: 04.06.2024).

Дарвай Д.Л., студентка 1 курсу
Навчально-наукового юридичного
інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Науковий керівник:

Федорончук А.В., доцент кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, кандидат юридичних наук, доцент

Вибори Президента України: окремі конституційно-правові аспекти

Вибори Президента України – це подія, яка відіграє ключову роль у політичному житті країни, адже саме Президент є главою держави, посідаючи найвищу позицію в ієрархії влади. Від того, хто очолить країну, залежить її майбутнє, вектор її розвитку, рівень життя громадян.

Тому, хотіла б наголосити, що дослідження теми виборів головної політичної фігури нашої держави є, на сьогодні, цікавим та актуальним питанням. Так, останні вибори Президента України 2019 року супроводжувалися низкою суперечливих з точки зору законодавства моментів. Наприклад, норми чинного виборчого законодавства передбачали, що теледебати за рахунок коштів державного бюджету проводяться на суспільно-політичному загальнонаціональному каналі Суспільного телебачення. Однак, в результаті, пам'ятаємо реалізацію даної норми на практиці - *«Стадіон – так стадіон»*. Наведене свідчить не тільки про необхідність вдосконалення виборчого законодавства, але і його дотримання.

Однак, найцікавішим, як на мене, аспектом в питанні дослідження даної теми є саме правовий аналіз ситуації, яка склалась сьогодні в нашій державі, адже відповідно до Конституції України чергові вибори Президента України повинні були бути проведені цьогоріч, однак в нашій державі на даний час триває війна.

Таким чином, для можливості надання власних висновків з піднятого питання, хотіла б спершу зупинитись на загальних положеннях щодо виборів Президента України, закріплених в Україні на законодавчому рівні.

Так, статтею 103 Конституцією України, передбачено, що порядок проведення виборів Президента України встановлюється законом [1]. Таким законом в Україні є Виборчий кодекс України, норми якого тісно переплетені з Конституцією України.

Зокрема, з аналізу даних законодавчих актів випливає, що вибори Президента України в нашій державі відносяться до загальнодержавних видів виборів – тобто, таких, що проводиться в межах всієї території держави.

Призначає вибори Президента України Верховна Рада України.

Вибори Президента України можуть бути черговими, позачерговими та повторними.

Найбільш характерними для нашої держави є чергові вибори. Підставою проведення таких виборів є закінчення конституційного строку повноважень Президента України. Проводяться такі вибори в останню неділю березня п'ятого року повноважень Президента України.

Обраним у день виборів Президентом України вважається кандидат, який одержав на виборах більше половини голосів виборців, які взяли участь у голосуванні. Тобто, з наведеного випливає, що в Україні на законодавчому рівні закріплена *мажоритарна система абсолютної більшості* з виборів Президента України.

Це історично найдавніша та найпростіша виборча система. Її назва походить від французького “majorite”, що означає “більшість” [4]. Тобто, це система виборів, за якої для перемоги на виборах

кандидат повинен отримати більше половини ($50\% + 1$ голос) голосів виборців, які взяли участь у голосуванні.

Якщо жоден з кандидатів не отримує абсолютної більшості голосів, проводиться повторне голосування – так званий «другий тур» виборів, до якого виходять два кандидати, які отримали найбільшу кількість голосів у першому турі. Переможцем у «другому турі» стає кандидат, який отримав більше голосів виборців. До слова, слід наголосити, що такий «другий тур» ми могли спостерігати при проведенні виборів Президента України в 2019 році.

Офіційним оголошенням результатів виборів Президента України є опублікування результатів виборів Президента України у газетах «Голос України» та «Урядовий кур'єр».

Новообраний Президент України вступає на пост не пізніше як через 30 днів після офіційного оголошення результатів виборів.

Президент України набуває повноважень з моменту складення присяги Українському народові на урочистому засіданні Верховної Ради України.

Приведення Президента України до присяги здійснює Голова Конституційного Суду України.

Так, розглянувши дані загальні законодавчі положення, можна здійснити правовий аналіз саме сьогоденної ситуації в нашій державі в питанні проведення виборів Президента України та виокремити певні конституційно-правові аспекти.

Як вже зазначалось, у 2019 році в Україні відбулися чергові вибори Президента України. У другому турі даних виборів, який відбувся 21 квітня 2019 року, перемогу здобув Володимир Зеленський. Відповідно до статті 130 Виборчого кодексу України, новообраний Президент України набуває повноважень з моменту складення присяги Українському народові на урочистому засіданні Верховної Ради України. Так, присягу новообраний Президент України склав на урочистому засіданні Верховної Ради України 20 травня 2019 року.

Відповідно до статті 74 Виборчого кодексу України, строк повноважень Президента України визначається Конституцією

України [2]. В свою чергу, статтею 103 Конституції України визначено, що Президент України обирається строком на п'ять років. Тобто, 20 травня 2024 року закінчився п'ятирічний термін каденції президента Володимира Зеленського і відповідно до статті 103 Конституції цьогогоріч, а саме в останню неділю березня, мали б бути проведені вибори Президента України.

Однак, в нашій державі на даний час триває війна та введено воєнний стан. Відповідно до статті 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» в умовах воєнного стану проведення виборів Президента України забороняються.

Тобто, строк повноважень чинного Президента України закінчився 20.05.2024 року, а проведення виборів нового Президента України, на сьогодні, заборонено законом. То, чи легітимним є чинний Президент України на сьогоднішній день, тобто після 20.05.2024р.? З даного приводу у професійному середовищі точаться правові дискусії.

На мою думку, відповідь на дане питання міститься в статті 11 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», в частині 3 якої йдеться про те, що у разі закінчення строку повноважень Президента України під час дії воєнного стану його повноваження продовжуються до вступу на пост новообраного Президента України, обраного після скасування воєнного стану [3]. Ця норма корелюється із чинною нормою ст. 108 Конституції України, суть якої зводиться до того, що Президент України *виконує свої повноваження до вступу на пост новообраного Президента України.*

Водночас, хотіла би звернути увагу, зокрема, ще на один цікавий аспект.

Так, статтею 103 Конституції України не допускається, щоб одна особа була Президентом України більше ніж два строки підряд. Тобто, в Конституції України передбачена так звана запобіжна норма, направлена на запобігання узурпації влади однією особою.

Однак, як вже вище наголошувалось, визначений Конституцією України 5-тирічний строк перебування Президента України на посаді, де – юре, закінчився 20 травня 2024 р. Водночас, відповіді на

питання, коли в нашій державі завершиться війна і будуть проведені вибори Президента України, ми поки не маємо, а отже – одна і та ж сама особа в даному випадку перебуватиме на посту Президента України і надалі.

Вважаю, що оскільки дане питання, на сьогодні, в Україні є дискусійним, остаточну позицію з даного приводу мав би висловити Конституційний Суд України, як єдиний орган в державі, що має право здійснювати офіційне тлумачення норм Конституції України. Саме даний Суд повинен розтлумачити на офіційному рівні, як в умовах воєнного стану забезпечити реалізацію конституційного принципу безперервності державної влади та, водночас, не допустити узурпацію державної влади, що прямо заборонено статтею 5 Конституцією України.

Крім того, аналізуючи дану правову ситуацію, вважаю за можливе висловити думку, що, формуючи чинне законодавство про вибори Президента України законодавці, звісно, не допускали того, що нашій молодій європейській державі доведеться жити в умовах війни, і саме у зв'язку з цим виписані ними конституційні правила щодо президентського строку перебування на посаді в умовах воєнного стану сьогодні викликають такі суспільні різнотлумачення, що, звичайно, потребує законодавчого удосконалення.

Однак, точно переконана в іншому – в умовах повномасштабної війни, що триває, проведення демократичних виборів Президента України є абсолютно неможливим. Під час дії воєнного стану неможливо гарантувати дотримання основних конституційних принципів виборчого права, зокрема, принципу загального виборчого права, який передбачає, що всі без винятку виборці мають право та реальну можливість брати участь у виборах, принципу рівності виборчого права, принципу вільних виборів. Крім того, неможливо забезпечити, щоб дані вибори були проведені, так як написано в Конституції України, на загальнодержавному рівні, оскільки частина нашої держави сьогодні перебуває «під вогнем».

Тому, хотіла б завершити тим, з чого і розпочала дане дослідження. Від того, хто очолить країну, залежить її майбутнє,

вектор її розвитку, рівень життя громадян. І, однозначно, ми оберемо правильний європейський демократичний вектор. Однак, тільки після Української перемоги! Переможемо!

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення:17.06.2024);
2. Виборчий кодекс України від 19.12.2019р. № 396-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text> (дата звернення:17.06.2024);
3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення:17.06.2024);
4. Жемчужникова К. Історія виборів: виборчі системи в Україні URL: <https://www.opora.ua.org/vybory/istoriia-viboriv-viborchi-sistemi-v-ukrayini-22821> (дата звернення:17.06.2024)

Дем'янюк В.І., аспірант 2 курсу кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.
ORCID: 0009-0008-2520-7522

Роль громадянського суспільства у процесі євроінтеграції та його вплив на народний суверенітет

Сучасний світ характеризується динамічними змінами, що робить актуальним дослідження нових тем та аспектів суспільного життя. Одним із таких аспектів є роль громадянського суспільства у процесі євроінтеграції та його вплив на народний суверенітет.

Зростання ролі громадянського суспільства стає очевидним трендом у сучасному світі. Глобалізація та демократизація стимулюють активність громадян у політичних та соціальних процесах. Громадські організації та ініціативи набувають все більшої ваги, впливаючи на прийняття рішень на різних рівнях.

Очевидним є і те, що євроінтеграція для України є одним з пріоритетних напрямків зовнішньої політики. Цей процес очікує суттєві зміни у всіх сферах життя українського суспільства, що робить його дослідження надзвичайно актуальним.

Вплив євроінтеграції на народний суверенітет є неоднозначним. З одного боку, євроінтеграція може сприяти посиленню демократії, верховенству права та захисту прав людини, що, в свою чергу, може призвести до зміцнення народного суверенітету. З іншого боку, євроінтеграція може призвести до часткової втрати державного суверенітету, що може негативно вплинути на народний суверенітет.

Необхідність дослідження цієї теми обумовлюється відсутністю ґрунтовного аналізу ролі громадянського суспільства у процесі євроінтеграції України. Вивчення цієї проблематики допоможе краще

зрозуміти динаміку євроінтеграційного процесу та його вплив на українське суспільство.

Перш за все хотілось б визначити, що традиційним є уявлення про громадянське суспільство як сукупності громадян, їхніх об'єднань та інституцій, які функціонують незалежно від держави. Його мета – реалізація та захист інтересів і прав громадян. Народний суверенітет, у свою чергу, передбачає, що джерелом влади в державі є народ, який має право визначати та контролювати діяльність державних органів. Вплив громадянського суспільства на народний суверенітет є важливим аспектом сучасних демократичних держав.

Впевнено можна стверджувати ще той факт, що формування євроінтеграційної політики є багатограним і важливим аспектом для країн, що прагнуть інтегруватися до Європейського Союзу. Громадянське суспільство відіграє ключову роль у забезпеченні прозорості, підзвітності та демократичності процесу євроінтеграції. Саме громадянське суспільство поширює європейські цінності, здійснює незалежний моніторинг дотримання європейських стандартів в Україні, забезпечує підготовку звітів, що відображають реальний стан справ [1, С.42].

Якщо розглядати роль громадянського суспільства в забезпеченні народного суверенітету, то вона полягає в тому, що воно сприяє активній участі громадян у політичному житті, забезпечуючи їхню можливість впливати на прийняття рішень. Громадянське суспільство виступає посередником між громадянами і державними органами, забезпечуючи зворотній зв'язок та контроль за діями влади. Це дозволяє громадянам ефективно реалізувати свої права на свободу слова, зібрань, об'єднань та інші демократичні права.

На сьогодні існує кілька механізмів впливу громадянського суспільства на народний суверенітет. Серед них – громадські організації та рухи, які формують громадську думку, організовують акції протесту, кампанії та інші заходи, спрямовані на вплив на державну політику. Незалежні ЗМІ та онлайн-платформи забезпечують доступ громадян до інформації, сприяють прозорості та підзвітності влади. Експертні групи та аналітичні центри надають

науково обґрунтовані рекомендації та аналіз державної політики, що допомагає формувати більш обґрунтовані рішення. Крім того, здійснюється громадський контроль та моніторинг діяльності державних органів, боротьба з корупцією, забезпечення прозорості виборчого процесу [2].

Приклади впливу громадянського суспільства на народний суверенітет можна знайти в участі громадян у виборах та референдумах, що є прямим вираженням народного суверенітету. Також значну роль відіграє активність громадянського суспільства під час революцій та масових протестів, що призводить до змін влади або політичного курсу, як, наприклад, під час Помаранчевої революції чи Революції Гідності в Україні. Громадянське суспільство також ініціює та просуває громадянські законопроекти та реформи, що посилюють демократичні процеси та права громадян.

Проте, як зазначають у науковій літературі існують виклики та проблеми, з якими стикається громадянське суспільство. Серед них – обмеження прав і свобод громадянських активістів у недемократичних режимах, проблеми фінансування та незалежності громадських організацій, а також маніпуляція громадською думкою з боку держави або окремих груп інтересів [3, С.131].

Таким чином, громадянське суспільство відіграє ключову роль у забезпеченні народного суверенітету, впливаючи на формування та реалізацію державної політики, захищаючи права та інтереси громадян, а також сприяючи демократичному розвитку суспільства.

Як підсумок можемо зазначити, що громадянське суспільство України відіграє суттєву роль у процесі євроінтеграції та має значний вплив на народний суверенітет. Воно активно сприяє зміцненню демократії, залучаючи громадян до політичного життя, контролюючи діяльність влади та захищаючи права людини. Громадські організації та ініціативи інформують про євроінтеграційні питання, лобіюють реформи, моніторять впровадження євроінтеграційних норм, захищають права та свободи, роблячи тим самим владу більш підзвітною.

Для того, щоб громадянське суспільство могло по-справжньому впливати на народний суверенітет, воно має бути сильним, незалежним та представницьким.

Список використаних джерел:

1. Богдановський Д.І., Богдановський І.В., Льовкіна О.Г. Розбудова громадянського суспільства: соціальні, психологічні та фінансові виклики. Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції «Розвиток громадянського суспільства як необхідна складова європейської інтеграції України». М. Київ, 06 жовтня 2022 року. С.42-46. URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/view/166/2312/5608-1> (дата звернення: 10.06.2024 р.).
2. Кононеко А.В., Лапшин С.А., Громадянське суспільство та держава: співвідношення в публічному управлінні. Електронне видання «Державне управління: удосконалення та розвиток» №8 2020 р. URL: chrome-extension://efaidnbnmnibpcajpcglclefindmkaj/http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/8_2020/3.pdf (дата звернення: 08.06.2024 р.).
3. Народний суверенітет і реалізація владоспроможності демократичної держави: монографія. Книга II / О.В. Щер банюк. монографія. – к.: логос, 2013. – 306 с. – бібліогр.: с. 271–304.

Дерев'яно С.М., професор кафедри політичних інститутів та процесів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, доктор політичних наук, професор <https://orcid.org/0000-0003-3848-7072>

Участь внутрішньо переміщених осіб у здійсненні публічної влади у приймаючих громадах : політико-правові проблеми регулювання

Збройна агресія РФ проти України призвела до появи в Україні нового явища, для означення якого використовується термін «внутрішньо переміщені особи» (далі – ВПО). Масштаби цього явища значні – від 10 до 16 відсотків громадян України, а тому істотно впливають на суспільні процеси в умовах запровадженого воєнного стану. ВПО нині є практично в усіх територіальних громадах України, в окремих їх кількість є близькою, іноді й більшою за кількість місцевих мешканців. Це створює певні виклики для повсякденного життя громад, всієї системи місцевого самоврядування, що часом набувають безпекового характеру. Із сукупності проблем виокремимо ті, які стосуються участі ВПО у здійсненні публічної влади у місцях їх вимушеного постійного проживання, особливостей її політико-правового регулювання.

Вихідним є розуміння того, що як визначено у Законі України “Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб” від 20 жовтня 2014 р. № 1706-VII ВПО – “громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру” (абзац перший частини першої статті 1) [6]. Власне недобровільний характер переміщення

відрізняє ВПО від традиційних мігрантів, переміщення котрих має добровільний характер і може бути зумовлене економічними потребами чи особистим вибором людини.

Масштаби явища вимушеного внутрішнього переміщення набули критичних для спроможності держави показників через гібридну агресію РФ проти України з 2014 р., а особливо – з початком повномасштабного вторгнення РФ з 24 лютого 2022 р. У загальносвітовій статистиці Україна станом на 03 травня 2022 року з кількістю приблизно 8 млн осіб вимушених переселенців в межах країни (18,2 % загального населення) посідала друге місце у світі та перше місце на Європейському континенті [7].

Аналіз офіційних даних, що постійно оновлюються на офіційному вебсайті Міністерства соціальної політики України, дають можливість простежити динаміку зміни кількості ВПО та їх територіального розподілу. Так, станом на станом на 18.06.2024 р. кількість зареєстрованих облікованих ВПО в Україні складає 4 673 662 особи, з них – 20, 28 % діти до 18 років; 40 % (1 871 448) осіб – чоловіки, 60 % (2 802 214) – жінки [4].

На території Івано-Франківській області станом на 18.06.2024 р. зареєстровано 115 593 особи з числа ВПО. З них 28,83 % діти до 18 років; 36,0 % (41 617) осіб – чоловіки, 64,0 % (73 976) осіб – жінки [4].

Статистика ця динамічна, змінюється практично щоденно. Для порівняння на 06.07.2021 р. – 473 650, на 23.08.2023 р. – 4 913 741. В Івано-Франківській обл. на ці дати зареєстровано відповідно – 3 928 і 127 890 осіб [4].

Для розуміння розподілу ВПО у розрізі територіальних громад використаємо отримані на наш запит дані Департаменту соціальної політики Івано-Франківської ОДА/ОВА станом на 29.05.2024 р., коли кількість зареєстрованих облікованих ВПО на території області складала 116 648 осіб. Наведені у наданій таблиці показники засвідчують, що ВПО є у всіх 62-х територіальних громадах області, хоча їх розподіл є нерівномірним (найбільше ВПО в м. Івано-Франківську – 39 979 осіб, найменше – Букачівській ТГ – 146).

У розрізі районів статистика кількості ВПО є такою :

Верховинський район – 3 737 осіб.

Івано-Франківський район – 54 428 осіб.

Калуський район – 15 022 осіб.

Коломийський район – 18 176 осіб.

Косівський район – 7 290 осіб.

Надвірнянський район – 17 995 осіб.

Понад 10 тис. ВПО зареєстровано в Івано-Франківській (39 979) територіальній громаді; від 6 до 10 тис. – Коломийській (8 785), Яремчанській (6 282); від 1 до 5 тис. – Калуській (4 264), Косівській (3 754), Поляницькій (3 639), Долинській (3535), Верховинській (3 078), Надвірнянській (2 883), Ворохтянській (2 794), Снятинській (1 980), Богородчанській (1 842), Городенківській (1 833), Тлумацькій (1 557), Рогатинській (1 552), Делятинській (1 478), Кутській (1 469), Галицькій (1 430), Бурштинській (1 426), Болехівській (1 378), Тисменицькій (1 372), Вигодській (1 320), Солотвинській (1 254), Печеніжинській (1 039) територіальних громадах. В інших громадах ВПО менше 1 тис. Наводячи ці цифри звертаю увагу, що питома вага ВПО в структурі населення громад є подекуди істотною. До прикладу, у Поляницькій сільській громаді з населенням станом на 2020 рік у 4 760 осіб – 76,5 %, в Яремчанській міській громаді з населенням у 13 669 осіб (2020) – 46 %, в Івано-Франківській міській громаді з населенням 286 435 осіб – 14 %; в інших громадах – 5–10 %. Загалом на Прикарпатті доля ВПО складає 8,6 % серед 1 353 000 осіб наявного населення області станом на 1 січня 2022 року.

Акцентуємо, що мова йде про офіційно зареєстрованих облікованих ВПО. Водночас в останньому звіті Міжнародної організації міграції (МОМ) – провідної міжурядової організації в сфері міграції, станом на квітень 2024 року кількість ВПО, які фактично перебувають в Івано-Франківській області оцінена в 98 000 осіб, тих, що повернулися на місце свого проживання 60 000 осіб [8]. Ці дані враховують повернення ВПО у звільнені ЗСУ від російських окупантів місця їх постійного проживання чи з відносною безпекою в інших територіальних громадах. Проте, відсутня статистика щодо

зовнішньої міграції ВПО до зарубіжних країн, як і повернення звідти, що є динамічною.

Однак офіційна статистика, очевидно, не відображає всього масштабу явища, адже стосується тільки тих громадян, які офіційно зареєструвалися для отримання соціальної допомоги. Слід враховувати, що попри численні заяви Президента України та інших очільників держави, лідерів зарубіжних держав, міжнародних організацій і об'єднань, багатьох політиків про гібридну війну, прийняті акти про РФ як державу-терориста, запроваджені санкції, стійке переконання більшості українських громадян у тому, що це війна, – офіційно задекларовано, що з 14.04.2014 р. на сході України проводилась Антитерористична операція (30.04.2014 – 24.02.2022 р. – операція Об'єднаних сил), а з початку повномасштабної агресії РФ введено правовий режим воєнного стану. Черговий раз разом з мобілізацією воєнний стан продовжено Верховною Радою України до 11.08.2024 р. Як наслідок, на громадян, які змушені покинути свої домівки через бойові дії, не поширюється прийнятий у міжнародному праві статус «біженців». Відповідно, та допомога, що надається державними структурами є мінімальною й, очевидно, є неадекватною втраченому майну та не забезпечує гідного життєвого рівня ВПО, значна частина з них не зареєструвалась в такому статусі, а впродовж останніх двох років отримала прихисток в інших країнах. До того ж, чимало людей переміщуються хвилеподібно тільки в сусідні «більш спокійні» райони, які знаходяться під контролем ЗСУ. Наразі в українському суспільстві частка вимушених переселенців від 10% до 16% від загальної чисельності населення. Динаміка коливається залежно від перебігу бойових дій та зовнішніх міграційних процесів (імміграції та рееміграції).

Водночас внутрішнє переміщення спричинило й нові виклики для приймаючих територіальних громад, зокрема й безпекового характеру. Причини їх виникнення різні – воєнні, політичні, правові, соціально-економічні, демографічні, ментальні та ін., різняться залежно від регіональної структури розселення ВПО, рівня

соціалізації вимушених переселенців у місцях їх нового фактичного проживання та й спроможності самих територіальних громад.

Ключовою для розуміння проблеми участі внутрішньо переміщених осіб у здійсненні публічної влади у приймаючих громадах є теза, яка, на наш погляд, закономірно впливає із самої природи внутрішнього переміщення. Стаття 14 Закону України “Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб”, яка має промовисту назву “заборона дискримінації” декларує, що “внутрішньо переміщені особи користуються тими ж правами і свободами відповідно до Конституції, законів та міжнародних договорів України, як і інші громадяни України, що постійно проживають в Україні. Забороняється їх дискримінація при здійсненні ними будь-яких прав і свобод на підставі, що вони є внутрішньо переміщеними особами” (частина перша статті 14) [6]. Це дає підстави акцентувати, що на ВПО поширюються всі норми чинного законодавства, як і на інших членів територіальних громад, а тому не повинно бути жодних обмежень для участі внутрішніх переселенців у справах громади.

Потреба ця об’єктивується й тим, що вирішення проблем ВПО вимагає значних фінансових витрат державного і місцевих бюджетів, що істотно обмежені в умовах воєнного стану, організаційних зусиль органів державної влади і органів місцевого самоврядування, громадських організацій та їх взаємодії щодо вирішення нагальних базових потреб внутрішніх переселенців у різних сферах, забезпечення їхнього доступу до якісних адміністративних та соціальних послуг, політичної соціалізації.

Саме органи місцевого самоврядування є найближчими до індивідуальних проблем і потреб осіб, які перемістились в нові територіальні громади, мають відповідні ресурси та засоби для вирішення цих проблем. Закон України “Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб” від 20.10.2014 р. № 1706-VII надає певні повноваження органам місцевого самоврядування щодо забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб (частина дев’ята статті 11 та ін.) [6]. Нормативно-правове закріплення їх

повноважень є належним, але не завжди активно використовується. Тому доцільно залучати громадські організації, що представляють інтереси ВПО до підготовки і реалізації місцевих політик і програм.

На це спрямовані й приписи статті 16 названого Закону України, згідно яких «органи державної виконавчої влади та органи місцевого самоврядування можуть залучати громадські об'єднання до процесу формування і реалізації державної політики щодо вирішення питань внутрішньо переміщених осіб» (частина друга) [6].

Водночас, проблема залишається актуальною. Показовими є результати соціологічних досліджень Київського міжнародного інституту соціології, проведених ще 2016 року серед ВПО і мешканців приймаючих громад. Зокрема, вони свідчать, що мешканці приймаючих громад декларують переважно позитивне (дуже хороше – 16%, скоріше хороше – 27%) або нейтральне (44%) ставлення до ВПО. Тільки 5% опитаних висловили негативне ставлення, а 8% зазначили, що ставлення до вимушених переселенців залежить від них самих [2, с. 33]. Після повномасштабного вторгнення з'явилась низька досліджень Міжнародної організації міграції, окремі з яких відображають й досліджувані проблеми. Так у червні 2023 року МОМ звернула увагу на те, що в Україні на національному рівні проблеми переміщеного населення оберталися навколо безпеки і захищеності, участі у житті громади та вирішення громадських питань, а також покриття основних витрат. При цьому 63 % опитаних ВПО вказували на серйозність і частоту безпечових інцидентів у поточному місці проживання, 26 % на нездатність брати участь у суспільному житті [3].

На участь ВПО у житті громад очевидно вагомий вплив матиме і розуміння ними перспектив свого подальшого життя. У період з 10 березня по 11 квітня 2024 року МОМ провела 16-й раунд Загального обстеження населення (GPS) – дуже репрезентативну оцінку внутрішнього переміщення в Україні. На запитання про плани щодо майбутнього переїзду більшість ВПО (57%) висловили намір залишитися в нинішньому місці проживання, тоді як 34%

повідомили, що розглядають можливість переїзду в інше місце або повернення в район свого походження [8].

Значною мірою це пов'язано з політичною соціалізація ВПО у місцях їх теперішнього проживання. Під політичною соціалізацією розуміємо процес сприйняття громадянами ідей, політичної позиції та поведінки, що є типовими для спільноти місця їх тимчасового перебування» [1, с. 206]. Політична соціалізація передбачає засвоєння політичних цінностей і норм, необхідних для адаптації у новому середовищі проживання.

Адаптація до нового етносередовища, сприйняття цінностей, почуттів та переконань, що домінують серед місцевого населення, розвиток суспільної активності ВПО відбуваються по-різному. Даються взнаки тривале зомбування російськими засобами масової інформації та місцевими сепаратистами, штучно сформовані, зокрема, негативні стереотипи про «галичан-бандерівців». Неоднозначним є ставлення окремих політичних партій й інших громадських формувань до ВПО у різних регіонах, місцевих мешканців, зокрема, щодо мобілізації ВПО. До цього спонукала й не завжди адекватна поведінка самих переселенців. Поширеними в місті і області є думки, свідчать, що частина ВПО – люди, які орендують помешкання через ріелторів, здебільшого живуть забезпечено, тож дехто й на новому місці дозволяє собі поводитися зверхньо щодо оточення, і цим викликає у краян реакцію обурення.

Обережну позицію зайняли й окремі політичні сили краю. Натомість, активісти громадської організації «Поступовий гурт франківців» реалізували книговидавничий проект «Схід–Захід». Основна ідея цієї книжкової серії, яка передаватиметься в кожному бібліотеку східної України, в тому, щоб під однією палітуркою поєднати твори двох авторів: одного із Західної України, другого – зі Східної. Крім того, цією організацією розроблені та презентовані ще у квітні 2015 року програми щодо адаптації вимушених переселенців у соціум іншого регіону та уникнення будь-яких конфліктних ситуацій.

Певну напругу, особливо у громадах зі значною кількістю ВПО, викликає ситуація, пов'язана із реалізацією їх конституційного права як громадян України на участь у справах територіальної громади. Хоча ВПО через вимушене переміщення стали новими членами приймаючих територіальних громад, вони все ж не отримали можливість формувати органи місцевої влади шляхом участі у місцевих виборах у 2015 р. Упродовж наступних років велись дискусії, нами опубліковано й низку праць з цієї проблеми. З прийняттям у 2019 р. Виборчого кодексу України у названому базовому законі про ВПО частину першу статті 8 викладено у новій редакції «1. Внутрішньо переміщена особа реалізує своє право голосу на виборах Президента України, народних депутатів України, місцевих виборах та референдумах у порядку, встановленому законом» [6]. Цим було вирішено питання участі ВПО у виборах за новим місцем проживання; Проте, у місцевих виборах 2020 р. ВПО участі фактично не брали у нових територіальних громадах. Закономірно, у суспільстві з'явилося питання: чи можна вважати ВПО повноцінними членами громад, у яких вони проживають? Правове підґрунтя створене, а тому у наступних місцевих виборах після припинення правового режиму воєнного стану ВПО очевидно зможуть реалізувати своє право участі у формуванні органів публічної влади на місцевому рівні.

Політична соціалізація безпосередньо пов'язана з професійною соціалізацією вимушених переселенців. Реальним прикладом, який очевидно надалі матиме істотний економічний ефект для територіальних громад є створення умов для релокації працюючого бізнесу з тимчасово окупованих територій (на які не поширюється фактичний контроль української влади внаслідок їх окупації РФ), а також створення нових робочих місць діючими місцевими суб'єктами господарювання для працевлаштування ВПО. За даними Івано-Франківської ОДА/ОВА за сприяння Уряду до області перемістили свої виробничі потужності 80 великих підприємств. Загалом же на Івано-Франківщині продовжили розвиток підприємництва майже 200 суб'єктів господарювання. Тільки за підтримки платформи

SaveBusinessNow в Івано-Франківській територіальній громаді з 2022 року розпочали роботу 53 суб'єкти господарювання малого і середнього бізнесу, окремі з яких швидко перформатували бізнес на інший вид діяльності. З початку повномасштабної агресії РФ проти України здійснено переміщення з тимчасово окупованих територій на Івано-Франківщину окремих закладів вищої освіти. Серед них – Донбаська національна академія будівництва і архітектури, Луганський державний університет внутрішніх справ імені Едуарда Дідоренка. З квітня 2022 р. успішно функціонує на базі Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника Херсонський державний університет.

Водночас, погодимось з Л. Р. Наливайко і А. А. Коршун, що “внутрішньо переміщені особи недостатньо залучені до участі в ухваленні управлінських рішень на місцевому рівні в межах форм партисипативної демократії, що прямо впливає на реалізацію їхніх публічних та приватних інтересів. Відсутність стійкого й ефективного діалогу вимушених переселенців з органами місцевого самоврядування призводять до того, що муніципальні соціально-економічні програми не достатньо орієнтовані на вирішення проблем їхньої інтеграції” [5].

За відсутності довготривалих рішень для реінтеграції ВПО їх кількість, ймовірно, може зростати. Крім невизначеності перебігу бойових дій, часу завершення війни істотний вплив може мати повернення частини громадян України із інших країн внаслідок прогнозованої зміни міграційної політики держав-членів Європейського Союзу та інших держав світу.

Отже, спричинене збройною агресією РФ проти України з 2014 р. внутрішнє переміщення громадян, набуло великого розмаху з повномасштабною збройною агресією й стало істотною проблемою. Слід враховувати, що ВПО це не біженці, а громадяни України, які вимушено покинули місця свого постійного проживання, але користуються всією повнотою конституційних прав і свобод. Пов'язані з ними проблеми вирішуються органами місцевого самоврядування у взаємодії з органами державної влади для чого

створено необхідне правове забезпечення, яке проте вимагає удосконалення. Поряд з вирішенням нагальних базових потреб ВПО у різних сферах, забезпечення їхнього доступу до якісних адміністративних та соціальних послуг, актуальною залишається проблема участі внутрішніх переселенців у здійсненні публічної влади у приймаючих громадах. Подальша доля ВПО істотно залежатиме від їх власної самоорганізації, співпраці з ними місцевих громадських об'єднань, волонтерських, благодійних організацій з питань забезпечення прав і свобод ВПО, їх залучення ВПО до активного життя громад, надання необхідної допомоги у створенні та діяльності їх об'єднань.

Список використаних джерел:

1. Дерев'янюк С. Внутрішньо переміщені особи : проблеми політичної соціалізації в Галичині. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень 43кв. І. Ф. Кураса НАН України*. 2017. Вип. 1. С. 199–216. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzzipiend_2017_1_15

2. Звіт за результатами всеукраїнського опитування внутрішньо переміщених осіб та мешканців приймаючих громад. Київський міжнародний інститут соціології. *КМІС* : веб-сайт. 61 с. URL: https://www.kiis.com.ua/materials/pr/20160111_Shpiker-report/Rep_Internews.ukr.pdf

3. Звіт про внутрішнє переміщення в Україні : опитування загального населення. Раунд 13 (червень 2023 року). Представництво Міжнародної організації міграції в Україні. URL: https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/IOM_Ukraine_Internal%20Displacement%20Report_Round%2013%20%28June%202023%29_ENG-UKR.pdf

4. Міністерство соціальної політики України. Аналітика : кількість зареєстрованих облікованих ВПО. URL: www.ioc.gov.ua/dashboardVpo/

5. Наливайко Л. Р., Коршун А. А. Правовий статус внутрішньо переміщених осіб: теорія та практика: монографія. Київ: Хай-Тек Прес, 2023. 192 с.

6. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 1. Ст. 1; поточна ред. – Ред. від 30.12.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.Ua/laws/show/1706-18#Text>

7. Global Report on Internal Displacement 2024 [Internal Displacement Monitoring Centre (IDMC) 2024. 128 p. URL: <https://api.internal-displacement.org/sites/default/files/publications/%20IDMC-GRID-2024-Global-Report-on-Internal-Displacement.pdf>

8. Ukraine – Internal Displacement Report – General Population Survey Round 16 (April 2024). URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-internal-displacement-report-general-population-survey-round-16-april-2024>

Кравчук М. В., професор кафедри теорії права та конституціоналізму Західноукраїнського національного університету, кандидат юридичних наук, доктор права УВУ, доцент, почесний професор університету, академік Академії політико-правових наук, Заслужений юрист України
<https://orcid.org/0000-0001-6962-1831>

Особливості українського конституціоналізму та його роль у національному державотворенні

Постановка проблеми. Перш ніж розкрити тему, тобто висвітлити особливості українського конституціоналізму та окреслити його роль в національному державотворенні, доцільно визначити зміст терміну «конституціоналізм». К. А. Бабенко акцентує увагу, що ряд вчених розуміють під поняттям конституціоналізм «специфічну практику конституційного будівництва, реалізації конституції, її охорони та існуючого конституційного ладу. Одночасно конституціоналізм постає як забезпечена державою системність конституційних явищ, які охоплюють весь процес конституційного регулювання і конституційного розвитку» [1].

З огляду на сутність українського конституціоналізму доречно підкреслити, що український конституціоналізм був високоефективним і мав багатовекторний розвиток. Це підтверджують ухвалені перші у світовій практиці українські конституційні акти, які відповідають високим юридичним стандартам. Так, 5 квітня 1710 року у м. Бендери була прийнята Конституція Пилипа Орлика. За відновлення України як держави на початку ХХ ст., також була прийнята Конституція Української Народної Республіки (УНР) 29 квітня 1918 р. І після проголошення 24 серпня 1991 року Акту незалежності України, наприкінці ХХ ст., теж ухвалена чинна нині Конституція України 28 червня 1996 р. Тож-бо, Україна має віковий досвід власного конституціоналізму, який визначають як «вчення про конституцію та її місце в правовій

системі», про що було зазначено у попередніх публікаціях [2, с. 58-65; 3, с. 84-88]. Ось тому, окреслена тема є актуальною і значимою, хоч і знайшла часткову наукову розробку у працях таких дослідників, як І. Бойко, А. Козаченко, Т. Кравець, В. Кульчицький, М. Малишко, О. Мироненко, П. Музиченко, А. Пономаренко, А. Слюсаренко, Ю. Тодика, М. Томенко, Б. Тищик, В. Шаповал та ін.

Викладення основного матеріалу. Отже основою українського конституціоналізму стала «Бендерська конституція», яка в перекладі називалась «Пакти й Конституції законів і вольностей Війська Запорозького». За твердженням С. Бенів: «Конституція Пилипа Орлика є визначним документом в історії України. Документ створювався в історичному контексті козацької Гетьманщини і слугував планом майбутнього конституційного розвитку України» [4, с.13].

Автором у попередніх публікаціях уже акцентувалась увага, що «Конституція П. Орлика була особливо цінна своїми конституційними принципами: народного суверенітету та незалежності, національної держави, національної церкви, недоторканності кордонів та територіальної цілісності, поділу влади на три різновиди, демократизму, республіканської форми правління, гарантування місцевого міського самоврядування, соціальної справедливості, законності» [5; 4, с.49].

У історичному календарі Українського інституту національної пам'яті акцентували увагу на оцінці Конституції Пилипа Орлика В. Замлинським, який зазначив: «Французькі просвітителі ще навіть не наважувалися на розробку тих громадянських ідей, що були закладені в ній. Уперше в Європі було вироблено реальну модель вільної, незалежної держави, заснованої на природному праві народу на свободу і самовизначення, модель, що базувалася на незаних досі демократичних засадах суспільного життя. Слід зауважити, що навряд чи такий документ міг бути вироблений одним П. Орликом зі старшиною. Все свідчить про те, що в ньому були закладені виплекані за довге життя думки самого І. Мазепи».

Суд за Конституцією мав бути незалежний. Уперше П. Орлик застосував поняття «вільний народ», тобто населення конкретної території, яке має самоврядні права. Також дослідники підкреслили, що шість статей Конституції були спрямовані проти зловживання владою і на боротьбу з корупцією. Зокрема, гетьманові заборонялося «на свій персональний пожиток використовувати військовий скарб, а задовольнятися лише своїми оброками та приходами, які кладуться на булаву та його гетьманську особу». Ще одне антикорупційне положення було проти пільговиків, які «вибили собі звільнення від повинностей».

Оцінюючи значимість Конституції Пилипа Орлика, доречно акцентувати увагу на думці Ю. Тодики: «Конституція Пилипа Орлика – визначна пам'ятка українського конституціоналізму, по суті його зародження. Тому її ідеї необхідно брати до уваги при формуванні в Україні сучасної системи конституціоналізму при оптимальному врахуванні зарубіжного конституційно-правового досвіду» [7, с.9]. На думку дослідників Українського інституту національної пам'яті: «Це правова пам'ятка, в якій уперше в Європі обґрунтовується можливість існування парламентської, демократичної республіки» [10].

Наступним визначним актом українського конституціоналізму стала Конституція Української Народної Республіки («Статут про державний устрій, права і вольности УНР»), ухвалена 29 квітня 1918 року, яка стала продовженням конституційного процесу (чотири універсали) і мала на меті становлення незалежної України. «Спочатку в складі російської федерації, а пізніше провід УНР, виходячи з того, що більшовицька росія вела війну проти України, дійшов цілком логічного висновку, що Україна має бути повністю незалежною», як уже зазначалось автором у попередній публікації [1, с.61]. На думку В. Рум'янцева: «Після Конституції П. Орлика Конституція УНР 29 квітня 1918 року є найбільш помітним явищем в розвитку конституційного законодавства України» [9, с.165]. Учені Українського інституту національної пам'яті вказують: «Конституція УНР. Постала не на порожньому місці. Біля її витоків – «Руська

правда», «Литовські статuti», акти періоду Гетьманщини («Березневі статті» тощо) – конституційні акти, що ставили Україну в один ряд з іншими європейськими країнами. Особливе місце в цьому переліку займає Конституція Пилипа Орлика 1710 року, де задекларовано основні засади розбудови демократичної держави» [10].

Конституція УНР не набрала чинності через гетьманський переворот 1918 року. Але зміст Основного Закону доби Центральної Ради, на думку В. Румянцева, дає підстави стверджувати, що з позицій права можливо він і був не достатньо професійним (питання власності на землю залишалось нерозв'язаним на конституційному рівні), однак важливим як документ того часу. «Конституція УНР 1918 року донесла до нас провідні ідеї творців української державності, що дозволяє стверджувати, що Українська Центральна Рада складалася з ліберальних, глибоко гуманних і демократичних діячів, які намагалися створити законодавчі підвалини справедливого суспільного життя в Україні. І нарешті, Конституція УНР 1918 року відіграла роль величезної історичної ваги – юридично оформила відродження державності України» [9, с. 174].

Новітній конституційний процес пов'язаний з відновленням української державності: творення Конституції розпочалося із прийняття Декларації про державний суверенітет 16 липня 1990 року. За твердженням науковців Українського інституту національної пам'яті: «процеси творення національного законодавства активізувалися з розпадом СРСР та ухваленням Акта проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року. Всеукраїнський референдум засвідчив підтримку проголошення незалежності України. Більшість країн світу визнали Україну суверенною державою. Тож актуалізувалося питання прийняття Основного закону. Однак протистояння між президентом та парламентом істотно затягнуло конституційний процес» [10]. Було призначено декілька конституційних комісій і лише комісія під головуванням Михайла Сироти забезпечила прийняття чинної Конституції України. Як зазначають науковці Українського інституту національної пам'яті: «О 09 годині 18 хвилин 28 червня 1996-го країна отримала Конституцію

– першу Конституцію незалежної України». У ній закріплено правові основи держави, її суверенітет і територіальну цілісність, зафіксовано основні права і свободи українських громадян. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнано найвищою соціальною цінністю. Конституція України містить норми прямої дії. Одним із ключових положень стала 5-а стаття Конституції, згідно з якою «носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ» [10].

Втім, конституційний процес прийняттям Конституції 28 червня 1996 року не завершився. Він триває постійно, доки існує держава і розвивається суспільство. Отже, цілком логічно із вищезазначеного стверджувати, що Україна є державою з високим рівнем розвитку конституціоналізму.

Список використаних джерел:

1. Бабенко К. А. Розвиток конституціоналізму як елемент сучасної правової культури в Україні. URL: <https://baas.gov.ua/ua/proekty/articles/b/417-rozvitok-konstitutsionalizmu-yak-element-suchasnoji-pravovoji-kulturi-v-ukrajini.html> (дата звернення 14 червня 2024 р.).
2. Кравчук М.В. Історико-правовий досвід українського конституціоналізму та його значимість на сучасному етапі розвитку. *Основні напрями модернізації Конституції України в умовах вступу України до Європейського Союзу*: монографія / за загальною редакцією В. І. Розвадовського. Івано-Франківськ, 2023. Розділ I, підрозділ 5. С.58-64. (419 с.).
3. Кравчук М.В. Проблема адаптації Конституції України до європейського законодавства. Сучасний конституціоналізм та євроінтеграційні процеси в Україні. Збірник матеріалів учасників 5-ої Всеукраїнської науково-практичної конференції (*Національний університет «Львівська політехніка», Львів, 23 вересня 2022 року*). Вип. 5. Упорядкування О.І. Баскакова ІППО НУ «Львівська політехніка». Львів, 2023. С. 84-88 (273 с.)

4. Бенів С. Юридична природа Конституції Пилипа Орлика. Загальнотеоретичний та історико-правовий пласт у фундаменті фахової підготовки правників: 25 років переосмислення предметного поля»: збірник матеріалів Всеукраїнської юридичної науково-практичної конференції, м. Тернопіль, 30 листопада 2023 року. Тези наукових доповідей. Тернопіль: ЗУНУ, 2024. 204 с.

5. Бенів С. Принципи Конституції Пилипа Орлика їх розвиток та значимість: теоретико-правове дослідження. Збірник матеріалів VII Міжнародної наукової студентської конференції «Правова система України в умовах європейської інтеграції: погляд студентської молоді», м. Тернопіль, 15 травня 2024 року. С.77-79.

6. Федорончук А. В. Завдання та значення Конституції в процесі набуття повноправного членства України в ЄС. Основні напрями модернізації Конституції України в умовах вступу України до Європейського Союзу : монографія / за загальною редакцією В. І. Розвадовського. Івано-Франківськ, 2023. Розділ 2, підрозділ 9. С.173-184.

7. Тодика Ю. М. Політико-правове значення Конституції Пилипа Орлика для розвитку українського конституціоналізму. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*, 2006. Випуск 11. С. 1-9.

8. 1710 – ухвалено Конституцію Пилипа Орлика. *Історичний календар*. Український інститут національної пам'яті. URL. <https://uinp.gov.ua/istorychnyy-kalendar/kviten/16/1710-uhvaleno-konstytuciyu-pylypa-orlyka> (дата звернення 14 червня 2024р.).

9. Рум'янцев В. О. Конституція УНР 1918 року – важливий крок в розвитку конституційного законодавства України. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2006. Випуск 11. С.165-174.

10. Історія українського конституціоналізму має глибоке історичне коріння. *Інформаційні матеріали Українського інституту національної пам'яті до Дня*

Конституції України. 25 червня 2020. URL:
<https://polinfo.gov.ua/informatsiini-materialy/derzhavni-sviata-ta-pamiatni-daty/4984-istoriia-ukrainskoho-konstytutsionalizmu-maie-hlyboke-istorychne-korinnia> (дата звернення 14 червня 2024 року).

Мельничук С.М., професор кафедри державно-правових дисциплін та публічного управління факультету № 4 Донецького державного університету внутрішніх справ (м. Кропивницький, Україна)
<https://orcid.org/0000-0001-7270-040X>

Організація публічної місцевої влади в сучасній Україні: теоретико-правові питання

Публічна місцева влада в сучасній Україні опосередкована двома формами, а саме муніципальною владою та державною владою в особі відповідно органів місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади. Адже в положеннях ч. 1 ст. 5 Конституції України зазначено, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування [1]. Ці положення були інтерпретовані в рішеннях Конституційного Суду України № 6-рп/2005 від 05.10.2005, № 6-рп/2008 від 16.04.2008, зокрема так: влада народу здійснюється через органи державної влади та органи місцевого самоврядування, сформовані відповідно до Конституції та законів України [2; 3]

Функціонування державної влади обумовлено необхідністю забезпечення виконання функцій держави на локально-територіальному рівні, а муніципальної влади вирішення колективних потреб населення громади.

Тож доцільною є позиція деяких авторів про потребу розгляду проблем організації та функціонування місцевого самоврядування та місцевих державних адміністрацій в сукупності а не відокремлено. Оскільки в сучасних умовах розвитку держави це неприпустимо з огляду на те, що поза увагою залишаються важливі аспекти щодо можливостей здійснення спільних заходів розвитку адміністративно-територіальних одиниць [4, с. 2].

Слід зауважити, що організація місцевої публічної влади перебуває в перманентному реформуванні ще з часу проголошення незалежності України, що зумовлено пошуком формування збалансованої системи місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Однак вироблені концепції не дали змогу з різних причин досягнути ефективних змін на локально-територіальному рівні.

Цей рівень здійснення публічної влади донедавна характеризувався надмірною централізацією повноважень, що зосереджувалися в місцевих органах виконавчої влади та відсутністю матеріально-фінансових можливостей втілювати зафіксовану в Конституції України та Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» концепцію здійснення місцевого самоврядування.

Насправді розвиток місцевого самоврядування спостерігався лише на рівні територіальних громад міст обласного значення, а всі інші здебільшого були дотаційними з огляду на низький рівень забезпечення ресурсами для саморозвитку та надмірну подрібненість. Ще в 2014 році «дотаційність 5419 бюджетів місцевого самоврядування становила понад 70 відсотків, 483 територіальні громади на 90 відсотків утримувалися за рахунок коштів державного бюджету» [5].

А нерациональна територіальна організація місцевої публічної влади зумовлювала конфлікт компетенції між органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої влади.

Адже територіальний чинник виконує важливу роль не лише під час організаційного оформлення системи органів влади, а й у процесі їх діяльності. Для інституційної інфраструктури публічної влади значення територіального поділу полягає у визначенні просторової сфери (територіальних кордонів, меж) діяльності органів влади, а у функціональному аспекті територія визначає зміст процесу реалізації владних повноважень [6, с. 48-49].

Така позиція є об'єктивною, тому що у політико-правовому аспекті територіальна організація держави охоплює систему взаємовідносин між різними рівнями публічної влади: між

державними органами влади та органами місцевого самоврядування, між центром і регіонами, між державою і громадою тощо [7, с. 219].

Поштовхом до змін в організації місцевої публічної влади, що спостерігаються в сучасний період функціонування держави Україна стали євроінтеграційні процеси а відтак і потреба приведення національного законодавства у відповідність з законодавством Європейського Союзу, а також виконання зобов'язань за міжнародними договорами. Адже беззастережно ратифікувавши Європейську хартію місцевого самоврядування, Україна й досі не узгодила конституційні та законодавчі положення з концепцією місцевого самоврядування закріпленою в цьому міжнародному стандарті.

Тому основні пропозиції та рекомендації Ради Європи стосувалися насамперед змін в територіальній організації місцевої публічної влади, розмежування повноважень між органами місцевого самоврядування та місцевими державними адміністраціями; забезпечення органів місцевого самоврядування необхідними матеріально-фінансовими ресурсами для надання послуг місцевому населенню на належному рівні [8]. Наголошувалося на тому, що парадигма «сервісної держави» повинна стати основою формування стратегії впровадження європейської моделі місцевого та регіонального врядування в Україні [9, с. 48].

Нині спостерігаються реальні зміни в організації місцевої публічної влади, що стали наслідком реалізації програмних документів щодо реформування муніципальної влади та територіальної організації публічної влади загалом. Йдеться про децентралізацію повноважень (передача значних повноважень від центральних органів влади органам місцевого самоврядування; основні повноваження рад районів перейшли на базовий (ради громад) і вищий (ради областей) рівні), бюджетну децентралізацію (зміна у формуванні місцевих бюджетів) і зміни адміністративно-територіального поділу (замість понад 11 000 місцевих рад було сформовано 1469 територіальних громад; замість 490 районів – 136

нових районів). В процесі десятилітньої реформи сформована й правова база щодо організації місцевої публічної влади.

Однак попри позитивні зрушення, не всі питання вирішені в ході реформування цієї сфери.

Як слушно зазначають деякі автори, на законодавчому рівні закладено низку норм, які сприяють виникненню конфліктів між органами державної влади і органами місцевого самоврядування, зокрема: а) місцеві державні адміністрації, з одного боку, формуються вищими органами виконавчої влади, а з іншого – виконують делеговані законом повноваження виконавчих органів відповідних рад; б) районні та обласні ради наділені правом висловлювати недовіру головам відповідних місцевих державних адміністрацій, що тягне за собою їх відставку, а останні не наділені безпосередніми правовими важелями контролю за діяльністю відповідних рад [4, с. 28].

Проблемним залишається питання функціонування в системі місцевого самоврядування районних рад, значна частина повноважень яких перейшла на базовий рівень, та суттєво зменшилася фінансова спроможність. Також недостатня розмежованість повноважень як в системі муніципальної влади, так і між органами муніципальної влади та місцевими органами виконавчої влади обумовлює не ефективну взаємодію між цими двома формами публічної влади. Не розв'язаними залишаються питання й щодо реалізації делегованих повноважень та інше.

Однак реформаційні процеси незавершені, та попри складні умови функціонування держави Україна, продовжуються.

Так нещодавно затверджено План заходів з реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні на 2024-2027 роки від 26 березня 2024 р., в якому визначені нові завдання, які стосуються, зокрема: врегулювання окремих питань адміністративно-територіального устрою; переформатування місцевих держадміністрацій в органи префектурного типу; відновлення діяльності органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади на де окупованих

територіях; розмежування повноважень органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади за принципом субсидіарності; посилення фінансової спроможності органів місцевого самоврядування для забезпечення здійснення визначених законодавством повноважень; формування професійної конкурентної служби в органах місцевого самоврядування; створення умов для залучення жителів до прийняття управлінських рішень на місцях, розвиток форм прямого народовладдя; посилення інституційної спроможності асоціацій органів місцевого самоврядування; закріплення результатів реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Конституції України [10].

Все це породжує впевненість у правильності дій в межах реформаційних процесів, яка підтверджується досвідом набутим Україною за роки повномасштабної війни, демонстрацією ефективності місцевого самоврядування – самоорганізації населення перед централізованим управлінням.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show>. (дата звернення: 04.06.2024)
2. Рішення Конституційного Суду України № 6-рп/2005 від 05.10.2005 у справі за конституційним поданням 60 народних депутатів України про [...]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-05#Text> (дата звернення: 04.06.2024)
3. Рішення Конституційного Суду України № 6-рп/2008 від 16.04.2008 у справі за конституційними поданнями Президента України про [...]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-08#Text> (дата звернення: 04.06.2024)
4. Калиновський Б.В. Місцева публічна влада в Україні: конституційно-правові засади функціонування та розвитку. Автореф. Дис. д. ю. н. спеціальністю 12.00.02 . Київ, 2017. 41 с.

5. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження, Концепція № 333-р від 01.04.2014 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/333-2014-%D1%80> (дата звернення: 04.06.2024)

6. Матвієнко А. С. Політико-правові засади територіальної організації держави: світовий досвід і Україна: монографія. К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2015. 376 с.

7. Лук'янова Г.Ю. Реформування територіальної організації влади в Україні як чинник удосконалення публічного управління. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. №4. 2016. С. 212-222

8. Про місцеву та регіональну демократію в Україні. 2014. URL: <http://www.slg-coe.org.ua/wp-content/uploads/2014/01> (дата звернення: 04.06.2024)

9. Рекомендації Конгресу Ради Європи щодо стану місцевої та регіональної демократії в Україні як «дорожня карта» для подальшого реформування системи місцевого самоврядування в Україні. *Місьцеве самоврядування та регіональний розвиток в Україні*. №4. 2013. С. 45-49

10. Про затвердження плану заходів з реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні на 2024-2027 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 26 березня 2024 р. № 270-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270-2024-%D1%80#Text> (дата звернення: 04.06.2024).

*Мнишенко Є.С., представник
Уповноваженого Верховної
Ради України з прав людини в
Івано-Франківській області,
кандидат юридичних наук*

Співвідношення норм Конституції України та норм профільних законів у контексті прав громадян та свобод об'єднання в громадські організації

За останнім часом висловленою думкою деяких правників, законодавча база повинна дозволити адвокатам здійснювати адвокатську діяльність без обов'язкового членства, зокрема в Національній Асоціації Адвокатів України (надалі НААУ), а обов'язкове закріплене в законі членство в НААУ не відповідає, на їхню думку нормам Конституції та порушує конституційне право на свободу об'єднання.

В підтвердження такого твердження часто наводиться ст. 11 Європейської конвенції з прав людини, яка гарантує право на свободу об'єднання, в тому числі право не бути примушеним до об'єднання а також посилання на деякі рішення ЄСПЛ, які визначають, що членство в професійних або інших організаціях було прямим порушенням статті 11 (*Vörður Ólafsson* проти Ісландії, *Sigurður A. Sigurjónsson* проти Ісландії, *Sørensen i Rasmussen* проти Данії та інших).

Насправді, стосується ж таке бачення саме такого членства, яке не було необхідним для переслідування певного суспільного інтересу, визначеного в межах закону, або ж не було безумовним для здійснення певної професійної діяльності.

Що стосується адвокатури України, то в такому випадку, визнання обов'язкового членства в НААУ, таким що порушує конституційні права несе ряд як професійних ризиків для всіх адвокатів, так і суттєві ризики для громадян в контексті порушення їхнього права, передбаченого Конституцією України на отримання

професійної правової допомоги у відповідності до ст. 59 Конституції України.

Сама по собі адвокатська професія прямо пов'язана правосуддям та захистом прав людини, в тому числі на стадії досудового розслідування та в судовому процесі. Професійні організації, такі як Національна асоціація адвокатів України, відіграють вирішальну роль для надання гарантій якісної правничої допомоги, в контексті доброчесності, компетентності, кваліфікації та етичних стандартів правничої професії. Саме такий підхід формує суспільний інтерес і знаходиться в межах розуміння конституційного права громадян, передбаченого ст. 59 Конституції України.

Система якості надання адвокатських послуг, передбачена Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», організація процедури притягнення кожного адвоката до дисциплінарної відповідальності (КДКА) та законом визначена процедура, яку проходить кожен адвокат від початку стажування, іспиту та з складенням присяги, становить першочерговий суспільний інтерес, який обумовлює закріплене у Конституції України право на отримання професійної правової допомоги у відповідності до ст. 59 Конституції України.

Під час пропорційного зважування суспільного інтересу щодо права громадян об'єднуватись у організації та право на отримання професійної правничої допомоги можна резюмувати беззаперечну важливість права на свободу об'єднання, але і унікальність ролі правничої професії в суспільстві, її безпосередній вплив на здійснення правосуддя та суспільний інтерес корелюється безпосередньо з принципом верховенства права, дотримання якого є необхідним для кожної демократичної та правової держави.

Саме високі стандарти доброчесності та компетентності можуть виправдати обов'язкове членство в такій професійній організації, як НААУ, будуючи довіру громадськості до правової системи загалом. Таким чином, гарантуючи компетентність та етичні якості адвокатів, які є членами НААУ, обов'язкове членство сприяє справедливому правосуддю, захисту прав кожного та кожної, а також

важливому для кожного доступу до правосуддя, що є одним з визначальних факторів принципу верховенства права.

Список використаних джерел:

1. Конституція України 1996 р.
2. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» 2013 р.

Петровська І.І., доцент кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, кандидат юридичних наук, доцент
<http://orcid.org/0000-0002-8025-9340>

Правовий режим законності та принцип верховенства права в публічному адмініструванні

Законність та верховенство права є важливими і часто використовуваними категоріями, але їх співвідношення та зміст тлумачаться по різному. Зокрема в адміністративному праві, принцип верховенства права включає і законність, як одну з вимог його реалізації, адже в соціальній, демократичній, правовій державі норми законів мають максимально допомагати особам реалізувати свої права та свободи і виконувати обов'язки, не можуть містити дискримінаційних норм, тобто мають бути зрозумілими, логічними, якісними і не перешкоджати діяльності осіб, сприяти їх правовому захисту.

Законність як відповідність підзаконних актів нормам законів, законослухняна поведінка, використання норм законів в діяльності осіб реалізується в діяльності публічної адміністрації – публічному адмініструванні.

Законність в публічному адмініструванні розглядають як принцип, метод та правовий режим. Правовий режим законності є видом правового режиму і основою функціонування правової системи в країні. Правовий режим законності та принцип верховенства права тісно пов'язані в сучасній правовій науці.

Загалом, поняття правового режиму є малодослідженими в українській юриспруденції, хоча часто використовується в повсякденному житті, у нормативно-правових актах та юридичній діяльності.

У словнику іншомовних слів, режим (французьке слово, що походить від латинського) визначають як: державний лад, спосіб правління; точно встановлений розпорядок життя, праці, відпочинку тощо; система заходів, правил, запроваджуваних для досягнення певної мети; певні умови, необхідні для забезпечування роботи, функціонування, існування чого-небудь [1].

Правовий режим визначають як правову форму відносин у певній сфері суспільного життя, що має комплекс правових засобів якими забезпечується відповідний порядок їх впливу на відносин у часі й просторі та по колу осіб, визначаються напрями правового регулювання [3].

Визначення поняття правового режиму є у теорії держави і права, теорії управління, адміністративному праві. У теорії держави його пов'язують з формою держави (форма правління, устрою, режиму). В теорії права – правовий режим пов'язують з правовим регулюванням та впливом на суб'єктів права правових норм (нормативний підхід). В теорії управління при характеристиці правового режиму акцентують увагу на впливі правових норм на діяльність учасників суспільних відносин. А в сучасному адміністративному праві його варто розглядати як комплексне поняття, що включає не тільки правове регулювання, але і специфічні методи публічного адміністрування, що пов'язані із суб'єктами правовідносин (фізичними і юридичними особами), умовами їх функціонування (життя та діяльності).

Правовий режим законності, як вид правового режиму, характеризують по різному. Але в основі більшості підходів, те, що це загальний режим правового регулювання відносин в суспільстві.

Наприклад, Д.М. Бахрах розглядає правовий режим як комплекс суспільних відносин певного виду діяльності, що закріплений юридичними нормами та забезпечений сукупністю юридично-організаційних засобів. Спеціальні правові режими є окремим інститутом адміністративного права і є його характерною ознакою та здобутком. Феномен спеціального адміністративно-правового режиму пов'язаний з ситуаціями, коли матеріальні норми знаходяться

в трудовому, екологічному, земельному праві, а процедура адміністративно-правова [2, с. 201].

В діяльності суб'єктів правовий режим пов'язується із специфікою суспільних відносин в яких вони беруть участь, а також із використанням особливих форм та методів діяльності публічної адміністрації, що відображаються в системі прав та обов'язків учасників таких правовідносин. Тому при аналізі правового режиму законності потрібно констатувати наявність впливу права, а саме норм законів на суспільні відносини [3]. Також, варто зазначити, що правовий режим законності є загальним правовим режимом, а окремі його види, що пов'язані з особливими станами (режим воєнного стану, надзвичайного стану), умовами діяльності (пропускний режим), господарювання (режим поводження з відходами, вільної економічної зони) будуть спеціальними адміністративно-правовими режимами.

Адміністративно-правовий режим можна визначити як форму впливу адміністративно-правових норм у часі й просторі на осіб, що має визначену мету регулювання та забезпечена комплексом правових засобів.

Публічна адміністрація виступає як суб'єктом, який бере участь в розробці норм законів, так і суб'єктом, який їх реалізує.

Правовий режим законності включає також розуміння законності як принципу і як методу. Принцип законності – коли в основі діяльності суб'єктів є норми законів та вони здійснюють діяльність легально. А при порушенні – наявне справедливе обмеження, передбачене законодавством. Метод законності полягає в тому, що закон як документ (нормативно-правовий акт) є засобом, способом впливу на суспільні відносини, оскільки містить норми права, які врегульовують відносини в суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Режим. Словник іншомовних слів. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi->

bin/u/book/sis.pl?Qry=%F0%E5%E6%E8%EC (дата звернення 18.06.2024)

2. Бахрах Д.М. Адміністративне право: Посібник для вузів. М.: БЕК, 1999. 368 с.

3. С.О. Кузніченко, А.С. Спаській. Категорія «адміністративно-правовий режим» в юридичній науці та законодавстві України. Актуальні проблеми держави і права. 2007. URL: <http://www.apdp.in.ua/v35/16.pdf> (дата звернення 18.06.2024)

Притула С.С., студентка 1 курсу
Навчально-наукового юридичного
інституту Прикарпатського наці-
онального університету імені
Василя Стефаника.

Науковий керівник: *Книш В.В.*,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри конституційного,
міжнародного та адміністративного
права Навчально-наукового Юри-
дичного інституту Прикарпатського
національного університету імені
Василя Стефаника.

Проблеми конституціоналізації новостворених правоохоронних органів України

Питання про конституціоналізацію новостворених правоохоронних органів України є настільки ж актуальним, як і питання конституціоналізації вже існуючих та функціонуючих правоохоронних органів. Це питання потребує детального дослідження та належного законодавчого регулювання, оскільки чинне законодавство не містить ані визначення терміну «правоохоронні органи», ані точно визначеного переліку органів, які належать до цієї категорії.

Така правова невизначеність створює низку проблем. По-перше, це ускладнює правозастосування, оскільки відсутність чіткого визначення та переліку органів призводить до неоднозначності у трактуванні правових норм. По-друге, це впливає на ефективність роботи самих правоохоронних органів, адже чітке законодавче закріплення їхніх функцій та повноважень є ключовим для належного виконання ними своїх обов'язків.

Оскільки не існує точного переліку органів, які відносяться до даної категорії буде прийнятним розглядати їх у випадковому порядку.

Правоохоронна діяльність як багато аспектний вид діяльності спрямована на запобігання соціальної напруги, блокування соціальних відхилень та правових конфліктів політико-управлінськими засобами.

Складна система правоохоронної діяльності реалізується в різних видах правозастосовних дій: правотворчій, правозастосовній, правоохоронній та правовідновлювальній.

Варто зобразити певну структуру правоохоронних органів для кращого дослідження та розуміння цієї теми: 1) органи судової влади ; 2) органи прокуратури; 3) діяльність, яка полягає у виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень; 4) діяльність спрямована на захист державної безпеки.

Можна визначити, що до правоохоронних органів належать прокуратура, суди, інші органи Міністерства юстиції, органи Міністерства внутрішніх справ, Служба Безпеки, адвокатура, нотаріат, податкова міліція, різні державні комісії та комітети, що здійснюють правоохоронну діяльність.

Закон України «Про судоустрій і статус суддів», є основним, який регулює питання організації судової влади, здійснення правосуддя, незалежність суддів.

Основним законом, який регулює діяльність прокуратури варто виділити **Закон України «Про прокуратуру України», який зазначає, що «Прокуратура України є незалежним державним органом, що становить єдину централізовану систему, яка на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України, здійснює покладені на неї функції» [1].**

Щодо органів, які здійснюють досудове розслідування, можна скласти певний список, оскільки У ч. 1 ст. 38 КПК [2] передбачено, що органами досудового розслідування (органами, що здійснюють дізнання і досудове слідство) є: 1) слідчі підрозділи: а) органів Національної поліції; б) органів безпеки; в) органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства; г) органів державного бюро розслідувань; г) органів Державної кримінально-виконавчої служби України [2].

Діяльність, яка пов'язана з захистом держави покладається на чітко визначені органи, такі як: *Служба безпеки України (СБУ); Державна прикордонна служба України; Національна поліція України; Національна гвардія України;*

Діяльність СБУ регулює *ст. 1 Закону України «Про Службу безпеки України» [3]. Щодо державної прикордонної служби існує Закон України «Про Державну прикордонну службу України» [4].*

А Відповідно до ст. 2 Закону України «Про Національну поліцію» завданнями поліції є надання поліцейських послуг у сферах:

- 1) забезпечення публічної безпеки і порядку;
- 2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави;
- 3) протидії злочинності;
- 4) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [5].

Відносно недавнім правоохоронним органом є Державне бюро розслідувань та Національне антикорупційне бюро.

Невдалий старт діяльності цих важливих органів був закладений у законодавчому регулюванні, зокрема, у механізм призначення на посади очільників, що було зрозуміло правникам, але замовчувалось до прийняття рішення Конституційним Судом України стосовно посади директора НАБУ.

За весь час з початку функціонування НАБУ створило конфлікти у правоохоронній системі щодо реалізації визначених законом повноважень, виявились випадки недолугої діяльності агентів, виникли суперечки зі Спеціалізованою антикорупційною прокуратурою, були продемонстровані пошуки крайніх у відсутності результатів протидії корупції серед чиновників вищого рівня і виник скандал через корупційне правопорушення самого очільника відомства. Керівник системи представляє систему, проте не уособлює систему, до якої належить, - це правило видається вирішено переписати в історії НАБУ.

Варто зазначити, що певне конституційне закріплення правоохоронних органів існує, проте воно не є ідеальним і потребує постійного регулювання та змін. Це зумовлено динамічним розвитком держави та її інституцій, що вимагає відповідних адаптацій законодавчої бази до нових викликів і потреб суспільства. Сучасні реалії вимагають гнучкого підходу до регулювання правоохоронної системи, щоб забезпечити її ефективність та відповідність найкращим стандартам.

Проблема залишається надзвичайно актуальною, оскільки аналіз наведеного матеріалу дозволяє зрозуміти необхідність чіткого визначення та закріплення переліку органів, які належать до правоохоронних структур. Відсутність такого переліку може призвести до правової невизначеності та складнощів у правозастосуванні. Крім того, громадяни повинні мати доступ до повної та точної інформації про державні органи, що займаються захистом правопорядку, для забезпечення прозорості та підзвітності державних інституцій.

Зважаючи на це, необхідно вжити заходів для вдосконалення законодавчої бази у цій сфері. Зокрема, слід розробити і затвердити чітке визначення терміну «правоохоронні органи», а також скласти точний перелік органів, що належать до цієї категорії. Це дозволить забезпечити більшу правову визначеність та посилить інституційну спроможність правоохоронних органів.

Крім того, варто звернути увагу на міжнародний досвід у цій сфері. Багато країн мають чітко визначену систему правоохоронних органів з регламентованими повноваженнями та функціями, що сприяє їхній ефективності та підзвітності перед суспільством. Впровадження подібних стандартів в Україні сприятиме гармонізації національного законодавства з міжнародними нормами та підвищенню рівня довіри громадян до правоохоронної системи.

Таким чином, для підвищення ефективності та прозорості діяльності правоохоронних органів, необхідно внести зміни до чинного законодавства, що регулює їхню діяльність. Це повинно включати чітке визначення функцій, повноважень та відповідальності

кожного органу, а також забезпечення доступності цієї інформації для громадськості. Лише таким чином можна досягти оптимального функціонування правоохоронної системи та підвищити рівень довіри суспільства до державних інституцій.

Список використаних джерел:

1. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

3. Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>.

4. Про Державну прикордонну службу України: Закон України від 03.04.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text>.

5. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

Сворак С. Д., доктор юридичних наук, доктор історичних наук, професор кафедри теорії та історії держави і права Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Микитчук Р.Р., студентка 1-го року магістра-тури, Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Формування та уконституювання публічної влади в Конституції ЗУНР

Вступ. Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР) стала важливою частинкою в процесі українського державотворення на початку ХХ століття. Після розпаду Австро-Угорської імперії наприкінці Першої світової війни, українські землі, які входили до її складу, скористалися історичною нагодою для створення власної незалежної держави.

Розробники Конституції ЗУНР надихнулися конституційними актами провідних європейських держав того часу, прагнучи створити нову демократичну державу. Конституція стала важливим кроком у формуванні та унормуванні інститутів публічної влади і публічної служби на західноукраїнських землях. Вона закріпила основоположні принципи організації державної влади – народовладдя, поділ влади, виборність представницьких органів, незалежність судової системи. Основний закон чітко визначив структуру, порядок формування і компетенцію вищих органів законодавчої, виконавчої та судової гілок влади.

Виклад основного матеріалу. Становлення Західноукраїнської Народної Республіки було зумовлене сукупністю об'єктивних історичних чинників та передумов.

Президент США В. Вільсон оголосив «14 пунктів» політики щодо закінчення війни та післявоєнного устрою Австро-Угорщини, які передбачали вільне самовизначення народів імперії. Брестський мирний договір надавав Галичині та Буковині «повної національно-територіальної автономії» у складі Австро-Угорщини, але імператор Карл I відмовився виконувати даний пункт. У Львові 18 жовтня 1918 р. були скликані збори депутатів від Галичини та Буковини у Австрійському парламенті, що проголосили себе Українською Національною Радою і обрали Євгена Петрушевича головою. Проголошення Української Національної Ради від 19 жовтня 1918 р. вимагала підготовки конституції, що гарантувала громадянам новоствореної держави пряме, рівне таємне виборче право на основі пропорційної системи та національно-культурну автономію для етнічних меншин [1].

Західноукраїнська Народна Республіка мала специфічне державотворення, що розвивалося під впливом загальноєвропейських тенденцій через штучне відокремлення західноукраїнських земель від решти етнічних українських територій, що було проявом імперських прагнень того періоду [2].

Ключовою постаттю у розбудові державно-правових засад ЗУНР був Кость Левицький – правник і публіцист. Він орієнтувався на прикладі ліберальної Конституції Австро-Угорщини, до того ж наполягав на імплементації новітніх здобутків європейського конституціоналізму.

К. Левицький як голова уряду підготував проект Конституції майбутньої Галицької Республіки «Основи державного устрою Галицької Республіки», що передбачала її незалежність, народовладдя, рівноправність націй, правовий республіканський устрій та демократичні права громадян. Цей проект поєднував риси конституцій УНР та Гетьманату, але також забороняв рабство, гарантував освіту та свободу віросповідання без дискримінації, що

характеризувало європеїзовані напрями державницької політики. Левицький став одним з головних творців української державності періоду визвольної боротьби [2].

Наукові дослідження Станіслава Дністрянського (1870-1935) також відіграли важливу роль у становленні конституціоналізму в Україні. У жовтні 1918 року, як депутат австрійського парламенту, Станіслав Дністрянський підготував перший проект конституції під назвою «Устрій Галицької Держави». У першому розділі цього проекту він сформулював основні принципи конституційного ладу, зокрема: 1) зазначив про державну територію як єдність українських етнографічних земель; 2) підкреслив, що саме український народ на своїй території здійснює народну владу, а іншим народам, які проживають у Галицькій державі, надається право народної самоуправи; 3) визначив основні права і свободи громадян Галицької Держави, зокрема свободу думки, віри, науки, преси, та право вільного користування українською мовою.

Щодо публічної влади, то їй приділяється саме Розділ під назвою «Народний устрій», який складається із трьох ключових складових: «Народна Рада», «Старійшина Народної Ради» та «Народна Управа». Він описує загальну структуру та функціонування органів державної влади та управління і передбачає формування Галицької держави як парламентської республіки. Законодавча влада покладається на Народну Раду, яка обрана на Народних Зборах 18 жовтня 1918 року. Уряд, або Народна Управа, має здійснювати виконавчі функції і складається з шести міністерств або управ, керівники яких призначаються парламентом. Проект конституції передбачає рівність всіх громадян перед законом та тимчасову дію до утворення Народного Сейму [3].

15 листопада 1918 р. був прийнятий Закон «Про доповнення складу Української Національної Ради», згідно з яким вона мала стати більш представницьким органом шляхом обрання делегатів від повітів та великих міст. 16 листопада 1918 р. прийнято Закон «Про тимчасову адміністрацію областей ЗУНР», що визначав правові засади діяльності виконавчої влади в республіці на перехідний

період. Попереднє австрійське законодавство зберігало чинність, якщо не суперечило інтересам української держави. Передбачалося залишення на посадах службовців, які присягнули на вірність ЗУНР. Державний Секретаріат став вищим органом виконавчої влади, йому підпорядковувалися адміністративні органи на місцях. Українці почали формувати систему виконавчої влади на національній основі, зберігаючи певну наступність з попередньою австрійською системою [4].

Таким чином, ці закони заклали правові підвалини для становлення органів законодавчої та виконавчої гілок влади ЗУНР з урахуванням принципу представництва та спадкоємності з адміністративною системою Австро-Угорщини, а це підтверджує наші європейські напрямки державності.

Також було створено так звані жандармерії, які мали подобу австрійської та підпорядковувалися Державному секретаріату військових справ. Їх організацією на місцях опікувалися окружні військові коменданти та повітові комісари [5].

Щодо визначення поняття повітів, то повіти – це адміністративно-територіальні одиниці, які існували ще за часів Австро-Угорської імперії і були збережені в ЗУНР.

У повітах адміністративну владу очолювали державні повітові комісари, яких призначав Державний секретар внутрішніх справ. При повітових комісарах діяли повітові національні ради в дорадчій функції, обрані населенням. У містах комісарів призначав Секретар внутрішніх справ, у містечках і селах – повітові комісари. При міських, містечкових і сільських комісарах працювали обрані населенням «прибічні ради». Повітові комісари мали забезпечувати інтереси української державності, порядок, безпеку на підвідомчій території. Вони могли звертатися по допомогу до військових для виконання своїх розпоряджень. Компетенція місцевих органів влади детально регламентувалася окремими розпорядженнями уряду ЗУНР [6].

Отже, місцева адміністрація ЗУНР будувалася на принципах поєднання призначуваних зверху комісарів і виборних дорадчих

органів із залученням військової підтримки за потреби для забезпечення державного ладу.

Щодо судової системи ЗУНР, то дана галузь спиралася також на попередню австрійську систему. Судова влада була представлена трьома інстанціями: повітові суди, окружні суди та вищий суд. Найвищий суд у Львові визначався як найвища інстанція за Законом «Про тимчасову організацію судів і судової влади». Також даний закон регулював питання організації судової системи на території республіки.

Формування складу присяжних у сільських судах ЗУНР ґрунтувалося на певних майнових, освітніх та статусних цензах, що відображало тодішні уявлення про необхідні критерії для здійснення судочинства. Проте деякі категорії осіб, наприклад державні службовці, обмежувалися у праві бути присяжними засідателями [7]. Це обмеження передувало насамперед уникненню конфлікту інтересів, адже державні службовці були безпосередньо пов'язані з системою державного управління і правоохоронними органами. Тому це було потрібно для збереження рівності та довіри громадськості до справедливого судочинства.

Функції обвинувачення та нагляду за дотриманням законності мала виконувати новостворена Державна прокуратура ЗУНР. Однак через те, що за часів австрійського панування посади прокурорів в Галичині обіймали майже виключно етнічні поляки, процес формування української прокурорської системи затягнувся. Планувалося, що Державну прокуратуру очолюватиме генеральний державний прокурор, але така посада так і не була створена.

Натомість були призначені окружні та повітові прокурори. Загалом, створення органів прокуратури в ЗУНР не вдалося завершити через складні обставини державотворення та нетривалий період її існування [4].

Всі правоохоронні органи мали використовувати українську мову та герб (тризуб) на вивісках, печатках тощо. Державне секретарство юстиції здійснювало загальне адміністративне керівництво судами, прокуратурою, нотаріатом. Окрім цивільної, була створена військова

юстиція – військові суди різних інстанцій та військова прокуратура на чолі з генеральним військовим прокурором. Через складну ситуацію вводилися польові суди для розгляду справ проти безпеки держави як для військових, так і цивільних осіб [4].

Отже, хоча формування повноцінної судово-правової системи ЗУНР не було завершене через короткий період існування, були зроблені спроби її побудови за демократичними принципами із запровадженням української мови та державної символіки.

Таким чином, при формуванні системи публічної влади в ЗУНР робилися спроби запровадити демократичні принципи організації державної влади, її поділу на гілки за зразком парламентських республік з урахуванням прогресивних на той час конституційних ідей.

Висновки. Конституційні проекти для ЗУНР були розроблені під впливом ідей народовладдя та основних положень Конституції Австро-Угорщини, що відображало прагнення до демократичних принципів державного устрою.

Визнавалося право народів на самовизначення, у тому числі надання національно-культурної автономії для етнічних меншин. Проекти передбачали представницьку демократію, де народ міг висловлювати свою волю через парламент або безпосередньо через референдуми. Роль надзвичайного органу влади покладалася на Загальну народну раду, яка мала скликатися для прийняття найважливіших державних рішень. Президент ЗУНР мав значні повноваження, включно з правом вето на закони та призначенням чи звільненням членів уряду.

При формуванні системи державної влади в Західноукраїнській Народній Республіці робилися спроби запровадити демократичні принципи організації публічної влади за зразком парламентських республік. Зокрема, законодавча влада мала здійснюватися представницьким органом – Українською Національною Радою, склад якої формувався шляхом виборів делегатів від регіонів. Виконавча гілка влади очолювалася Державним Секретаріатом, який був підзвітний Українській Національній Раді.

На місцевому рівні адміністративну владу очолювали призначувані державні повітові комісари, які діяли за допомогою виборних дорадчих органів та за потреби військової підтримки. Судова система спиралася на попередню австрійську модель з трьома інстанціями судів, а також передбачалося створення державної прокуратури та військової юстиції. Хоча через складні обставини повноцінне формування судово-правової системи не було завершено, в ЗУНР намагалися запровадити демократичні засади організації публічної влади, її поділу на гілки із залученням виборного представництва населення.

При цьому зберігалася певна спадкоємність з адміністративними практиками Австро-Угорської імперії, що мало на меті забезпечити наступність у функціонуванні державних інституцій на перехідний період. Загалом, це відображало прагнення українського народу до побудови незалежної демократичної держави на підставі тогочасних європейських конституційних ідей.

Список використаних джерел:

1. Хрестоматія з історії держави і права України: У 2 т.: Навч. посіб. Для студ. Юрид. Спец. Вищ. Закл. Освіти / За 76ксп. В. Д. Гончаренка. – Т. 2. – Вид. 2-ге, перероб. І доп. – Київ : “Ін Юре”, 2000.
2. Сворак С.Д. Державно-правовий устрій ЗУНР як феномен європейської історії / С.Д. Сворак // Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право. №6(18), 2018.
3. Медвідь А. Щодо закріплення прав людини та основоположних свобод у проектах конституції Західноукраїнської народної республіки. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2016. №2. С. 16-23.
4. Гай-Нижник Павло. ЗУНР — ЗО УНР: становлення органів влади і державного управління (1918-1919 рр.) — Київ, 2018. — 146 с.

5. Кость Левицький: політик, громадський діяч, правник (1859-1941) [Текст] : [наук. Моногр.] / І. Андрухів, С. Д. Сворака, В. В. Ковалик. – Надвірна : Надвірнянська друкарня, 2009. – 104 с.
6. Західно-Українська народна республіка 1918-1923. Документи і матеріали. У 5 т. – Том 2 / Керівник, відп. Ред. О. Карпенко. Івано-Франківська обласна державна адміністрація; Прикарпатський університет ім. В. Стефаника; Державний архів Івано-Франківської області. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2001. – 712 с.
7. Збірник законів, розпорядків та обіжників проголошених Державним Секретаріатом Західноукраїнської Народної Республіки. Станіслав: Галичина, 1918. — 348 с.

Урбанський І.В., студент 1-го курсу магістратури Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
Науковий керівник:
Розвадовський В.І., завідувач кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, кандидат юридичних наук, доцент.

Принципи Конституційного судочинства

Згідно зі ст. 147 Конституції України Конституційний Суд України (далі — КСУ, Суд) є єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні, який вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України і дає офіційне тлумачення Конституції України та законів України.

Для обґрунтування правових позицій КСУ, які є джерелами права для всіх його галузей, надзвичайно важливе значення мають принципи конституційного судочинства. Жодне рішення Суду не може бути ухвалене без їх практичного застосування.

Принципам діяльності КСУ (інколи їх ще називають принципами конституційного судочинства) присвячена значна кількість наукових робіт. Так, з різних позицій принципи діяльності Суду аналізували Ю. Барабаш, А. Георгіца, А. Колодій, Р. Марчук, О. Мироненко, А. Портнов, М. Савчин, А. Селіванов, В. Скомороха, А. Стрижак, М. Тесленко, Т. Цимбалістий, С. Шевчук та інші автори [1]. Однак, в українській правовій науці дотепер не здійснено структурного дослідження принципів діяльності КСУ, що дозволило

б повною мірою виявити їх певні особливості, роль та значення для конституційного правосуддя.

Відтак, мета статті полягає у проведенні структурного виміру принципів діяльності КСУ.

Відповідно до ст. 4 Закону України «Про Конституційний Суд України» від 16 жовтня 1996 року № 422/96-ВР (далі — Закон) діяльність Суду ґрунтується на принципах верховенства права, незалежності, колегіальності, рівноправності суддів, гласності, повноти і всебічності розгляду справ та обґрунтованості прийнятих ним рішень. Вказані принципи знаходять свій вияв у інших нормах Закону, а також у положеннях Регламенту Конституційного Суду України [2] (далі — Регламент). Значний внесок у розуміння цих принципів здійснив і сам єдиний орган конституційної юрисдикції в Україні, поглибивши їх зміст у власних правових позиціях.

За словами деяких авторів, перелік принципів діяльності КСУ може бути доповнений, наприклад, принципом обов'язковості рішень і висновків Суду (частина п'ята статті 124 Конституції України, стаття 69 Закону) [3, с. 100]. Серед принципів діяльності КСУ називаються також законність, мова конституційного провадження, усність розгляду тощо [4, с. 30]. Вбачається, що такі принципи автори виводять із основних засад судочинства, визначених ч. 3 ст. 129 Конституції України. Ми не заперечуємо можливість поширення таких засад на конституційне судочинство, однак зазначимо, що кожен з принципів, визначених ч. 3 ст. 129 Основного Закону України, набуває особливого сенсу у межах конституційного судочинства. Так, наприклад, принципом законності КСУ керується при вирішенні питання про відкриття чи відмову у відкритті конституційного провадження у справі.

Викладене свідчить, що питання про віднесення основних засад судочинства (ч. 3 ст. 129 Конституції України) до принципів діяльності КСУ повинне стати предметом подальших наукових розробок та дискусій. У межах цієї статті вважаємо за доцільне зупинитися на принципах діяльності Суду, визначених приписами ст. 4 Закону.

Виходячи зі змісту частини першої ст. 8 Конституції України принцип верховенства права є визначальним для конституційного ладу держави. Так само основоположним він є для діяльності КСУ [5].

Власне розуміння принципу верховенства права КСУ виклав у Рішенні у справі про призначення судом більш м'якого покарання № 15-рп/2004: «Верховенство права — це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема, у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо».

Суд виокремив також складові принципу верховенства права, до яких він час від часу звертається: справедливість, співмірність (пропорційність), правова визначеність, правова певність.

Так, наприклад, у Рішенні у справі про додержання процедури внесення змін до Конституції України від 30 вересня 2010 року № 20-рп/2010 відповідно до засад верховенства права визнано неконституційним Закон України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222–IV у зв'язку з недотриманням встановленої Конституцією України процедури його розгляду та ухвалення, а також відновлено дію редакції Конституції України 1996 р. Даним Рішенням КСУ захистив конституційний лад у державі, забезпечив верховенство права та Конституції України.

У Рішенні у справі про строки адміністративного затримання від 11 жовтня 2011 року № 10-рп/2011 на засадах верховенства права, принципах співмірності та правової визначеності встановлено, зокрема, що адміністративне затримання особи без вмотивованого рішення суду не може перевищувати 72 годин. Тим самим КСУ захистив конституційне право особи на свободу та особисту недоторканність.

Надзвичайно важливого значення принцип верховенства права набуває при тлумаченні Судом положень Основного Закону держави. Так, виходячи з доктрини «живої конституції», саме принцип верховенства права є тією «рушійною силою», яка надихає КСУ

надавати нового змісту конституційним положенням, пристосовуючи закон під суспільні зміни, а не навпаки [6].

Незалежність конституційних суддів є, насамперед, конституційним принципом [7]. Тому його зміст як принципу діяльності КСУ розкривають саме конституційні положення. Так, відповідно до ст. 126 Основного Закону України незалежність і недоторканність суддів гарантуються Конституцією і законами України; вплив на суддів у будь-який спосіб забороняється (частини перша, друга). Стаття 149 Основного Закону України наголошує, що ці гарантії незалежності та недоторканності поширюються і на суддів КСУ.

У Рішенні у справі про незалежність суддів як складову їхнього статусу від 1 грудня 2004 року № 19-рп/2004 Суд зазначив, що незалежність суддів є невід'ємною складовою їх статусу, конституційним принципом організації та функціонування судів і професійної діяльності суддів. Незалежність суддів полягає передусім у їх самостійності, непов'язаності при здійсненні правосуддя будь-якими обставинами та іншою, крім закону, волею (абзац перший підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини).

Вказаний конституційний принцип конкретизується у законодавчих актах, за змістом положень яких можна виокремити: фінансову, організаційну та політичну незалежність суддів.

Так, стаття 27 Закону розкриває принцип організаційної незалежності суддів у такому контексті: судді КСУ при здійсненні своїх повноважень є незалежними і підкоряються лише Конституції

України та керуються цим Законом, іншими законами України, крім тих законів або їх окремих положень, що є предметом розгляду Суду.

Політична незалежність конституційного судді гарантується особливим порядком його призначення та звільнення з посади (ч. 5 ст. 126, ст. 148 Основного Закону України).

Фінансова незалежність суддів гарантується окремим порядком фінансування та організаційного забезпечення фінансування судів (ст. 130 Конституції України). Так, у Рішенні у справі про фінансове забезпечення діяльності судів від 11 березня 2010 року № 7-рп/2010,

єдиний орган конституційної юрисдикції в Україні вказав, що окреме фінансування кожного суду загальної юрисдикції та КСУ забезпечує умови для конституційних гарантій їх самостійності та незалежності при здійсненні правосуддя, оскільки унеможливорює негативний вплив на них через механізми виділення та розподілення належних їм відповідно до закону коштів Державного бюджету України.

Зміст принципу колегіальності як засада діяльності КСУ розкривається через призму статей 48, 50, 51 Закону.

По-перше, принцип колегіальності вимагає наявності кворуму на засіданнях колегій КСУ та засіданнях і пленарних засіданнях самого Суду.

По-друге, процесуальна ухвала про відкриття провадження у справі в КСУ або про відмову у такому провадженні приймається колегією суддів КСУ у справах за конституційними поданнями більшістю голосів суддів, які входять до її складу (ч. 1 ст. 48).

По-третє, рішення КСУ приймаються та його висновки даються на пленарному засіданні, якщо за них проголосувало не менше десяти суддів КСУ (ч. 4 ст. 51 Закону).

Фактично усі ці аспекти принципу колегіальності узагальнено у § 28 Регламенту: «Розгляд справ, прийняття рішень і надання висновків у справах проводиться Конституційним Судом України колегіально».

Принцип рівноправності суддів КСУ також слід розглядати у кількох аспектах.

Так, юрисдикційна рівність суддів КСУ полягає у тому, що за змістом ст. 19 Закону кожен конституційний суддя наділений однаковим обсягом правосудних повноважень, безвідносно до його адміністративного статусу у Суді (Голови чи заступника Голови КСУ) та до органу, який його призначив.

Принцип процесуальної рівноправності суддів КСУ знаходить свій вияв у положеннях Регламенту. Так, § 29 Регламенту закріплено: «Усі судді Конституційного Суду України є рівноправними під час розгляду справ на засіданні колегії суддів, на засіданні, пленарному засіданні Конституційного Суду України». Таким чином,

процесуальна рівноправність суддів КСУ гарантується на всіх стадіях та в усіх видах конституційного провадження.

Особливим проявом принципу рівноправності є надання судді КСУ права висловити окрему думку, яка викладається суддею у письмовій формі і додається до рішення чи висновку КСУ (83кс. 64 Закону).

Принцип гласності впливає з положень п. 7 ч. 3 ст. 129 Конституції України, який визначає гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами як одну з основних засад судочинства.

Виходячи з аналізу положень Закону та Регламенту, науковці виокремлюють чотири способи, якими реалізується принцип гласності у конституційному судочинстві: 1) шляхом здійснення розгляду справ на пленарних засіданнях у певних формах; 2) встановлення режиму розгляду справи (відповідно до п. 4 § 30 Регламенту відкритий режим, за винятком випадків, якщо розгляд справи на відкритому пленарному засіданні Конституційного Суду України може призвести до розголошення державної або іншої таємниці, що охороняється законом); 3) встановлення обов'язку оголошення рішення, висновку КСУ у відкритому пленарному засіданні; 4) визначення форми офіційного оприлюднення рішень і висновків Суду [8, с. 103].

До цього переліку можна додати ще один аспект, у якому виявляється гласність конституційного судочинства: відповідно до ст. 72 Закону КСУ обов'язково залучає до участі в провадженні у справі представників органів влади, акти яких оспорується за конституційним поданням щодо їх конституційності.

Принцип повного і всебічного розгляду справ реалізується через приписи ст. 54 Закону, за якими колегія суддів КСУ під час підготовки справи, Суд в процесі провадження у справі: 1) мають право витребувати від Верховної Ради України, Президента України, Прем'єр-міністра України, Генерального прокурора України, суддів, органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, посадових осіб, підприємств,

установ, організацій усіх форм власності, політичних партій та інших об'єднань громадян і окремих громадян необхідні документи, матеріали та інші відомості, що стосуються справи; 2) в разі необхідності призначають експертизу в справі і вирішують питання щодо залучення до участі в конституційному провадженні експертів; 3) мають право викликати посадових осіб, експертів, свідків, представників за законом та уповноважених за дорученням, громадян, участь яких повинна забезпечити об'єктивний і повний розгляд справи.

За певних обставин наслідком дотримання Судом принципу повного і всебічного розгляду справ може бути реалізація приписів ч. 1 ст. 95 Закону, за якою у разі якщо при тлумаченні Закону України (його окремих положень) була встановлена наявність ознак його невідповідності Конституції України, Конституційний Суд України у цьому ж провадженні вирішує питання щодо неконституційності цього Закону, а також ч. 3 ст. 61 Закону, відповідно до якої у разі, якщо в процесі розгляду справи за конституційним поданням чи конституційним зверненням виявлено невідповідність Конституції України інших правових актів (їх окремих положень), крім тих, щодо яких відкрито провадження у справі, і які впливають на прийняття рішення чи дачу висновку у справі, Конституційний Суд України визнає такі правові акти (їх окремі положення) неконституційними [9].

Принцип обґрунтованості рішень, прийнятих Судом витікає з положень Конституції України, Закону та Регламенту та у процесуальному аспекті вимагає, серед іншого, прийняття єдиним органом конституційної юрисдикції обґрунтованого рішення, а також наявності мотивувальної частини у рішенні, висновку КСУ (п. 7 ст. 65, п. 6 ст. 66 Закону, § 55 Регламенту).

З матеріальної точки зору обґрунтованість рішень КСУ — це їх правова, доктринальна та наукова аргументованість, яка досягається, зокрема, шляхом звернення Суду: 1) до правової доктрини [10]; 2) до міжнародних правових актів; 3) до практики Європейського суду з

прав людини; 4) до власних правових позицій, висловлених у попередніх рішеннях.

Викладене засвідчує, що систему принципів діяльності Конституційного Суду України можна визначити як структурно упорядковану систему взаємопов'язаних, взаємозалежних правових ідей, які у своїй сукупності забезпечують досягнення мети конституційного судочинства та визначають правовий зміст діяльності Суду.

Список використаних джерел:

1. Барабаш Ю. Г., Дахова І. І., Євсєєв О. П. Конституційна юрисдикція: [підручник] / [за ред. Ю. Г. Барабаша та А. О. Селіванова]. — Х.: Право, 2012. — 168 с.; Георгіца А. З. Принципи конституційного судочинства (процесу) та їх специфіка: деякі питання теорії і практики / А. З. Георгіца, В. Є. Скомороха // Науковий вісник Чернівецького університету: Правознавство. — 2004. — Вип. 227. — С. 28-34; Колодій А. Принципи статусу та діяльності Конституційного Суду України / А. Колодій // Вісник Конституційного Суду України. — 2011. — № 4-5. — С. 98-103; Мироненко О. М. Конституційний Суд України: історія і сучасність, доктрина і практика / О. М. Мироненко; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. — К.: Київська правда, 2011. — 910 с.; Портнов А. Особливості реалізації принципу гласності у конституційному судочинстві в Україні / А. Портнов // Вісник Львівського університету/ Серія юридична. — 2009. — Вип. 48. — С. 102-108; Савчин М. В. Основні принципи діяльності Конституційного Суду України по тлумаченню Конституції України / М. В. Савчин, Р. В. Марчук // Часопис Київського університету права. — 2009. — №

2. Регламент Конституційного Суду України, затверджений Рішенням Конституційного Суду України від 5 березня 1997 року (у новій редакції згідно з Рішенням Конституційного Суду України від 14 жовтня 2008 року № 34-р/2008 та змінами, внесеними Рішенням Конституційного Суду України від 24 грудня 2009 року № 17-р/2009). [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/>

laws/show/v001z710-97/print1330337542993813. 3. Колодій А. Принципи статусу та діяльності Конституційного Суду України / А. Колодій // Вісник Конституційного Суду України. — 2011. — № 4-5. — С. 98-103.

4. Георгіца А. З. Принципи конституційного судочинства (процесу) та їх специфіка: деякі питання теорії і практики / А. З. Георгіца, В. Є. Скомороха // Науковий вісник Чернівецького університету: Правознавство. — 2004. — Вип. 227. — С. 28-34.

5. Окрема думка судді Конституційного Суду Кампа В. М. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням товариства з обмеженою відповідальністю «Амальгама Люкс» щодо офіційного тлумачення положення частини четвертої статті 21 Закону України «Про прокуратуру» від 12 жовтня 2011 року № 11-рп/2011. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.Rada.gov.ua/laws/show/v011p710-11/print1330337542993813>.

6. Ткачук П. М. Застосування принципу верховенства права судами конституційної та загальної юрисдикції / П. М. Ткачук // Вісник Конституційного Суду України. — 2005. — № 5. — С. 94-101.

7. Кампо В. Незалежність конституційних судів: український досвід у європейському контексті / В. Кампо // Судоустрій і судочинство в Україні. — 2007. — № 1. — С. 25-30.

8. Портнов А. П. Особливості реалізації принципу гласності у конституційному судочинстві в Україні / А. П. Портнов // Вісник Львівського університету / Серія юридична. — 2009. — Вип. 48. — С. 102-108.

9. Рішення Конституційного Суду України від 9 жовтня 2008 року № 22-рп/2008 та від 16 червня 2011 року № 6-рп/2011. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main/a>.

10. Орзіх М. Доктрина в діяльності Конституційного Суду України / М. Орзіх // Вісник Конституційного Суду України. — 2011. — № 4-5. — С. 57-63.

Федорончук А.В., доцент кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, кандидат юридичних наук, доцент.
<https://orcid.org/0000-0001-7238-0303>

Реформування судової влади в Україні: окремі конституційно-правові аспекти

Судова реформа в Україні – це сукупність законодавчих, інституційних та кадрових змін, спрямованих на покращення системи судоустрою України.

З моменту проголошення незалежності України відразу ж постало питання щодо необхідності створення якісно нової судової системи, яка б відповідала існуючим на той час викликам та потребам. Зважаючи на це, вже у 1992 році Верховною Радою України була прийнята постанова, якою схвалено Концепцію судово-правової реформи в Україні [1]. Цей документ став дороговказом подальших змін та перетворень в означеній сфері.

Задля реформування судової влади в Україні здійснювалися вагомі кроки у напрямі розбудови судової системи і засад її функціонування.

У період з 1991 року по 2014 рік в житті нашої держави відбувалися різноманітні події, які мали важливий вплив на реформування судової гілки влади. Так, прийняття Конституції України у 1996 році ознаменувало новий етап у становленні судової системи України, були визначені її особливості, принципи побудови тощо.

Мали місце і негативні явища та процеси, які стали основними передумовами до початку системних та комплексних змін у судовій системі. Йдеться насамперед про факти використання політичними силами судів у власних інтересах, процвітання корупції у судовій

системі, суттєве зниження довіри до українських судів через гучні справи щодо опозиційних до діючої влади політиків.

З огляду на зазначене, було очевидним, що судова гілка державної влади задля її ефективного функціонування потребувала глобальних змін та перетворень.

Судову реформу було розпочато у 2014 році. Її метою було забезпечення незалежності, підвищення рівня довіри та публічної підзвітності судової влади, приведення судочинства України до європейських стандартів та забезпечення захисту прав, свобод та законних інтересів громадян шляхом своєчасного, ефективного і справедливого вирішення правових спорів на засадах верховенства права.

Судова реформа досягла свого піку у 2016 році та стала найбільш масштабною в історії незалежної України. Так, 2 червня 2016 року Верховною Радою України були внесені зміни до Конституції України [2] та до інших законів, прийнятих в рамках судової реформи. Ухвалено у новій редакції Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII.

У даній доповіді ми зупинимось на аналізі основних досягнень судово-правової реформи, а також, звернемо увагу на ті кроки, які ще потрібно буде зробити задля її успішного завершення.

Створення Вищої ради правосуддя.

Вища рада правосуддя (ВРП) була утворена у 2017 році на заміну Вищій раді юстиції.

Вища рада правосуддя є колегіальним, незалежним конституційним органом державної влади та суддівського врядування, який діє в Україні на постійній основі для забезпечення незалежності судової влади, її функціонування на засадах відповідальності, підзвітності перед суспільством, формування добросовісного та високопрофесійного корпусу суддів, додержання норм Конституції і законів України, а також професійної етики в діяльності суддів і прокурорів [3].

Основними повноваженнями ВРП є призначення та звільнення суддів, а також розгляд скарг на них.

З 22 лютого 2022 року ВРП втратила повноважність, бо більшість її членів добровільно звільнились, не бажаючи брати участь у процедурах оцінювання, ініційованих Етичною радою. Етична рада була утворена у 2021 році з метою сприяння органам, що обирають (призначають) членів Вищої ради правосуддя, у встановленні відповідності кандидата на посаду члена Вищої ради правосуддя критеріям професійної етики та доброчесності.

Поки ВРП була недієздатна, неможливо було призначати або звільняти суддів, притягати їх до дисциплінарної відповідальності, приймати рішення про переведення судді з одного суду до іншого, а також затримати чи відсторонити від роботи суддів-колаборантів.

Тільки 12 січня 2023 року ВРП відновила кворум та запрацювала. Це дало змогу ВРП запуснути роботу іншого органу суддівського врядування — Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та розблокувати процес добору кадрів до судів.

Перезапуск Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та створення сприятливих умов для оновлення суддівського корпусу. Кваліфікаційне оцінювання суддів.

У 2016 році завдяки ухваленню Закону України «Про судоустрій і статус суддів», планувалося повністю здійснити перезапуск Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (ВККСУ), а також було утворено Громадську раду доброчесності (ГРД).

Вища кваліфікаційна комісія суддів України є державним колегіальним органом суддівського врядування, який на постійній основі діє у системі правосуддя України. ВККСУ є відповідальною за відбір і кваліфікаційне оцінювання суддів.

Громадська рада доброчесності — незалежний громадський орган, що з 2016 року на підставі статті 87 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» сприяє ВККСУ в оцінюванні чинних суддів та доборі кандидатів на посади суддів [4].

Початок роботи Вищої кваліфікаційної комісії суддів України — один з семи кроків, які Європейська комісія рекомендувала виконати Україні для початку переговорів про вступ до Європейського Союзу.

1 червня 2023 року Вища рада правосуддя призначила новий склад Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Це дозволило відновити всі процедури, зокрема і проведення кваліфікаційного оцінювання суддів.

Очищення судової системи від не добросовісних суддів було одним із пріоритетних завдань судової реформи. Для вирішення цього завдання була запроваджена якісна процедура кваліфікаційного оцінювання, за наслідком проходження якого мали бути звільнені не добросовісні судді.

Кваліфікаційне оцінювання відбувалось з 2016 року по 2019 рік. У період з 2019 року по 2023 рік кваліфікаційне оцінювання не проводилось. Тільки 13 листопада 2023 року ВККСУ відновила кваліфікаційне оцінювання суддів на відповідність займаним посадам, яке триває і дотепер.

Кваліфікаційне оцінювання зупинилося на чотири роки, оскільки Верховна рада розформувала Вищу кваліфікаційну комісію суддів України. Це сталося через неефективне оцінювання попереднім складом ВККСУ. Так, з майже 3000 суддів, відбір не пройшли лише 15, також Вища кваліфікаційна комісія суддів України провалила оцінювання суддів Верховного Суду. А мета кваліфікаційного оцінювання — визначити, чи відповідає чинний суддя займаній посаді або ж його слід звільнити.

Основні завдання ВККСУ зараз — провести конкурси, щоб заповнити вакантні посади, і завершити кваліфікаційне оцінювання суддів, які вже працюють. У вересні 2023 року Вища кваліфікаційна комісія суддів України оголосила найбільший за всю історію України конкурс на зайняття вакантних посад суддів: 550 посад в апеляційних судах та 560 посад у місцевих судах [5].

В Україні конкурс у місцеві суди проведуть вже вдесьте, а в апеляційну інстанцію — вперше, бо оголошений у 2019 році конкурс не відбувся через припинення повноважень попереднього складу Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.

Окрім того, внаслідок реалізації судової реформи суддями тепер можуть стати не лише судді. Суддею Верховного Суду, Вищого суду

з питань інтелектуальної власності, Вищого антикорупційного суду, апеляційних судів вже можуть бути науковці, адвокати та правозахисники.

Зміна порядку призначення суддів.

Важливим кроком реформи стало усунення Верховної Ради від питань призначення та звільнення суддів. Ці повноваження поклали на Вищу раду правосуддя [6]. Тепер суддю безстроково (до досягнення 65 років) призначає Президент України за поданням Вищої ради правосуддя в порядку, встановленому законом.

Обмеження суддівської недоторканності та зміни щодо порядку звільнення суддів.

На сьогодні внаслідок реалізації судової реформи, без згоди Вищої ради правосуддя суддю не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину [6]. Раніше відповідними повноваженнями була наділена Верховна Рада України.

У зв'язку з цими змінами розширено коло підстав для звільнення судді. Зокрема, новими підставами для звільнення судді є: 1) вчинення істотного дисциплінарного проступку, грубе чи систематичне нехтування обов'язками, що є несумісним зі статусом судді або виявило його невідповідність займаній посаді; 2) незгода на переведення до іншого суду у разі ліквідації чи реорганізації суду, в якому суддя обіймає посаду; 3) порушення обов'язку підтвердити законність джерела походження майна [6].

Зміна статусу прокуратури.

Статус прокуратури узгоджується із європейськими стандартами. Тепер прокуратура здійснює: 1) підтримання публічного обвинувачення в суді; 2) організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку; 3) представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом [6].

Запровадження адвокатської монополії.

В Україні адвокатську монополію було запроваджено у 2016 р. ухваленням змін до ст. 131-2 Конституції України. Адвокатська монополія в Україні стала наслідком довгої та плідної праці українських та міжнародних галузевих спеціалістів, мета якої – довести українську адвокатуру до міжнародних стандартів.

В даному випадку йдеться про виключне право адвоката здійснювати представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення.

Представництво виключно адвокатами у Верховному Суді та судах касаційної інстанції здійснюється з 1 січня 2017 року, у судах апеляційної інстанції – з 1 січня 2018 року, у судах першої інстанції – з 1 січня 2019 року. Представництво органів державної влади та органів місцевого самоврядування в судах виключно адвокатами здійснюється з 1 січня 2020 року.

Перехід від паперового до електронного судочинства.

Оновлення електронного суду дало змогу громадянам подавати позови, отримувати документи та розглядати справи онлайн у зручний час. А суддям — зменшити кількість паперової документації, проводити засідання у форматі відео конференцій та економити час. Основа цифровізації судової сфери — Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система (ЄСІТС). Запровадження «електронного суду» дало змогу зробити судову сферу більш прозорою й ефективною.

Римський статут.

До статті 124 Конституції України були внесені зміни в яких йдеться про те, що: «Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом Міжнародного кримінального суду» [6].

Ці зміни до Конституції відкривають дорогу до ратифікації Україною Римського статуту, щоб визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду.

Змінено систему судоустрою України.

Перший рівень – місцеві та окружні суди, другий – апеляційні суди, третій – Верховний Суд. До реформи існував ще один рівень – вищі спеціалізовані суди, які займали місце між апеляційними судами та Верховним Судом. Цей рівень було скасовано. Ліквідації підлягали Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Вищий господарський суд України та Вищий адміністративний суд України.

Верховний Суд підлягав суттєвій реорганізації. Було змінено його кадровий склад. Також в рамках реформи були створені спеціалізовані суди: Вищий суд з питань інтелектуальної власності та Вищий антикорупційний суд.

Оновлення Верховного Суду.

7 листопада 2016 р. Вища кваліфікаційна комісія суддів України вперше оголосила конкурс на 120 суддівських посад у новому Верховному Суді.

Конкурс до Верховного суду в Україні не проводився ніколи. Раніше до Верховного суду могли потрапити лише судді нижчих інстанцій із відповідним стажем.

У листопаді 2017 р. в Україні на конкурсних засадах завершено формування складу нового Верховного Суду. 15 грудня 2017 року новий Верховний Суд розпочав свою роботу.

2 серпня 2018 року Вища кваліфікаційна комісія суддів України на своєму сайті оголосила конкурс на зайняття 78 посад суддів касаційних судів у складі Верховного Суду, що залишилися вакантними.

6 березня 2019 року Вища кваліфікаційна комісія суддів України завершила другий в історії країни конкурс на посади суддів Верховного Суду та назвала його переможців. Таким чином, завершилось формування найвищої судової інстанції, яка вперше сформована за результатами конкурсу.

31 січня 2024 року послы G7 опублікували рекомендації Україні, якими мають бути наші пріоритети в правосудді у 2024 році.

Члени Великої сімки рекомендують здійснити очищення Верховного Суду, оновити склад ВС шляхом проведення відкритого

конкурсу за участі незалежних експертів і громадянського суспільства [7].

Запровадження інституту зразкової справи.

Верховний Суд отримав право прийняття «зразкових рішень», які мають враховуватися судами нижчих інстанцій при розгляді схожих позовів. Це покликано знизити навантаження на суди та сприяти швидкому розгляду однотипних справ.

У Кодексі адміністративного судочинства України закріплено, зокрема, такі юридичні категорії, як «типова справа» і «зразкова справа», а також особливості провадження у типових та зразкових справах [8].

Реформування статусу Конституційного Суду України з метою забезпечення його незалежності.

Конституційний Суд України (КСУ) отримав нові повноваження. З'явився інститут нормативної конституційної скарги, чим було розширено доступ фізичних та юридичних осіб до Конституційного Суду. Розгляд конституційності питань, які виносяться на всеукраїнський референдум за народною ініціативою. Виключено повноваження щодо тлумачення законів.

Появилися нові вимоги до суддів Конституційного Суду: високі моральні якості та визнаний рівень компетентності правника.

Відбулось конституційне закріплення відбору суддів Конституційного Суду на конкурсних засадах.

Суб'єкти призначення суддів Конституційного Суду України залишилися незмінними. Змінено суб'єктів звільнення суддів Конституційного Суду. Сьогодні звільнення здійснюється самим Конституційним Судом, якщо до цього це робили суб'єкти призначення суддів — Верховна Рада України, Президент, з'їзд суддів.

Проведення конкурсу до Конституційного Суду України.

20 серпня 2023 року набув чинності Закон України № 3277-ІХ, яким уточнили положення про конкурсний відбір кандидатур на посаду суддів Конституційного Суду України [9].

Його ухваленням Україна виконала ключову рекомендацію Європейської комісії, аби зберегти статус кандидата в члени в ЄС, — упровадила законодавство для нової конкурсної процедури відбору суддів КСУ.

Ця процедура передбачає конкурс, який проводять за допомогою спеціально створеної Дорадчої групи експертів (ДГЕ). Саме вона, керуючись затвердженою методологією, оцінює моральні якості й рівень компетентності у сфері права кандидатів на посаду судді.

Дорадча група експертів складається із шести експертів: по одній особі призначили Президент, Верховна Рада та Рада суддів (від імені з'їзду суддів), а також Кабінет Міністрів України — за пропозицією Венеційської комісії. Ще двох членів делегували міжнародні організації, які допомагають Україні технічно у сфері конституційної реформи й верховенства права. Тож зараз у складі Дорадчої групи експертів є троє українських членів і троє іноземних.

Конституційний Суд України повинен налічувати 18 суддів. По шість призначають Президент, Верховна Рада та з'їзд суддів.

Кворум для Великої палати КСУ — 12 суддів з 18; щоб прийняти рішення, необхідна більшість від конституційного складу КСУ — мінімум 10 голосів.

Тому вкрай важливий, особливо в умовах воєнного стану, повний склад єдиного органу конституційної юрисдикції.

Наразі тривають конкурси на шість посад суддів КСУ – дві вакантні посади від Верховної Ради України, одна вакантна посада від Президента України та три посади від з'їзду суддів України, одна з яких стане вакантною в січні 2025 року. А щодо ще однієї вакантної посади очікується рішення з'їзду судів України у вересні 2024 року.

Розгляд питання про створення Вищого адміністративного суду.

На сьогоднішній день активно ведеться робота щодо створення Вищого адміністративного суду. Планується ухвалення до кінця липня 2024 року закону про створення Вищого адміністративного суду. За задумом міжнародних партнерів, він розглядатиме

адміністративні справи проти національних державних органів – проти, «наприклад, Національного банку України (НБУ), Національного антикорупційного бюро України (НАБУ), Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК)». Його мають наповнити «суддями, які пройшли належну перевірку на професійну компетентність та добросесність».

Створення Вищого адміністративного суду має завершитися до кінця 3 кварталу 2025 року. Він буде складатися з першої та апеляційної інстанцій, а суддів обиратимуть після перевірки добросесності та професіоналізму із залученням незалежних експертів [10].

Вдосконалення інституту дисциплінарної відповідальності суддів.

Планується, що за оптимістичними даними Служба дисциплінарних інспекторів має бути створена у вересні 2024 року [11]. На цю службу покладаються великі сподівання у забезпеченні прозорих дисциплінарних процедур щодо суддів.

Наразі проводиться конкурс на зайняття посади керівника служби дисциплінарних інспекторів, його заступника і дисциплінарних інспекторів.

Підсумовуючи вищезазначене, можемо зробити висновок, що на сьогодні судова реформа набрала достатніх обертів, а тому, очікується, що у 2024 році та у наступному році будуть реалізовані основні її завдання. Планується, що і Вища рада правосуддя, і Вища кваліфікаційна комісія суддів України запрацюють на повну. І як результат, ми зможемо здійснити оновлення суддівського корпусу, завершити кваліфікаційне оцінювання, втілити в життя інші не менш важливі ідеї задля покращення доступу громадян до справедливого суду, в якому вони зможуть ефективно захистити свої права та вирішити спори.

Саме судова реформа є однією з найбільш важливих та довгоочікуваних для українського суспільства. На важливості судової реформи наголошують усі міжнародні партнери України. Разом з тим, варто розуміти, що для справедливого судочинства потрібно

також провести реформи прокуратури, адвокатури та юридичної освіти.

Список використаних джерел:

1. Про Концепцію судово-правової реформи в Україні: Постанова Верховної Ради України від 28.04.1992 № 2296-ХІІ, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2296-12#Text> (дата звернення: 19.06.2024)

2. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 02.06.2016 № 1401-VIII, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#n6> (дата звернення: 19.06.2024)

3. Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21.12.2016 № 1798-VIII, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19#n7> (дата звернення: 19.06.2024)

4. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#n855> (дата звернення: 19.06.2024)

5. Офіційний вебпортал Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. URL: <https://vkksu.gov.ua/rubric/konkurs-dlya-kandydativ-na-zaunuyattu-vakantnyh-posad-suddiv-v-apelyaciyunyh-sudah-ogoloshenyu> (дата звернення: 19.06.2024)

6. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#n477> (дата звернення: 19.06.2024)

7. Пріоритети в судовій реформі на 2024 рік: G7 опублікували рекомендації Україні. Фондація DEJURE. 01.02.2024, URL: <https://dejure.foundation/7la7ajat91-proriteti-v-sudovi-reform-na-2024-rk-g7/> (дата звернення: 19.06.2024)

8. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 19.06.2024)

9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо уточнення положень про конкурсний відбір кандидатур на

посаду судді Конституційного Суду України: Закон України від 27.07.2023 № 3277-IX, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3277-20#Text> (дата звернення: 19.06.2024)

10. Мін'юст презентував законодавчі напрацювання щодо створення Вищого адміністративного суду. 10.04.2024, URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/297817-minyust-predstavil-zakonodatelnye-narabotki-po-sozdaniyu-vysshego-administrativnogo-suda> (дата звернення: 19.06.2024)

11. Служба дисциплінарних інспекторів має бути створена у вересні – голова ВРП. 10.06.2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3873220-sluzba-disciplinarnih-inspektoriv-mae-buti-stvorena-u-veresni-golova-vrp.html> (дата звернення: 19.06.2024)

НАПРЯМ 2. КОНВЕРГЕНЦІЯ СУЧАСНОГО МІЖНАРОДНОГО ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА З КОНСТИТУЦІЙНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ

Албу А.А., доцент кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, кандидат юридичних наук, доцент
<http://orcid.org/0000-0003-3932-5796>

Проблемні аспекти застосування міжнародних договорів в Україні та шляхи вдосконалення їх міжнародного-правового регулювання.

Практика застосування міжнародних договорів у нашій державі не є ідеальною. Це пов'язано з наявністю певного ряду проблем у їх реалізації в Україні. Перш за все, варто розпочати з проблеми тлумачення терміну «законодавство» та співвідношення понять «національного законодавства» і «національного права».

Конституція України у статті 9 зазначає, що «чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України». Дефініція терміну «законодавство» не визначена нормативними актами нашої держави. У зв'язку з цим його розуміння та співвідношення з іншими явищами є доволі ускладненим. У законах залежно від важливості і специфіки суспільних відносин, що регулюються, цей термін вживається в різних значеннях: в одних маються на увазі лише закони; в інших, передусім кодифікованих, в поняття «законодавство» включаються як закони та інші акти Верховної Ради України, так і акти Президента України, Кабінету Міністрів України, а в деяких випадках – також і нормативно-правові

акти центральних органів виконавчої влади» [1].

У даному аспекті потрібно згадати Рішення Конституційного Суду України від 9 липня 1998 року №12-рп/98 у справі про тлумачення терміну «законодавство». У резолютивній частині Рішення суд зазначив, що термін «законодавство» охоплює «закони України, чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також постанови Верховної Ради України, укази Президента України, декрети і постанови Кабінету Міністрів України, прийняті в межах їх повноважень та відповідно до Конституції України і законів України» [1].

Проте дане тлумачення та роз'яснення стосується частини 3 статті 21 Кодексу законів про працю України. Є.О. Зверев Тобто зазначає, що суд здійснив тлумачення даного поняття в межах галузі трудового права [2, с. 42]. Загалом, держави вживають різну термінологію при визначенні місця міжнародних договорів у національній правовій системі. Міжнародні договори визнаються частиною національної правової системи (наприклад, Литва, Польща), частиною внутрішнього правопорядку (наприклад, Іспанія, Хорватія), частиною внутрішнього (національного) законодавства (наприклад, Македонія, Україна) [3, с. 2]. Тобто ми бачимо, що держави по-різному підходять до обрання термінології при визначенні місця міжнародних договорів у національній правовій системі. Це не є основним питанням даної проблематики. Тут варто звертати увагу саме на тлумачення даної термінології, адже її розуміння та чітке визначення напряду впливає на застосування міжнародних договорів в державі.

Деякі науковці, та зокрема Конституційний Суд України у своєму рішенні від 9 липня 1998 року №12-рп/98 у справі про тлумачення терміну «законодавство» зазначають, що тлумачити даний термін потрібно у найбільшширокому сенсі, включаючи у його сферу міжнародні договори, закони та підзаконні нормативно-правові акти.

Що ж до питання співвідношення понять «національного законодавства» і «національного права», то варто зазначити, що

другий термін є ширшим за перший, так як національне право містить і інші форми вираження права. Окрім міжнародних договорів, нормативно-правових актів та підзаконних нормативно-правових актів, джерелами права є і правовий звичай, правовий прецедент, принципи права, правова доктрина.

Далі варто звернути увагу на пріоритетність міжнародних договорів над актами національного законодавства. Як зазначалось вище, Конституція України не закріплює примату норм міжнародного права та не містить норм щодо ієрархії законів. Це вказує на те, що Конституція України має вищу юридичну силу, ніж міжнародні договори та останні повинні відповідати їй.

А якщо питання стосується інших міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надала Верховна Рада України, то проблема їх застосування та пріоритетності вирішується шляхом закріплення окремих колізійних норм у різного роду нормативних актах. Окрім цього, Закон України «Про міжнародні договори України» участині 2 статті 19 зазначає пріоритет норм та правил міжнародного договору над актами законодавства в разі колізії між ними. Таке ж положення продубльоване в великій кількості нормативно-правових актів.

Практика судів при застосуванні в даному питанні є суперечливою, зокрема «є рішення де суди визнають безумовний пріоритет норм міжнародних договорів над нормами національних нормативно-правових актів, а є рішення, де суди в цьому плані діють обережно, обмежуючись визнанням міжнародних договорів частиною національного законодавства» [4, с. 52]. Проте, виходячи також із проаналізованого раніше, варто зазначити, що позиція Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, який у пункті 4 Постанови від 19.12.2014 року №13 все-таки зазначає, що існує пріоритет міжнародного договору України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, над національним законом та іншими актами законодавства, крім Конституції України [5].

Таким чином, з огляду на те, що Конституція України має найвищу юридичну силу, українські суди загальної юрисдикції

застосовують міжнародні договори, якщо вони не суперечать положенням Конституції» [4, с. 300]. Тобто пріоритет міжнародних договорів існує, проте він не абсолютний та має місце лише стосовно актів національного законодавства.

Важливою проблемою застосування міжнародних договорів в Україні є визначення місця міжурядових та міжвідомчих міжнародних договорів у законодавстві. Дане питання виникло внаслідок закріплення Конституцією України у частині першій статті 9 положення про те, що частиною національного законодавства є міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надала Верховна Рада України.

Зокрема, Пленум Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, у пункті 2 Постанови від 19.12.2014 року №13 постановляє, що «чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України у формі ратифікації, та договори, які не потребують ратифікації й затверджені у формі указу Президента України або постанови Кабінету Міністрів України, є частиною національного законодавства України». Також суд зазначає, що частиною національного законодавства є й ті міжнародні договори, «згоду на обов'язковість яких надано в інших формах, погоджених сторонами, шляхом «підписання», «прийняття», «затвердження» і «приєднання», за допомогою яких держава виражає в міжнародному плані свою згоду на обов'язковість для неї договору (стаття 2 Віденської конвенції, стаття 8 Закону № 1906-IV)» [5].

Тобто ми бачимо, що судова практика пропонує вирішення проблеми місця міжурядових та міжвідомчих міжнародних договорів у національному законодавстві та праві і відповідно зазначає, що такі договори, які не потребують ратифікації, також є частиною національного законодавства України. Проте законодавчо дані положення не закріплені. Конституція України зі свого боку визначає однозначну особливість договорів як частини національного законодавства, а саме умову їх ратифікації, що створює перешкоди застосування міжурядових та міжвідомчих міжнародних договорів у

нашій державі.

Таким чином, вищезазначені проблеми значною мірою впливають на ефективне застосування міжнародних договорів в Україні. Оскільки, Україна належить до держав із моністичною теорією взаємодії міжнародних та національних правових систем, то міжнародні договори стають джерелами національного права автоматично, після надання їм обов'язкової сили у встановленому законом порядку. Щоб ефективно реалізувати дані зміни, задля єдності підходів та розуміння, варто спершу на законодавчому рівні закріпити офіційне тлумачення терміну «законодавство», яке б чітко встановлювало, які саме акти розуміються під даним поняттям.

Також важливим аспектом вдосконалення міжнародно-правового регулювання є уніфікація статусу міжнародних договорів незалежно від способу надання їм обов'язкової сили. Під даним шляхом вдосконалення мається на увазі те, що Конституція України як частину національного законодавства визначає лише міжнародні договори, обов'язкову силу яким надано Верховною Радою України. Міжнародні ж договори, які були схвалені іншим способом не відносяться до законодавства України. Хоча існує судова практика з даного питання і Пленум Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ витлумачив його щодо зазначених сфер, варто дане положення закріпити на рівні Основного закону, а саме визнати такі договори частиною національного законодавства.

Питання ж місця міжурядових та міжвідомчих міжнародних договорів у національному законодавстві визначене лише завдяки судовій практиці. Відповідно до неї, договори, що не потребують ратифікації також належать до національного законодавства, є його частиною. На конституційному ж чи нормативно-правовому рівні ця проблема не врегульована. А виходячи з формального тлумачення чинних положень Основного закону, такі договори не є частиною національного законодавства.

Таким чином, дані зміни з певними правками та доповненнями, з огляду на їх недоліки, наведені вище, можна вносити або до

Конституції або до Закону України «Про міжнародні договори України», який вже матиме особливий статус, вищу юридичну силу серед інших законів. Проте над цими змінами потрібно працювати ґрунтовно та системно. Внесення змін до Основного закону є доволі складним процесом. На це безпосередньо повинна бути воля вищих ешелонів влади, яка б мала вагому підтримку, зокрема у парламенті. Також з питань реформування даних питань обов'язково потрібно створювати робочу групу, яка б об'єднувала представників комітету зовнішньої політики та міжпарламентського співробітництва, комітету з питань правової політики та, зокрема, інтеграції України з Європейським Союзом. Політична еліта повинна діяти консолідовано, системно та комплексно, орієнтуючись на усю правову систему України, узгоджуючи зміни з іншими нормативними актами задля запобігання виникненню колізій.

Список використаних джерел:

1. Рішення Конституційного Суду України від 09.07.1998 року №12- рп/98 у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміну «законодавство») [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-98> (дата звернення: 21.05.2024);
2. Зверев Є. О. Тлумачення міжнародних договорів національними судами: європейський досвід та українська практика : дис. канд. юрид. наук :12.00.01. Київ, 2015. 227с.[Електронний ресурс] // Режим доступу: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/5929/Zvieriev_Dysertatsii_a.pdf?sequence=14&isAllowed=y (дата звернення: 18.05.2024);
3. Козюбра М. І. Співвідношення національних і міжнародних правових систем. Наукові Записки НаУКМА. Київ, 2016. Т. 181. Юридичні науки. С.9. [Електронний ресурс] // Режим доступу:

http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/9896/Koziubra_S_pivvidno_shennia_natsionalnykh.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 19.05.2024);

4. Мережко О. О. Право міжнародних договорів: сучасні проблеми теорії та практики: монографія. К: Таксон, 2002. 344 с. [Електронний ресурс] // Режим доступу: https://shron1.chtyvo.org.ua/Merezhko_Oleksandr/Pravo_mizhnarodnykh_dohovoriv_suchasni_problemy_teorii_ta_praktyky.pdf (дата звернення: 18.05.2024);

5. Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 19.12.2014 року №13 [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013740-14> (дата звернення: 21.05.2020).

Бурлак О.В., доцент кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, кандидат юридичних наук, доцент
<https://orcid.org/0000-0001-6530-496X>

Останні тенденції міжнародно-правового регулювання штучного інтелекту в сфері прав людини

Прогрес, який сьогодні демонструють технології штучного інтелекту, відкриває величезні можливості для розвитку різних сфер людської діяльності. Вже сьогодні штучний інтелект активно використовується в медицині, бізнесі, державній політиці, міській інфраструктурі, юриспруденції, зокрема судочинстві, правоохоронній діяльності, збройних конфліктах, наукових дослідженнях тощо. Здатність штучного інтелекту обробляти величезні масиви інформації за відносно невеликий проміжок часу, автоматизувувати рутинні процеси та оптимізувати складні операції очевидно забезпечуватиме його подальше використання для виконання складних задач у різних сферах життя людини та матиме вплив на їх подальший розвиток. І цей вплив може мати як позитивні, так і негативні наслідки.

Однією із сфер впливу штучного інтелекту є права та свободи людини. Науковці звертають увагу, що технології штучного інтелекту використовують певні набори даних, що часто може призводити до порушення прав різних груп населення, таких як жінки, діти або представники певних етнічних, расових чи релігійних спільнот, оскільки передбачити наслідки застосування штучного інтелекту в тій чи іншій сфері часто буває досить складно [1, с. 49]. Це можна прослідкувати на прикладі:

- права на життя, де з однієї сторони штучний інтелект допомагає діагностувати захворювання, виконувати складні операції

за допомогою роботизованого обладнання, а з іншої – несе загрози в сфері збройних конфліктів, зокрема цивільному населенню, що не беруть безпосередньої участі у воєнних діях;

- права на недоторканність приватного життя та захист даних – штучний інтелект полегшує збирання та обробку великих обсягів даних, у той же час помилкове використання конфіденційної інформації про фізичну особу в системах штучного інтелекту може призвести до розкриття приватної інформації, яка мала б бути захищеною;

- право на рівність та недискримінацію – порушення можуть траплятися, коли штучний інтелект по-різному ставиться до різних категорій осіб [1, с. 51-53]. Наприклад, компанія Amazon свого часу розглядала резюме на вакантні посади за допомогою системи штучного інтелекту, проте пізніше виявилось, що програма відхиляла всі заявки на підставі гендерних ознак [2, с. 9].

Тому питання, пов'язані з використанням штучного інтелекту в сфері прав людини повинні мати чітке нормативне врегулювання як на національному, так і на міжнародному рівнях та відповідати міжнародним стандартам в сфері прав людини, зокрема в частині непорушності цих прав, їх невідчужуваності та необмежуваності.

В останні роки співпраця держав в сфері штучного інтелекту значно активізувалася. У 2023 р. було прийнято ряд документів політичного характеру, зокрема Заяву лідерів G 7 стосовно Хіросімського процесу щодо штучного інтелекту [3], на якому було затверджено Міжнародні керівні принципи Хіросімського процесу для організацій, що розробляють передові системи штучного інтелекту, та Міжнародний кодекс поведінки для цих організацій. Лідери держав підкреслили необхідність управляти ризиками і захищати людей, суспільство і їхні спільні принципи, включаючи верховенство права і демократичні цінності, ставлячи людину в центр уваги.

Крім того, цього ж року у Великій Британії було проведено перший глобальний Саміт з безпеки штучного інтелекту за участю країн різних регіонів та континентів, у тому числі України,

результатом якої стало прийняття Декларації Блетчлі, в якій учасники підкреслили, що ризики, пов'язані із штучним інтелектом, за своєю природою є міжнародними, тому їх найкраще вирішувати шляхом міжнародної співпраці [4].

В рамках міжнародних організацій регулювання штучного інтелекту в сфері прав людини останнім знаходить своє вираження у формі як прийняття нормативно-правових документів рекомендаційного характеру, так і розроблення міжнародних договорів у цій сфері.

21 березня 2024 р. ООН одноголосно прийняла першу в історію резолюцію щодо штучного інтелекту «Використання можливостей безпечних, захищених та надійних систем штучного інтелекту для сталого розвитку». В резолюції визначено, що права людини та основні свободи повинні поважатися, захищатися та заохочуватись протягом усього життєвого циклу систем штучного інтелекту. Усі держави-члени та інші зацікавлені сторони мають утримуватись від використання систем штучного інтелекту, які неможливо експлуатувати відповідно до міжнародного права прав людини або які створюють невинуваті ризики для здійснення прав людини, це стосується в першу чергу тих, хто перебуває в уразливому становищі. У Резолюції також звернена увага на те, що ті права, які люди мають поза Інтернетом, повинні бути також захищені і в Інтернеті, у тому числі протягом усього життєвого циклу систем штучного інтелекту.

В рамках ЄС 13 березня 2024 р. Європейський парламент прийняв Закон про штучний інтелект (Artificial Intelligence Act, AI Act), який був запропонований Європейською Комісією у 2021 р. Мета його прийняття полягає в тому, щоб покращити функціонування внутрішнього ринку та заохотити впровадження надійного штучного інтелекту, орієнтованого на людину, з одночасним підтриманням надійного рівня захисту здоров'я, безпеки та основних прав, як це визначено в Хартії основних прав ЄС. Це включає захист демократії, дотримання верховенства права та запобігання будь-якому шкідливому впливу на навколишнє середовище завдяки системам штучного інтелекту в Європейському

Союзі. Головним пріоритетом є гарантія того, що системи штучного інтелекту є безпечними, прозорими, доступними для відстеження, недискримінаційними та екологічно стійкими. Закон поширюється на всі ключові етапи створення та експлуатації систем штучного інтелекту та здійснює його регулювання залежно рівня ризику та впливу. Системи штучного інтелекту з *неприйнятним ризиком* – це системи, які вважаються загрозою для людей і мають бути заборонені. Вони включають: когнітивне поведінкове маніпулювання людьми або окремими вразливими групами: наприклад, голосові іграшки, які заохочують небезпечну поведінку дітей; соціальна оцінка: класифікація людей на основі поведінки, соціально-економічного статусу чи особистих характеристик, що спричиняє шкідливе або несприятливе ставлення до цих людей; біометрична ідентифікація та категоризація людей; системи біометричної ідентифікації в реальному часі, наприклад розпізнавання обличчя. Для правоохоронних цілей можуть бути дозволені деякі винятки у цьому аспекті.

Системи штучного інтелекту, які негативно впливають на безпеку або фундаментальні права, вважатимуться з *високим ризиком* і розділятимуться на дві категорії: а) системи штучного інтелекту, які використовуються в продуктах, які підпадають під дію законодавства Європейського Союзу щодо безпеки продуктів (іграшки, авіація, автомобілі, медичне обладнання та ліфти); б) системи штучного інтелекту, що належать до певних сфер, які повинні бути зареєстровані в базі даних Європейського Союзу: управління та експлуатація критичної інфраструктури; освіта та професійна підготовка; працевлаштування, управління працівниками та доступ і користування основними приватними та державними послугами і пільгами; правозастосовна діяльність; міграція, притулок та прикордонний контроль; допомога в правовому тлумаченні та застосуванні законодавства.

Більшість зобов'язань Закон покладає на постачальників (розробників) систем штучного інтелекту високого ризику, тобто тих, які мають намір вивести на ринок або ввести в експлуатацію системи

штучного інтелекту з високим ризиком в ЄС, незалежно від того, чи знаходяться вони в ЄС чи третій країні. А також це стосується постачальників з третіх країн, де в ЄС використовується вихід системи штучного інтелекту з високим ризиком.

В цілому документ зорієнтований на захист прав людини, та ставить її у центр системи норм у сфері штучного інтелекту. Передбачені спеціальні механізми тестування систем штучного інтелекту на предмет можливої дискримінації, расизму чи інших форм упередженості, спрямовані на запобігання проявам можливої алгоритмічної дискримінації та посилення соціальної справедливості, інклюзивності систем штучного інтелекту [5, с.64].

Що стосується Ради Європи, то ця міжнародна організація вже тривалий час працює над розробленням норм, що стосуються правового регулювання штучного інтелекту в сфері прав людини. Здебільшого це правове регулювання здійснюється за допомогою норм м'якого права (Етична хартія з використання штучного інтелекту у судовій системі та її середовищі 2018 р., Декларація Комітету міністрів про ризики прийняття рішень за допомогою комп'ютерів або штучного інтелекту у сфері соціального забезпечення 2021 р.) або спеціалізованих міжнародних договорів у сфері розвитку штучного інтелекту, наприклад, Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність 2001 р.

17 травня 2024 р. Рада Європи ухвалила перший міжнародний договір в сфері штучного інтелекту – Рамкову конвенцію про штучний інтелект і права людини, демократію та верховенство права, яка буде відкрита для підписання 5 вересня 2024 р. для усіх країн світу. У розробці цієї конвенції взяли участь 46 держав-членів Ради Європи, Європейський Союз, Святий Престол та 10 неєвропейських країн (Аргентина, Австралія, Канада, Коста-Ріка, Ізраїль, Японія, Мексика, Перу, Сполучені Штати Америки та Уругвай), а також представники приватного сектору, громадських організацій та наукових кіл, які брали участь як спостерігачі. Сфера застосування цієї Конвенції охоплює види діяльності протягом життєвого циклу систем штучного інтелекту, які потенційно можуть порушувати права

людини, демократію та верховенство права та стосуються використання інструментів штучного інтелекту як у державній, так і приватній сфері. Для забезпечення захисту міжнародних стандартів прав людини, сторони повинні вживати заходів, спрямованих на виявлення, запобігання та пом'якшення наявних ризиків, пов'язаних із технологіями штучного інтелекту, а також впроваджувати обмеження та заборони в тих випадках, якщо використання таких технологій може поставити під загрозу дотримання та реалізацію цих стандартів. Конвенція визначає також принципи, що стосуються діяльності систем штучного інтелекту протягом його життєвого циклу, які повинні застосовувати держави у спосіб, що відповідає їх національній правовій системі та іншим зобов'язанням за цією Конвенцією, такі як людська гідність та особиста автономія, прозорість та нагляд, підзвітність та відповідальність, рівність і недискримінація, конфіденційність та захист персональних даних, надійність та безпечні інновації. Кожна держава-учасниця повинна вживати або підтримувати заходи для забезпечення наявності доступних та ефективних засобів правового захисту від порушень прав людини, спричинених діяльністю в рамках життєвого циклу систем штучного інтелекту. Крім цього, Конвенція запроваджує контрольно-наглядовий механізм за дотриманням державами-учасницями свої зобов'язань за цим документом – Конференцію Сторін, до якої країни подаватимуть доповіді на періодичній основі. Конвенція не буде застосовуватися у питаннях національної безпеки, оборони та дослідницькій діяльності, окрім випадків, коли тестування систем штучного інтелекту потенційно може втручатися в права людини, демократію чи верховенство права.

Отже, протягом життєвого циклу системи штучного інтелекту можуть надавати безпрецедентні можливості для захисту та забезпечення прав людини, демократії та верховенства, у той же час можуть порушувати міжнародні стандарти у цій сфері. Тому ця сфера потребує спільних зусиль держав у зміцненні міжнародного співробітництва щодо підвищення ефективності проектування, розробки, використання систем штучного інтелекту, а також

реалізації конкретних заходів на національному рівні, зокрема розроблення нормативно-правової бази, яка б гарантувала безпечне та правомірне застосування штучного інтелекту. В Україні правове регулювання сфери штучного інтелекту знаходиться на початковому етапі і вкрай важливим є розробка нормативно-правових актів з урахуванням міжнародних та європейських стандартів захисту прав і свобод людини у зв'язку з використанням систем штучного інтелекту. Тому ратифікація Україною Рамкової конвенції Ради Європи про штучний інтелект і права людини, демократію та верховенство права повинна стати важливою складовою створення належної правової бази для регулювання цієї сфери в нашій державі.

Список використаних джерел:

1. Турута О.В., Турута О.П. Штучний інтелект крізь призму фундаментальних прав людини. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія Право. Випуск 71. 2022. С. 49-54
2. Права людини в епоху штучного інтелекту: виклики та правове регулювання. 2024 URL: https://eu4digitalua.eu/wp-content/uploads/2024/02/guia_ukr_5.pdf
3. G7 Leaders' Statement on the Hiroshima AI Process October 30, 2023. URL: <https://www.mofa.go.jp/files/100573466.pdf>
4. The Bletchley Declaration by Countries Attending the AI Safety Summit, 1-2 November 2023. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/ai-safety-summit-2023-the-bletchley-declaration/the-bletchley-declaration-by-countries-attending-the-ai-safety-summit-1-2-november-2023>
5. Таран О.В., Гавловський В.Д. Правове регулювання штучного інтелекту в Європейському Союзі та в Україні: основні підходи та права людини. *Інформація і право* № 1(48)2024. С. 62-67

Волинський А. М., студент 1-го року
магістратури Навчально-наукового
юридичного інституту Прикарпат-
ського національного університету
імені Василя Стефаника

Науковий керівник:

Розвадовський В.І., завідувач
кафедри конституційного, міжна-
родного та адміністративного права
Навчально-наукового юриди-чного
інституту Прикарпатського націона-
льного університету імені Василя
Стефаника, кандидат юридичних
наук, доцент

Основні принципи Конституції України та їх відповідність європейським стандартам

Діяльність будь-якої держави регулюється певними правилами та нормами, які забезпечують у ній стабільність і порядок. Дотримання державних законів – обов’язок кожного громадянина, тому що, у разі їх порушення у країні почнеться анархія. Існує документ, у якому розміщені всі державні закони, що має назву конституція. Вона є основним законом країни, який встановлює принципи правової системи, організацію державної влади та гарантує права й свободи громадян.

Джеймс Медісон – відомий американський політичний діяч та президент писав: «Конституція є свідченням сили компромісу та здатності різних голосів об’єднатися заради спільної мети» [1]. Політик мав на увазі, що конституція грає велику роль у розвитку держави та підтримання у ній порядку, а також виступає гарантом забезпечення та підтримки прав і свобод людини.

Поняття «конституція» латинського походження («constitutio – устрій, утвердження»). Сам термін має давню історію. Перші згадки про нього можна було спостерігати ще в Древній Греції, а саме в працях античних філософів Платона та Арістотеля. Сучасне

трактування конституції, а саме як конституції держави, бере свій початок у Європі, на межі XVII-XVIII століття, в період переходу від феодального до буржуазного ладу. Першою офіційною конституцією у Європі, а також у світі, є Конституція Пилипа Орлика, яка була прийнята 5 квітня 1710 року в Україні.

Конституцією називають головний закон країни, за допомогою якого регулюють, у відповідності з інтересами діючої влади, суспільні відносини, які виникають у результаті здійснення основних засад організації соціуму та держави. Також конституція – це особливий інститут правової системи держави, якому належить правове верховенство по відношенню до всіх її актів.

Згідно з наступним твердженням, конституцією є основний закон держави, який об'єднує у собі групу норм з високою юридичною силою, які фіксують права, свободи та обов'язки громадян, основи державного управління і принципи державної влади [2].

В Україні також є власний збірник законів та правових норм, який носить назву Конституція України. Офіційно вона була прийнята у ніч з 27 на 28 червня 1996 року. Це була не перша спроба тодішніх українських політиків сформуванню збірника законів для нашої країни. Попередні завершувалися невдало, через розбіжності у політичних та правових поглядах депутатів. Прийнята Конституція України була високо оцінена на міжнародному рівні. В той час, іноземні політики називали її Основним законом України та вважали першим кроком нашої держави у забезпеченні прав і свобод людини, що в подальші роки сприятиме розвитку авторитету України на міжнародній арені [3].

Конституція України починається зі вступного слова Верховної Ради України та складається із 15 розділів.

1. Загальні засади;
2. Права, свободи і обов'язки людини і громадянина;
3. Вибори. Референдум;
4. Верховна рада України;
5. Президент України;

6. Кабінет міністрів України. Інші органи виконавчої влади;
7. Прокуратура;
8. Правосуддя;
9. Територіальний устрій України;
10. Автономна Республіка Крим;
11. Місцеве самоврядування;
12. Конституційний суд України;
13. Внесення змін до Конституції України;
14. Прикінцеві положення;
15. Перехідні положення.

Тобто, Конституція України містить у собі права, правила, закони та норми, які регулюють діяльність державної та місцевої влади, різних державних органів та забезпечує безпеку та суверенітет України та її громадян [4].

Як і будь-який юридичний документ, Конституція України має ряд принципів, у яких розкриваються її особливості та можливості реалізації в реальному житті.

І. П. Ільницький описує принципи конституції як «основоположні керівні засади устрою суспільства і держави, які юридично закріплені в основному законі» [5, с. 13]. Інше трактування принципів конституції виглядає наступним чином – це суспільні засади державно-політичного устрою та соціально-економічної організації суспільства, які зосереджені в самій конституції та відображають її сутність.

Відомі науковці О. Г. Кушніренко та Ю. М. Тодик до основних принципів Конституції України відносять [5, с. 14]:

1. Державний суверенітет – означає незалежність України від інших держав;
2. Народовладдя – можливість народу брати участь у формуванні та реалізації законодавства України;
3. Пріоритет прав, свобод людини і громадянина – українці мають певні права, обов'язки та свободи, захист який регламентується Конституцією України;

4. Соціальна, демократична, правова держава – визначає Україну, як ліберальну державу, у якій дотримуються соціальних, правових та демократичних принципів;
5. Поділ влади – заключається у поділі державних обов'язків серед Президента України, Верховної ради України, органів місцевого самоврядування тощо.
6. Унітаризм – полягає у централізованому типу влади в Україні;
7. Верховенство права – право являється основою успішного функціонування будь-якої держави та його дотримання сприяє стабільності та розвитку країни;
8. Політичний та економічний плюралізм – полягає у можливості різних громадян або спільнот висловлювати свої, інколи суперечливі, точки зору стосовно управління державою, зазвичай це відбувається через певного політичного діяча або політичну партію.
9. Законність – означає забезпечення України законодавством, згідно якого регулюється життя українського народу та гарантії щодо його дотримання;
10. Свобода особи і її розвиток – кожен громадянин України є вільною особою, яка має права на отримання соціальних, економічних благ, бути вільною у своїх діях та правах, мати право на освіту та медичну допомогу тощо;
11. Рівноправність громадян, незалежно від їх національності – усі громадяни України рівноправні, не зважаючи на стать, вік, релігію, національність, соціальний статус та ін.

Принципи конституції відрізняються від інших її норм своїм змістом і значущістю. У них закладені визначальні, фундаментальні положення, що закріплюють найважливіші напрями, правила функціонування суспільства, держави, особи, соціальні цінності, об'єктивно зумовлені потребами і рівнем розвитку людини, громадянського суспільства.

Україна знаходиться у Центрі Європи, і хоча офіційно не є її частиною, проте зазнає значного впливу від Європейського Союзу. Європейські стандарти вважаються пріоритетними у сучасному світі.

На них рівняються багато інших держав та намагаються втілити у власній політичній, культурній, економічній та соціальній діяльності.

Європейські стандарти стосуються певних принципів та норм, яких придержуються країни Європейського Союзу та які регулюються Європейським комітетом зі стандартизації. Вони покликані забезпечувати демократію, стабільність, верховенство права та свободу прав людини. На основі цих стандартів будується політика всього Європейського Союзу. Якщо є говорити про самі стандарти то ними є: права людини, демократія, верховенство права, економічна стабільність, прозорість діяльності державних органів, загальна безпека та зовнішня політика. Дотримання даних стандартів є обов'язковим для країн-учасників Європейського Союзу та країн, які бажають вступити до Союзу.

Принципи Конституції України та європейські стандарти в деяких випадках збігаються. Безпосередньо це стосується демократії, прав та свобод людини та верховенства права. Проте, якщо говорити про реальне втілення даних принципів, то в Європі їх дотримуються більше відсотків громадян та владних органів, ніж в Україні. У нашій країні можна зустріти більше правових порушень даних принципів, чим в країнах Європи.

Також варто відзначити відмінності між Європейськими стандартами та українськими. В принципах Конституції України відсутні такі позиції, як економічна стабільність та прозорість діяльності державних органів. Якщо в Європі з цим строго. То в Україні розвинена корупція та нестабільна економіка. Що є однією із причин довгого розгляду її кандидатури до вступу в ЄС.

Отже, Україна – сучасна держава, яка активно розвивається та постійно вдосконалює власне законодавство та правову систему в цілому. Не зважаючи, при цьому, на складний політичний, економічний та соціальний стан у країні. Європейські стандарти – основа успішного управління державою. Тому повний перехід України до європейських принципів дозволить вдосконалити українське законодавство та зробити можливим приєднання України до ЄС.

Список використаних джерел:

1. Цитати про Конституцію – крилаті вислови і афоризми. 2023. URL: https://www.google.com/amp/s/lux.fm/citati-pro-konstituciyu-krilati-vislovi-aforizmi_n109054/amp (дата звернення 08.06.2024)
2. Заворотченко Т. М. Конституція України – основний закон держави та суспільства. URL: <https://www.dnu.dp.ua/news/3505> (дата звернення 08.06.2024)
3. Поливач М. Як народжувався Основний закон України – історичний нарис. 2020. URL: <https://nubip.edu.ua/node/78671> (дата звернення 08.06.2024)
4. Конституція України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>: (дата звернення 08.06.2024)
5. Савенко М. Д. Принципи конституції. *Наукові записки: Юридичні науки*. 2006. Том 53. С. 13-15

Вольський А.-М. Т., студент 1-го року магістратури Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
Науковий керівник:
Розвадовський В.І., завідувач кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, кандидат юридичних наук, доцент

Роль європейського конституціоналізму в конституційному процесі в Україні

Прийняття Конституції України 1996 року значною мірою ґрунтувалося на принципах та нормах європейського конституціоналізму, що стосується таких основоположних засад, як верховенство права, розподіл влади, захист прав людини та свобод, незалежність судової влади. Європейський конституціоналізм став ключовим чинником у формуванні та розвитку конституційного процесу в Україні. Його вплив проявляється в різних аспектах українського конституційного життя, що сприяє покращенню правової системи та забезпеченню демократичних цінностей.

Тема «Роль європейського конституціоналізму в конституційному процесі в Україні» виявляється надзвичайно важливою, оскільки вона відображає вплив зовнішніх демократичних стандартів та практик на внутрішні процеси формування та розвитку правової системи в країні. Актуальність проявляється з точки зору зміцнення правової державності, інтеграції України з європейськими

стандартами, забезпечення демократичних цінностей, модернізації правової системи та забезпечення правової стабільності [1].

Європейський конституціоналізм відіграє ключову роль у становленні та розвитку української конституційної системи, сприяючи верховенству права, захисту прав людини та свобод, незалежності судової влади, а також євроінтеграції України. Ця теза підтверджується наступними факторами: вплив на зміст конституції, де прийняття Конституції України 1996 року значною мірою ґрунтувалося на принципах та нормах європейського конституціоналізму; тлумачення конституції, де українські суди, зокрема Конституційний Суд України, дедалі частіше звертаються до практики та рішень європейських судових органів; вдосконалення конституційного законодавства, коли Україна активно імплементує європейські стандарти та норми у своє конституційне законодавство; інституційні реформи, які проводяться в рамках євроінтеграційних процесів, спрямовані на відповідність конституційних органів європейським стандартам. Важливо зазначити, що вплив європейського конституціоналізму на конституційний процес в Україні не є однозначним, оскільки існують певні виклики та проблеми, пов'язані з імплементацією європейських стандартів та норм [1].

Мета проявляється в тому, що, перш за все, планується визначення ключових принципів та норм, що мають європейське коріння та вплинули на формування та тлумачення Конституції України. Далі, увага буде зосереджена на аналізі впливу європейського конституціоналізму на вдосконалення конституційного законодавства та інституційні реформи в Україні, зокрема на забезпечення верховенства права, захисту прав людини та незалежності судової влади. Також передбачає визначення викликів та проблем, що виникають у процесі імплементації європейських стандартів та норм в Україні. Під час аналізу будуть розглянуті фактори, що ускладнюють цей процес, а також основні проблеми, з якими зіштовхуються українські органи влади та суди при застосуванні європейських норм. Крім того, будуть запропоновані

шляхи подолання цих викликів та проблем, спрямовані на успішну імплементацію європейського конституціоналізму в Україні [2].

Одним із основних проявів впливу європейського конституціоналізму є зміст Конституції України. Прийняття Конституції 1996 року було визначено принципами та нормами європейського конституціоналізму, такими як верховенство права, розподіл влади, захист прав людини та свобод, та незалежність судової влади, що надало основу для консолідації демократичних інститутів та зміцнення правової державності [3].

Тлумачення Конституції також відображає вплив європейського конституціоналізму. Українські суди, зокрема Конституційний Суд України, все частіше звертаються до практики та рішень Європейського суду з прав людини та інших європейських судових органів, що сприяє вдосконаленню правової системи та забезпечує відповідність українського законодавства європейським стандартам та практиці [3].

Вдосконалення конституційного законодавства є ще одним важливим аспектом. Україна активно імплементує європейські стандарти та норми у своє конституційне законодавство, що спрямоване на посилення верховенства права, захист прав людини та свобод, та забезпечення незалежності судової влади. Це включає прийняття нових законів та внесення змін до існуючих, що регулюють ключові аспекти демократичного правового порядку [3].

Інституційні реформи, які проводяться в рамках євроінтеграційних процесів, також відображають вплив європейського конституціоналізму. Реформування конституційних органів, таких як Конституційний Суд України та прокуратура, спрямовані на їх відповідність європейським стандартам та практиці, що сприяє покращенню демократії, правової державності та захисту прав людини [4].

Значний вплив європейського конституціоналізму на конституційний процес України виявляється також у прикладах конкретних рішень та реформ. Наприклад, у 2016 році Конституційний Суд України ухвалив рішення про

неконституційність деяких положень Закону про прокуратуру, відповідно до яких прокурори мали право затримувати осіб без судового рішення. Це рішення відповідає принципам європейського конституціоналізму, що встановлює верховенство права та обмеження влади органів держави заради захисту прав і свобод громадян [5].

Також, в рамках інституційних реформ, Україна активно працює над реформуванням судової системи. Наприклад, у 2018 році була створена Вища антикорупційна судова палата, яка має за мету боротьбу з корупцією на вищих рівнях влади. Ця реформа є відображенням впливу європейського конституціоналізму, оскільки вона спрямована на зміцнення правової державності та дотримання принципів правової рівності перед законом, які є важливими елементами європейських конституцій [5].

Одним з яскравих прикладів впливу європейського конституціоналізму на конституційний процес в Україні є справа про конституційність статті 3 Закону України «Про особливості державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських об'єднань» (далі – Закон № 1699-VIII), прийнятого 24 лютого 2014 року. Дана стаття передбачала можливість ліквідації юридичних осіб, які протягом шести місяців не здійснювали господарську діяльність. Конституційний Суд України, розглядаючи цю справу, дійшов висновку, що дана норма суперечить статті 43 Конституції України, яка гарантує право на вільне підприємництво. При прийнятті цього рішення Конституційний Суд України звернувся до практики Європейського суду з прав людини, який неодноразово зазначав, що право на вільне підприємництво не може бути обмежене лише тим, що юридична особа протягом певного часу не здійснювала господарську діяльність [5].

Отже, Європейський конституціоналізм відіграє значну роль у конституційному процесі України, роблячи суттєвий вплив на його розвиток та становлення. Вплив проявляється у різних аспектах українського конституційного процесу. Прийняття Конституції України 1996 року значною мірою ґрунтувалося на принципах та нормах європейського конституціоналізму. Українські суди, зокрема

Конституційний Суд України, при тлумаченні Конституції та інших нормативно-правових актів дедалі частіше звертаються до практики та рішень Європейського суду з прав людини та інших європейських судових органів. Україна активно імплементує європейські стандарти та норми у своє конституційне законодавство, а також проводить реформи конституційних органів в рамках євроінтеграційних процесів, спрямованих на їх відповідність європейським стандартам. Незважаючи на існуючі виклики та проблеми з імплементацією європейських стандартів та норм, європейський конституціоналізм залишається важливим фактором, що сприяє демократизації та євроінтеграції України.

У висновку можна зазначити, що роль європейського конституціоналізму в конституційному процесі в Україні є надзвичайно важливою та значущою. Вплив цього концепту проявляється у формуванні змісту Конституції, тлумаченні її положень, вдосконаленні конституційного законодавства та проведенні інституційних реформ. Даний вплив сприяє забезпеченню верховенства права, захисту прав людини та свобод, незалежності судової влади, а також євроінтеграції країни. Прикладом може бути активна участь України у Європейському суді з прав людини та інших міжнародних організаціях. Однак, враховуючи певні виклики та проблеми з імплементацією європейських стандартів, можливе доцільне внесення змін у підходи та механізми, щоб забезпечити більш ефективну адаптацію та використання цих стандартів у конституційному процесі в Україні.

Список використаних джерел:

1. Бабенко К.А., Розвиток конституціоналізму як елемент сучасної правової культури в Україні Електронний ресурс –URL: <https://baas.gov.ua/ua/proekty/articles/b/417-rozvitok-konstitutsionalizmu-yak->
2. Бориславська О. М. Європейська модель конституціоналізму: системно-аксіологічний аналіз : монографія / о. М. Бориславська. – Харків : Право, 2018. – 384 с. ISBN 978-966-937-450-9

3. Основні цінності європейського конституціоналізму та їх втілення у Конституції України: досягнення і виклики/ Електронний ресурс –URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/9876130f-9231-4966-ab78-152f3a1a76aa>

4. Конституційний полілог. 20 років Конституції України: суспільство і влада в конституційному процесі. Збірка тез міжнародної науково-практичної конференції – Київ.: ВАІТЕ, 2016. – 400 с.

5. Дубас В.В. Вплив практики Європейської комісії «за демократію через право» на розвиток конституціоналізму в Україні
Електронний ресурс –URL:
https://ccu.gov.ua/sites/default/files/library/dubas_v._v._vplyv_praktyky_y_evropeyskoyi_komisiyi_za_demokratiyu_cherez_pravo_na_rozvytok_konstitucionalizmu_v_ukrayini_dys._.pdf

Григорчук Т.Л., студентка 2 курсу Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Науковий керівник:

Книш В.В., доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Перспективи подальшого розвитку та вирішення проблем співвідношення правових систем

Головним підвидом якісної євроінтеграції України є дотримання та досягнення певного рівня узгодженості українського законодавства з правовими нормами європейського законодавства. Зближення законодавства України з новітньою європейською системою права втілить мету розвитку політичної, підприємницької, соціальної, культурної активності громадян України, економічний розвиток держави в межах розвитку Євросоюзу й спрямовуватиме до поступового зростання добробуту громадян, приведенню його до межі, яка діє в державах-членах ЄС, а також створить потрібні умови для отримання Україною статусу асоційованого члена ЄС, що є її головним зовнішньополітичним напрямком у середньостроковому вимірі [1, с. 26].

Чотири головних принципи (кваліфікуючі ознаки) розкривають специфічну природу права Європейського Союзу відносно його взаємовідносин з національним правом держав-членів. Зробивши порівняльний аналіз цих принципів, можна простежити відмінність правової системи Європейської співдружності, від міжнародного права і інших правових систем:

1) пряма дія норм Європейського права. Відповідно до статті 249 Договору про заснування Європейської спільноти: «...регламент має пряме застосування. Він є обов'язковим у всіх своїх елементах та має пряме застосування в усіх державах членах...» Отже, Договір про Співтовариство встановлює пряму дію регламентів, які є одними з головних джерел права Європейського співтовариства. Регламент у всіх своїх елементах є обов'язковим для всіх суб'єктів права Європейського Союзу і є актом прямої дії, тобто він підлягає застосуванню владою і судовими органами всіх держав-ленів незалежно від того, чи виступила дана держава за їхнє прийняття чи ні;

2) верховенство Європейського права. Означає, що норми цієї правової системи мають більшу юридичну силу порівняно із нормами правових систем держав-членів. Це означає, що у випадку колізії між нормою права Європейського співтовариства і нормою права держав-членів, необхідно застосувати норму права Європейського об'єднання. В рішенні по справі Симменталь суд зазначив: «... у відповідності з принципом верховенства права Співтовариства взаємозв'язок між положеннями Договору і прямою дією норм інститутів співдружності, з однієї сторони, і положеннями національного права держав-членів спільноти з іншої, такий що положення і акти співтовариства які вступили в закону силу, виключають будь-яке протиріччя з боку права держав-членів, щодо їх переваги над положеннями і актами національного права держав-членів...».

3) судовий захист Європейського права. Суд Європейського Союзу покликаний забезпечити одноманітне розуміння і застосування європейського права всіма державами-членами і інститутами. Сама можливість одноманітного розуміння і застосування Європейського права, не може мати місце, якщо воно не забезпечено судовим захистом. Судовий захист здійснюється на основі Європейського права. Складовими елементами системи захисту права є як Суд Європейського Союзу, так і національні судові установи держав-членів;

4) впровадження норм Європейського права в правові системи держав-членів. Цей принцип передбачає що акти і норми Європейського права, стають частинами внутрішнього права держав-членів. У рішенні по справі «Франкович проти Італії» Суд Європейського Союзу зазначив: Договір про заснування Європейської спільноти створив власну, інтегровану в правові системи держав-членів правову систему, котра обов'язкова для їх судових установ і суб'єктом котрих виступають як держави-члени так і приватні особи, які знаходяться під їх юрисдикцією.

Таким чином, європейське право є самостійною правовою системою зміст якої складають принципи і норми, що регулюють відносини між його суб'єктами. Суверенітет держав-членів дещо обмежений у зв'язку з передачею певного об'єму державного суверенітету до органів влади співтовариства. У взаємодії систем права Європейського Союзу і права держав-членів вбачається монізм примату Європейського права, що доводиться за допомогою принципів права Європейської співдружності, які впливають із судових рішень Суду Європейського Союзу.

Україна, на жаль, знаходиться ще далеко від європейських стандартів правової регламентації. Багатогранність європейського правового поля, його комплексний характер наочно свідчать про труднощі на шляху узгодження національного законодавства із загальноєвропейським. Формування правового поля держави є тривалим соціальним процесом, що органічно пов'язаний зі змінами у всіх інших сферах життя суспільства. Штучно прискорити цей процес неможливо, але потрібно створити йому режим найбільшого сприяння. Ефективнішому процесові наближення правового поля держави до стандартів права ЄС сприятиме провадження таких заходів:

1) аспекти розробки нової Концепції зближення українського законодавства до законодавства Європейського Союзу. Потрібно ґрунтовніше підійти до вироблення критеріїв визначення пріоритетних сфер адаптації та переліку правових актів ЄС, до яких має бути приведене у відповідність вітчизняне законодавство;

2) утворення однієї цілісної системи законодавства України, оскільки розпорошеність ускладнює процес адаптації;

3) розробка органами державної влади в Україні – графіків роботи з гармонізації законодавства для окремих галузей права;

4) визначення галузевого комітету Верховної Ради України, який би забезпечував координацію та узгодження відповідної законотворчої діяльності;

5) створення українсько-європейського словника юридичної термінології;

б) широка інвестиція та залучення іноземних експертів і максимальне використання технічної допомоги ЄС щодо адаптації та зближення вітчизняних норм права до законодавства ЄС [2, с. 427].

Сучасна доктрина адаптаційної діяльності в сфері права включає три можливі рівні зближення законодавства України із законодавством ЄС: «мінімальна адаптація», що не пов'язана з перспективою набуття членства держави в ЄС та охоплює вагомі для налагодження економічного співробітництва окремі пріоритетні сфери (насамперед комерційне право, права людини, реформу системи правосуддя); «помірна адаптація», що здійснюється в контексті реалізації системних економічних та соціально-політичних реформ, які пов'язані зі створенням зони вільної торгівлі з ЄС, що забезпечує дію таких базових європейських свобод, як рух осіб, капіталу, товарів та послуг; «максимальна адаптація», що має більш системний характер, тому що вона спричинена перспективою членства в ЄС [3, с. 80].

Незважаючи на існування певних проблем, в Україні вже зроблено багато практичних кроків на шляху адаптації окремих галузей внутрішнього законодавства з правом ЄС, зокрема в галузях, які визначені пріоритетними в Угоді про партнерство і співробітництво. Але потрібно й надалі оптимізувати існуючий механізм адаптації законодавства України до законодавства ЄС; здійснювати належну професійну підготовку фахівців, які повинні забезпечувати процес зближення національного законодавства із законодавством ЄС; кодифікувати законодавство в галузях, правове

забезпечення яких варто адаптувати до правового забезпечення ЄС; систематизувати законодавство в галузях, що вимагають зближення, перекладені українською мовою директиви та інші акти ЄС, європейські правила, стандарти і нормативи, які повинні бути імplementовані в Україні [4, с. 38].

Безперечно, перспектива вдосконалення інституційного механізму адаптації законодавства України до законодавства ЄС полягає у застосуванні таких заходів, як: усунення існуючих правових колізій; посилення євроінтеграційної правосуб'єктності віце-прем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України через включення до складу Координаційної ради з адаптації законодавства України до законодавства ЄС, делегування йому повноважень щодо забезпечення взаємодії уповноважених інституцій та здійснення зовнішньої комунікації з питань адаптації законодавства та підвищення інституційної спроможності Міністерства юстиції України в результаті повернення йому статусу спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади в сфері адаптації законодавства України та делегування широких повноважень, що спричинено усвідомленням виняткової важливості адаптації законодавства з метою реалізації євроінтеграційного курсу України, необхідності системного вирішення завдань у сфері адаптації законодавства та наявності в Міністерстві юстиції України належного інтелектуального ресурсу, «інституційної пам'яті» і позитивного досвіду реалізації системних заходів; активне використання позитивного науково-експертного потенціалу спеціалізованих недержавних суб'єктів; оптимізація роботи Координаційної ради з адаптації законодавства України до законодавства ЄС за допомогою чіткої артикуляції мети діяльності з урахуванням нормативно окреслених завдань, інтенсифікації діяльності, підвищення якості підготовки засідань і обґрунтованості схвалюваних рішень, забезпечення імперативності її рішень для органів місцевого самоврядування, покладання на структурний підрозділ Міністерства юстиції України обов'язку організаційно-технічного забезпечення її діяльності, розширення персонального

складу за рахунок включення представників профільних академічних та навчальних установ, інститутів громадянського суспільства, а також авторитетних зарубіжних експертів; запровадження практики проведення репрезентативних науково-практичних конференцій (круглих столів, семінарів, тренінгів та ін.) для публічного обговорення актуальних проблем адаптації законодавства та реалізації загальнонаціональних інформаційно-просвітницьких заходів [3, с. 27].

Крім того, більш ефективному процесові наближення правового поля України до стандартів права ЄС сприятиме: розробка нової Концепції зближення українського законодавства до законодавства ЄС, для чого варто ґрунтовно підійти до вироблення критеріїв визначення пріоритетних сфер адаптації й переліку правових актів ЄС, до яких слід привести у відповідність національне законодавство; створення цілісної системи законодавства України, адже розпорошеність суттєво ускладнює процес адаптації; розробка органами державної влади України графіків роботи з гармонізації законодавства для окремих галузей права; визначення галузевого комітету Верховної Ради України, який забезпечував би координацію і узгодження певної законотворчої діяльності; формування українсько-європейського словника юридичної термінології; широке інвестування і залучення іноземних експертів та максимальне використання технічної допомоги ЄС щодо адаптації і зближення вітчизняних норм права до законодавства ЄС.

Список використаних джерел:

1. Глобальна та національна безпека: підручник / авт. Кол.: В.І. Абрамов, Г.П. Ситник, В.Ф. Смолянчук та ін. / за заг. Ред. Г.П. Ситника. Київ: НАДУ, 2016. 784 с.

2. Кінаш Н. Б. Міжнародна безпека як умова плюралістичної демократії. Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської

школи права): у 2 т.: матеріали Міжнар.наук.-практ. Конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 1. С. 425-427.

3. Дегтяр О.А. Загальнотеоретичні проблеми адаптації правової системи до законодавства Європейського Союзу. Адаптація правової системи України до права Європейського Союзу : теоретичні та практичні аспекти : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції. М. Полтава, 23 листопада 2017 року : у 2 ч. Полтава : Россава, 2017. Ч. 1. С. 26–28.

4. Капленко Т.В. Розвиток національного законодавства у напрямі його зближення із законодавством Європейського союзу. Адаптація правової системи України до права Європейського Союзу : теоретичні та практичні аспекти : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції. М. Полтава, 23 листопада 2017 року : у 2 ч. Полтава: Россава, 2017. Ч. 1. С. 37–39.

Гутник В.В., професор кафедри міжнародного права факультету міжнародних відносин Львівського національного університету імені Івана Франка професор юридичного факультету, Вільнюського університету (Литовська Республіка), доктор юридичних наук, професор
<https://orcid.org/0000-0003-1401-4393>

Стаття 124 Конституції України: шлях чи перешкода для міжнародного кримінального правосуддя?

Органи міжнародного кримінального правосуддя відіграють сьогодні досить важливу роль. У їх основі лежить ідея неминучості правосуддя щодо осіб, які зухвало порушують міжнародний правопорядок, вчиняючи найтяжчі злочини, що викликають стурбованість світової спільноти; створення таких органів стало відповіддю на безкарність за вчинені воєнні злочини, злочини проти людяності, геноцид та злочин агресії. В міжнародних кримінальних судах та трибуналах притягнення до кримінальної відповідальності здійснюється щодо будь-яких осіб, незважаючи на можливі імунітети за нормами національного чи міжнародного права.

Очевидно, що створення органів міжнародного кримінального правосуддя стало необхідним через неможливість ефективної боротьби зі згаданими злочинами у рамках національних правових систем та справедливого покарання винних осіб. Саме тому були утворені Нюрнберзький та Токійський воєнні трибунали, Міжнародні кримінальні трибунали щодо колишньої Югославії та Руанди, постійно діючий Міжнародний кримінальний суд (далі – МКС) та низка гібридних (змішаних) кримінальних трибуналів.

У зв'язку зі збройною агресією РФ проти України переосмислюється питання функціонування й ефективності органів міжнародного кримінального правосуддя, зокрема розглядаються питання утворення на додаток до МКС окремого спеціального

кримінального трибуналу з юрисдикцією щодо злочину агресії, вчиненого РФ. При цьому розглядаються різні варіанти його утворення – починаючи від прийняття багатостороннього договору між усіма зацікавленими державами, й завершуючи утворення трибуналу на підставі міжнародного договору укладеного між Радою Європи чи Європейським Союзом та Україною. Чому ж виникло питання утворення такого спеціального трибуналу, якщо в наш час функціонує постійно діючий МКС, який і був утворений, по суті, щоб замінити собою чисельні міжнародні чи змішані кримінальні трибунали?

Справа у тому, що МКС володіє обмеженою юрисдикцією. Фактично на лаві підсудних у МКС можуть гіпотетично бути тільки один-два десятки осіб в межах одного збройного конфлікту, при чому зазвичай серед вищого військово-політичного керівництва держав. В контексті збройної агресії РФ проти України важливим є притягнення до відповідальності не тільки за воєнні злочини, злочини проти людяності та геноцид, а й за злочин агресії, й не тільки вищого керівництва, а й командирів «середнього» рівня. Тому й виникає потреба у новому міжнародному кримінальному трибуналі *ad hoc*.

Тим не менше МКС залишається основним органом міжнародного кримінального правосуддя, що створений з метою гарантування невідворотності покарання за міжнародні злочини, вчинені будь-якими особами, зокрема і тими, які можуть уникнути відповідальності ховаючись за своїми імунітетами від кримінального переслідування [1, с. 254]. Україна, не є учасницею Римського статуту МКС, проте прийняла *ad hoc* юрисдикцію цього міжнародного судового органу в порядку, передбаченому у ст. 12 (3) Статуту. Перший раз наша держава прийняла юрисдикцію у лютому–квітні 2014 року щодо вчинених злочинів протягом мирних протестів в Україні з 21 листопада 2013 р. до 22 лютого 2014 р., а в друге у 2015 році щодо міжнародних злочинів, вчинених на території України з 20 лютого 2014 р.

Проте, закономірно виникає питання: чому Україна досі не ратифікувала Римський статут МКС, при тому, що його підписання відбулося ще у 2000 році?

Справа у тому, що у 2001 році тогочасний Президент України Л.Д.Кучма звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням надати висновок щодо відповідності Конституції України Римського статуту МКС, підписаного від імені України та який підлягав внесенню до Верховної Ради України для надання згоди на його обов'язковість. В результаті розгляду, 11 липня 2001 року було ухвалено Висновок Конституційного Суду України № 3-в/2001. Відповідно до Висновку, ратифікація Римського статуту Міжнародного кримінального суду буде суперечити Конституції України, оскільки, як підкреслив Конституційний Суд, «на відміну від міжнародних судових органів, передбачених частиною четвертою статті 55 Конституції України, які за своєю природою є допоміжними засобами захисту прав і свобод людини і громадянина, Міжнародний кримінальний суд доповнює систему національної юрисдикції», й «можливість такого доповнення судової системи України не передбачена розділом VIII «Правосуддя» Конституції України. Це дає підстави для висновку, що абзац десятий преамбули та ст. 1 Статуту не узгоджуються з положеннями ч. 1, 3 ст. 124 Конституції України, а тому приєднання України до цього Статуту, відповідно до ч. 2 ст. 9 Конституції України, можливе лише після внесення до неї відповідних змін» [2].

02 червня 2016 року, тобто 15 років після ухвалення зазначеного Висновку Конституційного Суду України, Верховна Рада України прийняла зміни до Конституції України щодо правосуддя, в результаті яких, ст. 124 Конституції України була викладена в новій редакції, й ч. 6 ст. 124 передбачає, що Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом Міжнародного кримінального суду. Відповідно до п. 1 Перехідних положень згаданих змін до Конституції, положення ч. 6 ст. 124 набрали чинності через три роки

з дня, наступного за днем опублікування цього Закону, тобто 30 червня 2019 р.

Відтак, у чинному формулюванні, ст.124 Конституції надає змогу ратифікувати Римський статут й повноцінно долучитися до функціонування єдиного постійно діючого органу міжнародного кримінального правосуддя. Однак, викликає занепокоєння формулювання ч. 6 ст. 124 Конституції, адже, як неодноразово підкреслювалося в українській міжнародно-правовій доктрині, ст. 124 Конституції України вартувало би доповнити положенням з дещо ширшим формулюванням, передбачивши визнання Україною юрисдикції міжнародних судових органів, створених на підставі міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України [3, с.53]. Це б надало змогу поширити на Україну юрисдикцію не тільки МКС, а й міжнародних судів, які будуть створюватися в майбутньому.

Слід підкреслити, що згаданий висновок Конституційного Суду стосувався єдиного органу міжнародного кримінального правосуддя – МКС та особливостей його правового статусу. Велику увагу Конституційний Суд при обґрунтуванні Висновку звернув на принцип доповнюваності (компліментарності) МКС, що не є притаманним для інших органів міжнародного кримінального правосуддя. Тому згаданий Висновок не є перешкодою для утворення будь-якого міжнародного кримінального трибуналу, що буде поширювати свою юрисдикцію на міжнародні злочини, вчинені на території України.

Отож, ст.124 Конституції у чинному формулюванні надає можливість Україні ратифікувати Римський статут МКС та бути залученою до повноцінного функціонування МКС. Щодо інших міжнародних кримінальних трибуналів, до створення яких наша держава може бути долучена, то прямих конституційних перешкод з цього приводу немає. Хоча з іншого боку, противники створення спеціального міжнародного кримінального трибуналу можуть знайти у Висновку Конституційного Суду України № 3-в/2001 11 липня 2001 року обґрунтування, чому створення та ратифікація будь-яких

міжнародних кримінальних трибуналів буде суперечити Конституції України.

Список використаних джерел:

1. Гутник В.В. Міжнародний кримінальний суд: сучасні проблеми та шляхи їх вирішення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* Вип.81, ч.3. С. 251-257. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.3.37>.

2. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського Статуту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський Статут), 11 липня 2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003v710-01#Text>

3. Касинюк О.В. Кримінально-процесуальні питання діяльності міжнародних кримінальних судів: дис... канд. юрид. наук: 12.00.11. Харків, 2004. 223 с.

Зінч Л.В., доцент кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права Навчально-наукового Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
кандидат юридичних наук, доцент
<https://orcid.org/0000-0002-2562-1036>

Конституційні принципи та європейські стандарти грантового фінансування

Гранти сьогодні є ключовим джерелом фінансування наукових досліджень та інноваційних проєктів. Це пов'язано з тим, що в умовах воєнного стану, недостатнього фінансування багатьох сфер діяльності, гранти стають відіграють вагомую роль. Водночас при наданні та використанні грантів всі учасники повинні дотримуватися основних конституційних принципів, таких як: рівність перед законом; недискримінації; права на доступ до інформації та інших. Врахування на практиці конституційних принципів та європейських стандартів допоможе забезпечити ефективність та справедливість у розподілі грантів, що сприятиме зміцненню громадянського суспільства.

Аналізуючи положення Конституції України [1] варто зазначити, що в Основному законі не міститься окремих статей, що регулюють грантове фінансування, вона встановлює загальні принципи, які є основою для розробки відповідного законодавства і нормативних актів, що детально регулюють ці питання. Основними статтями Конституції України, що є дотичними до грантового фінансування є: стаття 13 «Земля її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси є власністю Українського народу». Дане положення Конституції встановлює основи для управління державними ресурсами, що включає розподіл фінансування на різні 137кспанс, включаючи гранти; стаття 41 Конституції забезпечує право приватної власності, яке включає право володіння коштами, отриманими у

вигляді грантів, і їх використання; стаття 54 гарантує свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захисті інтелектуальної власності створеної у процесі реалізації грантів; стаття 95 встановлює основи розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами, це означає, що грантове фінансування має бути прозорим і підзвітним.

Конституційні принципи є основоположними нормами, що формують правову і політичну основу держави. Вони визначають структуру влади, права та обов'язки громадян, а також механізми функціонування державних інститутів. Одним із важливих аспектів функціонування держави є розподіл державних ресурсів, який має бути ефективним, прозорим та справедливим. Особливо це стосується грантового фінансування, яке є ключовим інструментом підтримки наукових, соціальних та економічних проектів.

В цьому аспекті доречно згадати думку Ю.В. Ткаченка, який вважає, що ефективність конституційно-правового регулювання та його результативність напряду залежить від того, на базі яких цінностей здійснюється таке регулювання, а також, чи підтримує більшість населення такі цінності. Легітимація, схвалення суспільством основних засад, на основі яких буде здійснюватися конституційно-правове регулювання розвитку громадянського суспільства є ключовим у їх дії і взагалі у їх реалізації. Досягнення загальної мети правового регулювання буде неможливим без підтримки і схвалення її переважною більшістю громадян України [2, С. 269].

Варто зазначити, що доцільно розмежовувати поняття конституційні принципи та принципи Конституції України, оскільки вони мають нетотожний зміст. Не всі конституційні принципи знайшли своє безпосереднє закріплення в рамках Конституції України, але вони впливають із положень Основного Закону, тоді як всі принципи Конституції України є такими, що закріплені на конституційному рівні.

Сфера дії Конституції України і конституційно-правове регулювання є важливою основою для будь-яких суспільних

відносин, публічних відносин, а також відносин публічно-приватного характеру, у них визначається характер взаємин між громадянином і державою, між органами влади тощо.

Звичайно, що крім Конституції України питання грантового фінансування регулюється ще й іншими законами та підзаконними актами, зокрема Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [3], «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [4], Бюджетним кодексом України [5] та іншими актами.

Україна прагне інтегруватися до Європейського Союзу, що передбачає прийняття європейських стандартів у різних сферах, зокрема у грантовому фінансуванні. Цей процес має на меті підвищити прозорість, ефективність та підзвітність грантових програм, а також сприяти кращому використанню коштів.

Якщо говорити про європейські стандарти грантового фінансування, то вони регламентуються кількома ключовими актами та документами міжнародного рівня, які встановлюють основні принципи прозорості, підзвітності, ефективності та справедливості у розподілі фінансових ресурсів. Варто згадати такі акти, зокрема Договір про функціонування Європейського Союзу, який закладає правові основи для фінансової діяльності ЄС, включаючи бюджетне фінансування та гранти. Регламент ЄС №966/2012 [6], так званий фінансовий регламент, який встановлює фінансові правила, які застосовуються до загального бюджету ЄС, включаючи надання грантів. Також програма Горизонт Європа, це рамкова програма Європейського Союзу для досліджень та інновацій на 2021-2027 роки. Вона встановлює стандарти та вимоги щодо надання грантів для наукових досліджень та інноваційних проєктів, включаючи принцип прозорості, підзвітності та ефективного використання коштів.

Європейські стандарти грантового фінансування відіграють важливу роль у підтримці науково-дослідних проєктів, інновацій та розвитку науки в цілому. Європейський Союз (ЄС) пропонує кілька програм, спрямованих на фінансування дослідницької діяльності,

зокрема програму Horizon Europe, яка є наступницею програми Horizon 2020.

Впровадження європейських стандартів грантового фінансування в Україні є важливим кроком на шляху до інтеграції країни до Європейського Союзу. Цей процес має на меті підвищити прозорість, ефективність та підзвітність грантових програм, а також сприяти кращому використанню коштів. Незважаючи на певні виклики, перспективи впровадження європейських стандартів грантового фінансування в Україні є позитивними.

Таким чином, хотілося б зробити підсумки, що поєднання конституційних принципів та європейських стандартів грантового фінансування є ключовим для забезпечення справедливого, ефективного та прозорого використання фінансових ресурсів в Україні. Це сприятиме успішній європейській інтеграції, розвитку громадянського суспільства, науки та інновацій, а також підвищенню довіри громадян до державних інституцій.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. №254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 10.06.2024 р.).
2. Ткаченко Ю. В. Роль конституційних принципів в процесі формування громадянського суспільства в Україні. Форум права 2017. №4. С. 268-272. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/285024> (дата звернення: 09.06.2024 р.).
3. Про наукову і науково-технічну діяльність. Закон України від 26.11.2015 р. №848-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> (дата звернення: 09.06.2024 р.).
4. Про благодійну діяльність і благодійні організації. Закон України від 05.07.2012 р. №5073-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text> (дата звернення: 09.06.2024 р.).

5. Бюджетний кодекс України. Закон України від 08.07.2010 р. №2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (дата звернення: 10.06.2024 р.).

6. Regulation (EU, Euratom) No 966/2012 of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 on the financial rules applicable to the general budget of the Union and repealing Council Regulation (EC, Euratom) No 1605/2002 URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32012R0966> (дата звернення: 10.06.2024 р.).

7. Програма ЄС «Горизонт Європа» 2021-2027 рр. Дія Бізнес. URL: <https://business.diia.gov.ua/horizon-europe> (дата звернення: 10.06.2024 р.).

Іванчук О.О., студентка 1-го року магістратури Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Науковий керівник:

Розвадовський В.І., завідувач кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, кандидат юридичних наук, доцент.

Досвід Польщі для конституційного майбутнього України на її шляху до Європейського Союзу та НАТО

Варто відмітити, що ідносини між Польщею та Україною, особливо між президентами Анджеєм Дудою та Володимиром Зеленським, створюють передумови для подальшого зближення країн з метою взаємного використання їхнього досвіду. Аналіз польського політичного та конституційного досвіду може стати важливим джерелом знань і практик для України на її шляху до вступу в Європейський Союз та НАТО, допомагаючи уникнути проблем, зокрема, у сфері конституційної демократії, з якими стикалася Польща. Майбутнє конституційного розвитку України потрібно розглядати з великою обережністю, враховуючи рекомендації ЄС та забезпечуючи дотримання юридичних стандартів і норм, необхідних для членства України в Союзі, а згодом і в НАТО.

Однак реальність сьогодення є такою, що на війні гинуть представники свідомої української спільноти, щодня жорстока орда російських загарбників чинить нові злочини проти українців, нехтуючи правами людини та вважаючи псевдоцінності свого "руського мира" вищими за загальнолюдські цінності, які відстоює демократична Україна. Чимало цивілізаційних, політико-ідеологічних

проблем між Україною та Росією породжує різний підхід до одних і тих самих історичних подій і національних героїв в обох країнах. Проте, між українцями і росіянами поки що існує багато ментальних подібностей, тому урок злочинної війни, розпочатої фашистською Росією проти демократичної України, має слугувати українцям застереженням та сприяти їхньому звільненню від залишків імперсько-колоніальної ментальності. Проекція польського досвіду на конституційне майбутнє України вимагає надзвичайно дипломатичного підходу в ситуації, коли стан конституційної демократії в самій Польщі регресує через діяльність її Конституційного Трибуналу, щодо вибору суддів та терміну повноважень Голови якого існують сумніви [1; с. 117].

Україні необхідно уникнути проблем, з якими стикається Польща, забезпечуючи прозору процедуру відбору кандидатів на посади суддів Конституційного Суду України, враховуючи застереження Венеційської Комісії та заповнюючи три вакансії на суддівські посади від парламенту тощо. У липні 2021 року Суд ЄС зобов'язав Польщу негайно припинити застосування положень, які дозволяють Дисциплінарній палаті Верховного Суду, зокрема, відмовляти в судовому імунітеті [2; с. 328]. Через невиконання цього розпорядження Суду ЄС на Польщу накладено штраф у розмірі 1 мільйон євро на день, і загальна сума відшкодувань за прострочені штрафи вже становить понад 400 мільйонів євро. Тому Україні важливо дотримуватися правових норм ЄС, щоб не стати суб'єктом відповідальності його Суду. Початок переговорів про вступ держави є наступним кроком формального процесу приєднання до ЄС після отримання статусу країни-кандидата. Якщо є необхідні передумови, то Єврокомісія офіційно рекомендує державам-членам розпочати ці переговори, і кожна з 27 столиць країн ЄС має остаточно погодити такий крок. Щодо України, то наприкінці 2023 року рішення Єврокомісії може дозволити початок переговорів про її вступ до ЄС. На наступному етапі просування України в ЄС її чекає впровадження реформ, які повністю імплементують європейський правопорядок в українські реалії, тобто в суверенних формах

України. На практиці це означає імплементацію 35 розділів правового *acquis communautaire*, який охоплює всі питання – від принципу трьох свобод (пересування людей, товарів і послуг) через фінансове регулювання, сільське господарство, захист навколишнього середовища і до обміну студентами. Єврокомісія вирішує відкривати наступні розділи *acquis communautaire*, але лише закриття їх усіх може призвести до позитивної рекомендації Брюсселя щодо переходу до наступного етапу – прийняття в члени Союзу. Під час перемовин проводять міжурядові конференції за участю міністрів країн ЄС та країни-кандидата [3; с. 521].

Країни-члени ЄС також представляють свої переговорні позиції, які в підсумку об'єднуються в одну спільну позицію Європейського Союзу. Після цього країна-кандидат має імплементувати *acquis communautaire* (правову спадщину ЄС) на основі критеріїв вступу. Однак слід очікувати, що вся процедура переговорів може тривати щонайменше кілька років і є найдовшим етапом для кожної країни, яка приєдналася до ЄС. У майбутньому Конституція України, безсумнівно, вимагатиме змін для адаптації країни до членства в ЄС і НАТО. Однак одразу після закінчення війни Україна може не стати членом Євросоюзу та НАТО – треба бути реалістами, хоча все можливо.

Спостерігаючи за поведінкою попередніх влад в Україні, особливо урядів Януковича та Азарова, слід вказати на політичні форми їх діяльності, запозичені з часів Монгольської держави Чингісхана (XIII ст.) та сучасної Китайської Народної Республіки. Безумовно, потрібні рішучі заходи для зміни менталітету представників влади в Україні та боротьби з корупцією. Необхідне оновлення Конституції України має бути обережним та обґрунтованим, насамперед із метою забезпечення захисту прав громадян у різних галузях: економіки, мови, культури, судівництва тощо. Хоча давно непоодинокими є пропозиції українських авторів про необхідність ухвалення нової Конституції України або, принаймні, її нової редакції, а деякі з них – найбільш творчі – вже підготували свої авторські конституційні проекти. За будь-яких умов

в оновленій Конституції України слід нівелювати фактично привілейований статус російської мови та забезпечити повагу до культурної різноманітності й повнокровного використання державної мови, зокрема в роботі органів публічної влади, а також запроваджувати конституційно-правові практики, що забороняють вплив постколоніальних традицій на освіту і культурний простір України. Це буде важливим кроком до формування національної ідентичності українців, сприятиме збереженню та розвитку української мови й культури [3; с. 723].

Конституцію мають поважати як пересічні громадяни, так і найвищі представники влади. Це стосується як Польщі, так і України. Конституція є правовим актом з найвищою юридичною силою в державі, який визначає принципи державного устрою, способи здійснення ним влади, основні права, свободи та обов'язки особи, а також містить положення щодо порядку зміни своїх норм. Конституція є основою кожної держави, і її мають створювати на десятиліття, а не для короткострокових політичних цілей. Беручи до уваги польський досвід у конституційній сфері, слід зазначити, що в ній існує інститут передання повноважень (з певних питань) органів державної влади країни міжнародним організаціям (наприклад, у зв'язку з членством країни в ЄС згідно з пунктом 1 статті 90 Конституції Польщі). Конституція Польщі не передбачає процедури повернення країни до початкового стану, коли вона ще не була членом ЄС, тобто немає конституційного механізму, який міг би бути задіяний у випадку такої рецесії. Це може бути важливим: якщо в майбутньому до влади, наприклад, в Україні прийдуть представники авторитарно-популістських моделей влади, то вони не зможуть скасувати її членство в ЄС. Конституція має створити правову основу для входження та діяльності України в складі ЄС і НАТО [4; с. 78]. Частково така передумова існує у формі положень преамбули Конституції України, які підтверджують європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу держави. Але найважливішими мають бути не самі такі положення, а їх філософське або теоретичне тлумачення

(доктрина) на практиці. Тільки в такий спосіб можна досягти стабілізації в країні після завершення російсько-української війни.

Ця доктрина має стати в Україні свого роду новим суспільним договором. Конституція України не може бути розрахована лише на сприятливі умови для здійснення влади. Вона також має враховувати конституційні кризи, яких в Україні було багато і які трапляються також у стабільних демократіях. Наприклад, 1 серпня 2023 року у США велике журі висунуло чотири звинувачення проти колишнього президента Дональда Трампа, звинувативши його в незаконних діях, спрямованих на перегляд результатів президентських виборів, які він програв, що підривало фундаментальну функцію федерального уряду США як демократії. Під час оновлення Конституції України варто звернути увагу на наслідки російської агресії в Україні та світі, адже імперсько-фашистська Росія не в змозі мирно співіснувати зі своїми сусідами, і її треба змушувати робити це економічно та фізично. Ще одна проблема, на яку необхідно звернути увагу, – це питання ветеранів війни та їх сімей, адже війна вже залишила і ще залишить багато сиріт, вдів, інвалідів, викрадених дітей. Український законодавець міг би створити правову норму про захист ветеранів та їхніх сімей, враховуючи, що російське варварство під час війни над мирним населенням часом перевершує гітлерівське часів Другої світової війни.

Досвід багатьох країн Центральної та Східної Європи, особливо Польщі, показує, що не слід поспішати з ухваленням повністю нової конституції, коли після закінчення війни, що має ознаки геноциду, буде більше запитань, ніж відповідей щодо форми держави тощо. Багато країн світу хоче якнайшвидшого завершення цієї варварської війни та збереження суверенітету і територіальної цілісності України, а тому її першим кроком могло б бути ухвалення оновленої Конституції. Важливим буде також забезпечення питань щодо безпеки глави держави в Україні (наприклад, після багатьох спроб замаху російськими солдатами), що є проблемою і в Польщі після Смоленської катастрофи 2010 року. Ці питання варто відобразити в конституційних нормах обох країн. Ще однією проблемою є

завищений статус російської мови в Конституції України, який можна вважати привілейованим порівняно з іншими мовами національних меншин (стаття 10).

Такий привілейований статус російської мови в Конституції України є продовженням традицій Валуєвського та Емського указів часів імперської Росії (відповідно 1863 і 1876 років) та сталінських репресій проти українців 1930-1950 років, а тому його слід скасувати в Конституції України. Це унеможлиблює будь-яку дискримінацію за ознакою російської мови, а зводиться тільки до встановлення рівноправності мов для всіх національних меншин в Україні без винятків. Звичайно, що навколо цього питання Росія може розпочати значний лоббінг у німецьких і французьких ЗМІ, але це не повинно засмучувати українців. Претензії політиків від російської меншини (а точніше – від самої Росії) про те, що російська мова в Україні є корінною, не відповідає дійсності. Коли всі депутати Верховної Ради України та діячі місцевого самоврядування стануть повсякденно використовувати у своїй роботі державну мову (українську), питання про особливий статус російської мови втратить своє політичне значення. Враховуючи нищення української культури та мови від російських імператорів Петра I та Катерини II до радянсько-російських диктаторів Сталіна та Путіна, Україні варто подумати про захист української мови, як це зробили Латвія та інші демократичні країни. Добре, що в Україні вже практикують складання державного іспиту з української мови для просування по службі в органах державної влади та місцевого самоврядування, під час набуття громадянства тощо. Складання іспиту з української мови після закінчення війни має бути умовою подальшого перебування в країні людей, які на окупованих територіях були лояльними до окупаційної російської влади, але це не виключає кримінальної відповідальності осіб-колаборантів, які вчинили злочини проти безпеки й територіальної цілісності України [5; с. 118].

За час дії Конституції України країна набула значного досвіду щодо питання регулювання надзвичайного стану, який слід поширити в європейських країнах, адже війна Росії проти України триває вже 9

років, із них 2 роки – повномасштабна. Коли в наших країнах ухвалювали конституції, ніхто не думав про мобільні крематорії, гібридну війну, викрадення дітей чи захоплення заручників на АЕС, а в Україні все це стало реальністю після 24 лютого 2022 року. За час дії Конституції незалежної України в державі відбулися дві соціальні революції: Помаранчева революція 2004 року та Революція Гідності 2013-2014 років, які вплинули на політичний ландшафт країни. Проте залишаються проблеми, які потребують врегулювання в Конституції України: межі діяльності політичних партій та релігійних організацій, які сповідують тоталітарні методи та практику нацизму, фашизму й комунізму, у своїх програмах допускають національну та релігійну ворожнечу, мають керівні центри за кордоном держави тощо. Ці питання регулюють положення статті 13 Конституції Польщі, однак їх лише фрагментарно закріплено в статті 37 Конституції України.

Ще варто згадати про важливість конституційного принципу рівності громадян, який часто потребує деталізації в законодавстві. В Україні це досить серйозна проблема, позаяк рівність громадян іноді розуміють як зрівнялівку, а це далеко не одне й те саме. Вказаний принцип існує у двох варіантах: як рівність громадян перед законом, тобто формальна рівність, проголошена законодавцем, та як рівність у праві, тобто рівність у процесі правозастосування. Можна також виокремити фактичний аспект рівності громадян, але жодна конституція не охоплює цей контекст принципу рівності, бо його не можливо закріпити нормативно, а тільки ситуативно у процесі правозастосування.

Рівність у ставленні до громадян та рівність у застосуванні їхніх прав ґрунтуються на базовому припущенні: схожих суб'єктів, тобто тих, які належать до одного класу (виду), слід розглядати та оцінювати однаково, а вплив фактичних обставин на права суб'єктів можливий лише тоді, коли це виправдано об'єктивно наявними передумовами. Тоді орган влади може застосувати положення про соціальну справедливість для вирівнювання прав фактично нерівних людей, допускаючи компенсаційні пільги тощо. Австрійський історик Грегор Розумовський вважає, що момент, коли Україна отримала

статус кандидата на членство в ЄС, був моментом, коли український поїзд рушив у Європу. Але водночас він зазначає, що в його країні (як і в деяких інших) багато громадян не бажають увімкнути мізки й усвідомити реальність війни Росії проти України, яку можна порівнювати з Другою світовою війною [6; с. 28-33].

Отже, сьогодні євразійська Росія веде цивілізаційну війну проти євроцентричної України, намагаючись встановити свою гегемонію або домінування в Європі (та за її межами) й використовуючи як зброю, зокрема, нафту і газ. Але це програшна політика, що з часом підтвердить історія. Україну чекають у ЄС і НАТО. Слід сподіватися, що ідеї, які пропагували такі діячі, як Конрад Аденауер, Йозеф Бех, Йохан Віллем Бейєн, Вінстон Черчилль, Альсі де Гаспері, Вальтер Гальштейн, Сікко Мансхольт, Жан Монне, Роберт Шуман, Поль-Анрі Спаак, Альтєро Спінеллі, допоможуть перемогти російський шовінізм, який є гібридом німецького фашизму та радянського комунізму. Будемо сподіватися, що кров, пролита українцями та іншими громадянами вільного світу, які їх підтримують, не буде марною і лише зміцнить спільні європейські та загальнолюдські цінності.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: зміни чи нова редакція : матеріали круглого столу, присвяч. 15-й річниці прийняття Конституції України: спец. вип. 24 червня 2011р./ редкол.: В.В. Коваленко (голов. ред.) [та ін.]. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 196 с.;
2. Речицький В.В. Неформальний конституціоналізм-ІІ. Друге, доповнене видання. Харків : Права людини, 2021. 440 с.;
3. Banaszak B., Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Komentarz 2. Wydanie, С. Н. ВЕСК, Warszawa 2012, 1152 с. Візії майбутнього: конституційний вимір повоєнного відновлення України та європейської інтеграції;
4. Stec A., Stany Nadzwyczajne w porządku konstytucyjnym Ukrainy – Stan wojenny 2018 roku, Przegląd Sejmowy 5 (154)/2019, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2019, 209 с.;

5. Łabno A., Zasada równości i zakaz dyskryminacji [w:] Wolności jednostki i prawa jednostki oraz ich gwarancje w praktyce, Wiśniewski L., Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2006, 299 s.;

6. Розумовський Г. Момент, коли Україна отримала статус кандидата на членство в ЄС, був моментом, коли ваш поїзд рушив. Країна. 26 жовтня 2023 р. №38–41 (691–694). С. 28–33.

Книш В.В., доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права Навчально-наукового Юридичного інституту Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника
Orsid: 0000-0002-2508-1666

Особливості розвитку конституційно-правової відповідальності у державах ЄС

Чільне місце конституційно-правовій відповідальності відводиться також у Німеччині та безпосередньо пов'язане з формою державного устрою – федерацією. Що стосується позитивної конституційно-правової відповідальності, то тут одна з провідних ролей належить її розмежуванню між федерацією та землями. Зокрема, цьому присвячена ч. 1 ст. 73 Конституції Німеччини [1].

Особливе місце у сфері позитивної конституційно-правової відповідальності відводиться Федеральному конституційному суду, який, з одного боку, виступає «своєрідним арбітром» у державотворчих процесах між федерацією та землями, а з іншого боку – між самими вищими федеральними органами. Згідно ч. 1 ст. 93, Федеральний конституційний суд вирішує справи: 1) про тлумачення цієї Основного закону з приводу суперечок про обсяг прав і обов'язків вищого федерального органу або інших учасників, які справжнім Основним законом або регламентом вищого федерального органу наділяються власними правами; 2) при наявності розбіжностей або сумнівів щодо формальної і фактичної сумісності федерального права і права землі з справжнім Основним законом або сумісності права землі з іншим федеральним правом – за клопотанням Федерального уряду, уряду землі або однієї третини членів Бундестагу; при наявності розбіжностей щодо прав і обов'язків Федерації і земель, зокрема при виконанні землями

федерального права і при здійсненні федерального нагляду; за іншими спорами публічно-правового характеру між Федерацією і землями, між різними землями або в межах однієї землі, оскільки не передбачений інший судовий порядок; за конституційними скаргами, які можуть бути подані кожним, хто стверджує, що публічна влада порушила одне з його основних прав; за конституційними скаргами громад і об'єднань громад з приводу порушення закону права на самоврядування, а по відношенню до законів земель за умови, що скарга не може бути подана до Конституційного суду землі [1].

Свої особливості юридичного закріплення має також негативна конституційно-правова відповідальність. Прикладом такої індивідуальної негативної відповідальності може послужити ч. 2 – ч. 4 ст. 46 Конституції Німеччини, де закріплено юридичні межі між депутатською недоторканністю та його відповідальністю. Зокрема, депутат парламенту може бути притягнутий до відповідальності або заарештований за кримінально каране діяння лише за згодою Бундестагу, за винятком випадків затримання при скоєнні такого діяння або протягом наступного дня. Згода Бундестагу потрібна, крім того, на будь-яке інше обмеження особистої свободи депутата або на застосування. Будь-яке кримінальне провадження і будь-яке у відношенні депутата, будь-який арешт і будь-яка інша обмеження його особистої свободи повинні бути припинені на вимогу Бундестагу [1].

Конституція Німеччини також визначає засади негативної конституційно-правової відповідальності Президента Німеччини. Згідно ст. 61 Основного Закону Німеччини, Бундестаг або Бундесрат можуть порушити перед Федеральним конституційним судом звинувачення проти Федерального президента в умисному порушенні ним Основного закону або іншого федерального закону. Ця процедура проходить у наступні етапи:

- 1) пропозиція про порушення обвинувачення, яка має бути представлена від імені не менше ніж однієї четвертої частини членів Бундестагу або не менш як однієї четвертої частини голосів Бундесрату;

2) рішення про пред'явлення обвинувачення, яке вимагає більшості двох третин членів Бундестагу або двох третин голосів Бундесрату. Звинувачення підтримується представником висунув звинувачення органу.

3) рішення федерального конституційного суду. Зокрема, якщо Федеральний конституційний суд встановить, що Федеральний президент винен у навмисному порушенні Основного закону чи іншого федерального закону, він може оголосити його позбавленим посади. Після пред'явлення обвинувачення Федеральний конституційний суд має право тимчасовим наказом постановити, що Федеральний президент не може виконувати свої посадові функції [1].

Конституція Німеччини також передбачає цілісну процедуру застосування негативної конституційно-правової відповідальності до глави уряду. Знову ж таки, ця процедура має наступні етапи, передбачені ст. 67 – 68:

1) етап висловлення недовіри Федеральному канцлеру з боку Бундестагу та направлення її Федеральному президенту. Бундестаг може висловити недовіру Федеральному канцлеру за умови, що більшістю голосів вибере йому наступника, і звернутися до Федерального президента з проханням про звільнення Федерального канцлера;

2) етап розгляду клопотання президентом. Зокрема, Федеральний президент повинен задовольнити це прохання і призначити обрання нового Федерального канцлера. При цьому, між пропозицією про висловлення недовіри і виборами має пройти дві доби;

3) етап прийняття рішення та застосування контрзаходів з боку федерального канцлера. Зокрема, якщо звернення Федерального канцлера про висловлення йому довіри не зустрічає згоди більшості членів Бундестагу, то Федеральний президент може за пропозицією Федерального канцлера протягом двадцяти одного дня розпустити Бундестаг. Право на розпуск втрачається, як тільки Бундестаг більшістю своїх членів обере іншого Федерального канцлера. Між

пропозицією про висловлення довіри і голосуванням також повинно пройти сорок вісім годин [1].

На нашу думку, це процедуру ще можна охарактеризувати як інститут конституційно-правової контр-відповідальності.

Специфічний механізм конституційно-правової відповідальності склався між Федеральним урядом та органами державної влади земель. Це виражається у тому, що Федеральний уряд здійснює нагляд за тим, щоб землі виконували федеральні закони відповідно до діючих правил. З цією метою Федеральний уряд може направляти уповноважених у верховні влади земель, а з їх згоди або, в разі відмови в такій згоді, з дозволу Бундесрату – також і в нижчестоящі влади. Якщо недоліки, виявлені Федеральним урядом при виконанні землями федеральних законів, які не усуваються, то за пропозицією Федерального уряду або землі Бундесрат вирішує, чи порушила земля норму права. Разом з тим, рішення Бундесрату може бути оскаржене до Федерального конституційного суду [2].

Свою специфіку має індивідуальна негативна конституційно-правова відповідальність федеральних суддів. Згідно, ч. 2 ст. 98. Конституції Німеччини, якщо федеральний суддя на службі або поза нею порушить принципи Основного закону або конституційного ладу будь-якої землі, то Федеральний конституційний суд може за пропозицією Бундестагу і більшістю двох третин своїх членів розпорядитися про переведення такого судді на іншу посаду або про звільнення його в відставку. У разі навмисного порушення може бути постановлено про усунення з посади [1].

Отже, німецька модель як позитивної, так і негативної конституційно-правової відповідальності суб'єктів державно-владних відносин базується на взаємодії та балансі між Федеральним парламентом і Федеральним урядом. При цьому, у відносинах між ними арбітром у взаємовідносинах між ними та ініціатором механізмів конституційно-правової відповідальності виступає Федеральний президент Німеччини.

Механізми позитивної та негативної конституційно-правової відповідальності отримали своє закріплення і у Конституції Франції.

При цьому, значна увага приділена інституту глави держави – Президента Франції.

Позитивна конституційно-правова відповідальність Президента Франції зводиться до широкої сфери його повноважень як глави держави і як основного координатора виконавчої влади [3].

Позитивна конституційно-правова відповідальність уряду Франції (Ради Міністрів) вужча, ніж відповідальність Президента Франції. Уряд визначає і проводить політику нації, розпоряджається адміністрацією та збройним силами. У рамках відповідальності уряду Франції визначається і позитивна конституційно-правова відповідальність Прем'єр-міністра, який керує діяльністю Уряду, несе відповідальність за національну оборону, забезпечує виконання законів, здійснює регламентарні повноваження і призначає на військові і цивільні посади, може делегувати деякі зі своїх повноважень міністрам; у разі необхідності заміщає Президента Республіки в якості голови на засіданнях рад і комітетів, у виняткових випадках він може заміщати Президента Республіки в якості голови на засіданні Ради міністрів з певного дорученням Президента і з певним порядком денним [3].

У ст. 34 Конституції Франції також визначено межі позитивної конституційно-правової відповідальності парламенту у формі законодавчих повноважень та законодавчої діяльності.

У розділі VII закріплено статус Конституційної ради Франції. Її позитивна конституційно-правова відповідальність зводиться до наступних сфер: 1) позитивна відповідальність за контроль у сфері дотримання процедурно-процесуальних норм. Зокрема, Конституційна рада стежить за правильністю обрання Президента Республіки, виносить рішення про правильність обрання депутатів і сенаторів, якщо воно оскаржується, а також стежить за правильністю проведення референдуму і оголошує його результати; 2) позитивна відповідальність за контроль у сфері законодавчої діяльності. Зокрема, органічні закони до їх промульгації і регламенти палат Парламенту до їх застосування повинні бути надані Конституційній раді, який виносить рішення про їх відповідність Конституції [4].

Конституція Франції також передбачає негативну конституційно-правову відповідальність. Відповідно до ст. 8 даної Конституції, Президент припиняє виконання функцій Прем'єр-міністра та приймає рішення про відставку уряду. За пропозицією Прем'єр-міністра Президент Франції призначає інших членів уряду і припиняє виконання своїх функцій.

У ст. 20 Конституції Франції також присутнє положення про те, що уряд відповідальний перед Парламентом відповідно до визначених умов і процедур [5; 6].

Таким чином, французька модель конституційно-правової відповідальності передбачає розширену сферу конституційно-правової відповідальності Президента Франції, а також посилену негативну конституційно-правову відповідальність Ради Міністрів Франції за реалізацію основних напрямів державної політики та за державотворчі процеси.

Конституційно-правова відповідальність отримала своє юридичне закріплення і в Конституції Італії 1947 р. В основу встановлення позитивної конституційно-правової відповідальності суб'єктів державно-владних відносин також покладено принцип розподілу влад. Тому, виходячи із вищенаведеного, слід почати з позитивної відповідальності двопалатного італійського парламенту, до структури якого входять палата депутатів і Сенат. Парламент відповідальний за реалізацію своїх функцій за ст. 70 Конституції Італії. Разом з тим, субсидіарна (додаткова) позитивна відповідальність у цій сфері може покладатись на уряд Республіки (Раду Міністрів). Це пояснюється тим, що здійснення законодавчої функції може бути делеговане Уряду, якщо тільки при цьому буде визначено принципи та керівні критерії такого делегування і воно буде надано тільки на обмежений час і з певного кола питань. Однак, згідно ст. 77 Конституції Італії, уряд не може без точно вираженого повноваження палат видавати декрети, які мали б силу простого закону [7];

Позитивна конституційно-правова відповідальність Президента Італії регламентується ст. 87 Конституції Італії. Він може направляти

палатам послання; призначає вибори нових, палат і визначає день першого засідання; санкціонує ухвалення палатами урядових законопроектів; промульгує закони, видає декрети, які мають силу закону, і постанови; призначає народний референдум у визначених Конституцією випадках; призначає у випадках, зазначених законом, посадових осіб держави; акредитує і приймає дипломатичних представників, ратифікує міжнародні договори, у відповідних випадках – з попереднього дозволу палат; є командувачем збройними силами, головує у створеному згідно із законом Верховній Раді оборони, оголошує, за рішенням палат, стан війни; може дарувати помилування і пом'якшувати покарання [8];

Конституція Італії також визначає сфери та напрями позитивної конституційно-правової відповідальності органів місцевої влади, розмежовуючи сфери їх відповідальності з відповідальністю центральних державних органів. Зокрема, ст. 117 Конституції Італії встановлює, що область несе відповідальність за наступні сфери: організація відомств і адміністративних установ, підпорядкованих області; територія комун; місцева міська та сільська поліція; ярмарки і ринки; благодійні установи, санітарна і лікарняна служби; ремісниче та професійне навчання і допомогу школі; музеї та бібліотеки місцевого значення; урбанізм; туризм і готельна справа; трамваї і автомобільні лінії обласного значення; дорожні, водопровідні та громадські роботи обласного значення; озерне судноплавство і пристані; мінеральні та лікувальні води; кар'єри і торфорозробки; полювання; рибна ловля у внутрішніх водах; сільське господарство і ліси; ремесла; інші питання, зазначені конституційними законами [9].

В Конституції Італії також структуровано негативну конституційно-правову відповідальність суб'єктів державно-владних відносин наступним чином: 1) негативна відповідальність парламенту перед Президентом Італії. Згідно ст. 88, Президент Республіки може, заслухавши голів палат, розпустити обидві палати або одну з них; 2) негативна відповідальність Президента Італії перед парламентом і суспільством. За ст. 90 Конституції Італії, Президент Республіки відповідальний за дії, вчинені під час виконання своїх функцій,

виключаючи державну зраду або посягання на Конституцію. В таких випадках він віддається суду Парламентом на спільному засіданні палат абсолютною більшістю голосів його членів [10]; 3) негативна відповідальність уряду перед парламентом і суспільством. У ст. 94 зазначеної Конституції встановлено, що Уряд повинен отримати довіру обох палат. Кожна палата надає довіру або відмовляє в ньому шляхом мотивованої резолюції, прийнятої поіменним голосуванням. Не пізніше десяти днів після сформування Уряд представляється палатам для отримання довіри. Голосування однієї або обох палат проти якої-небудь пропозиції Уряду не обов'язково тягне його відставку. Резолюція недовіри повинна бути підписана не менше, як однією десятою членів палати і не може бути поставлена на обговорення раніше, ніж після закінчення трьох днів з моменту її внесення. Згідно ст. 95 Конституції Італії, Голова Ради міністрів керує загальною політикою Уряду і несе за неї відповідальність. Міністри колегіально відповідальні за дії Ради міністрів і індивідуально – за дії своїх відомств. За ст. 96 Конституції Італії, злочини, скоєні при виконанні своїх обов'язків головою Ради міністрів і міністрами, розглядаються навіть після припинення ними своїх повноважень у порядку звичайного судочинства за дозволом, наданим Сенатом Республіки або Палатою депутатів відповідно до норм конституційного закону [10]; 4) негативна відповідальність органів місцевої влади. Згідно ст. 126 конституції Італії, обласна рада може бути розпущена, якщо: а) вона вчиняє дії, що суперечать Конституції, або серйозні порушення закону; б) не виконує пропозиції Уряду змістити джунту або її голову, які вчинили аналогічні дії або порушення; в) шляхом розпуску з міркувань національної безпеки;

Розпуск наказується мотивованим декретом Президента Республіки після заслуховування комісії депутатів і сенаторів з обласних питань [10; 11].

Отже, Конституція Італії сформувала належну систему позитивної та негативної конституційно-правової відповідальності державних структур як на загальнодержавному, так і на місцевому

рівнях. По суті, в основу такої організації конституційно-правової відповідальності та взаємовідповідальності органів влади покладено принцип поєднання централізації та децентралізації.

Далі доцільно звернути увагу на модель конституційно-правової відповідальності Іспанії. Враховуючи монархічну форму правління в Іспанії, чільне місце в іспанському конституціоналізмі та у моделі конституційно-правової відповідальності займає король Іспанії. Його позитивна конституційно-правова відповідальність у галузі державотворення визначена у ст. 62 та ст. 63 Конституції Іспанії [12].

Важливою ланкою в Іспанії є Генеральні Кортеси, які, за ст. 66 Конституції Іспанії, представляють іспанський народ і складаються з Конгресу депутатів і Сенату. Вони здійснюють законодавчу владу держави, приймають державний бюджет, контролюють діяльність держави і, крім того, мають інші повноваження, передбачені для них Конституцією [12].

Наступною важливою ланкою у системі іспанської влади в цілому та у механізмі конституційно-правової відповідальності є Уряд (Рада Міністрів) Іспанії. Сферу його позитивної конституційно-правової відповідальності можна окреслити наступним чином: 1) основна конституційно-правова відповідальність за управління поточними справами та виконавчо-розпорядчу діяльність; 2) субсидіарна (додаткова) конституційно-правова відповідальність у сфері делегованого законодавства. Відповідно до 159кст. 86 Конституції Іспанії, за надзвичайних і термінових обставин Уряд може видавати тимчасові законодавчі акти у вигляді декретів – законів, які не можуть зачіпати системи основних інститутів держави, права, обов'язки і свободи громадян, порядок діяльності автономних співтовариств, а також загальне виборче право. При цьому, Декрети-закони ставляться негайно на обговорення і голосування Конгресу в повному складі, який в разі, якщо не скликаний, скликається з цією метою в тридцяти денний термін з моменту оприлюднення декрету-закону. Протягом згаданого терміну Конгрес повинен прийняти рішення про затвердження або скасування декрету-закону. Регламент передбачає для цього спеціальну скорочену процедуру; 3)

надзвичайна конституційно-правова відповідальність Уряду, яка настає у випадку виняткових та надзвичайних ситуацій в державі. Прикладом цього є ст. 155 Конституції Іспанії. Згідно даної норми, якщо автономне співтовариство не виконує зобов'язання, передбачені Конституцією або іншими законами, або його дії завдають серйозної шкоди загальнодержавним інтересам Іспанії, Уряд попереджає голови автономного співтовариства. Якщо відповіді з його боку не буде, Уряд може, за згодою абсолютної більшості Сенату, вжити необхідних заходів для виконання автономним Співтовариством зазначених зобов'язань в примусовому порядку, або для захисту згаданих загальнодержавних інтересів. При цьому, уряд може давати відповідні розпорядження будь-якій владі автономних співтовариств [12].

Особливе місце у механізмі конституційно-правової відповідальності також відводиться Конституційному Суду, юрисдикція якого, за ст. 161, поширюється на всю іспанську територію [12].

Конституція Іспанії у ст. 148 та ст. 149 дає широку автономію для проголошення та створення на теренах держави значної кількості автономних товариств, однак чітко розмежовує між ними сфери позитивної та негативної конституційно-правової відповідальності.

Що ж стосується негативної конституційно-правової відповідальності, то її регламентація у Конституції Іспанії є мінімальною. Наприклад, ст. 102 Конституції Іспанії встановлює, що голова та інші члени Уряду, у відповідних випадках, підлягають кримінальній відповідальності перед Кримінальною Палатою Верховного Суду. Звинувачення в зраді або в будь-якому злочині проти безпеки держави під час здійснення членами Уряду своїх повноважень може бути пред'явлено лише з ініціативи однієї чверті частини членів Конгресу і за згодою абсолютної більшості голосів його членів [13].

Отже, все ж таки, перед застосуванням кримінальної відповідальності до глави чи окремих членів Уряду реалізується механізм пред'явлення обвинувачення з боку парламенту. Це означає,

що конституційно-правова відповідальність у даному випадку має преюдиціальне значення для подальшого застосування кримінальної відповідальності.

Існує також механізм негативної конституційно-правової відповідальності парламенту та його палат. Відповідно до ч 1 ст. 115 Конституції Іспанії, голова Уряду після попереднього обговорення в Раді міністрів і з повною відповідальністю може запропонувати розпуск Конгресу, Сенату або Генеральних Кортесів, який повинен бути оголошений декретом Короля. У декреті про розпуск називається дата проведення виборів [14].

У ст. 155 Конституції Іспанії, як вже згадувалось, закріплено надзвичайну позитивну конституційно-правову відповідальність Уряду Іспанії за надзвичайні повноваження. Однак ця ж стаття передбачає негативну конституційну правову відповідальність автономних товариств та їх органів. Зокрема, якщо автономне співтовариство не виконує зобов'язання, передбачені Конституцією або іншими законами, або його дії завдають серйозної шкоди загальнодержавним інтересам Іспанії, Уряд попереджає голову автономного співтовариства. Якщо відповіді з його боку не буде, Уряд може, за згодою абсолютної більшості Сенату, вжити необхідних заходів для виконання автономним Співтовариством зазначених зобов'язань в примусовому порядку, або для захисту згаданих загальнодержавних інтересів. При цьому, уряд може давати відповідні розпорядження будь-якій владі автономних співтовариств [14].

Таким чином, механізм конституційно-правової відповідальності за Конституцією Іспанії передбачає, з одного боку, рівномірний розподіл позитивної відповідальності між центральними органами державної влади та автономними товариствами, а з іншого – негативну відповідальність автономних товариств у разі виходу за рамки своїх автономних повноважень, якщо це загрожує основним засадам державності в Іспанії. Крім того, в цілях забезпечення взаємовідповідальності парламенту та уряду для них обох

встановлено можливості взаємного застосування заходів впливу (можливість розпуску парламенту та відставки уряду).

Таким чином, за результатами дослідження можна зробити такі висновки:

1. Німецька модель як позитивної, так і негативної конституційно-правової відповідальності суб'єктів державно-владних відносин базується на взаємодії та балансі між Федеральним парламентом і Федеральним урядом. При цьому, у відносинах між ними арбітром у взаємовідносинах між ними та ініціатором механізмів конституційно-правової відповідальності виступає Федеральний президент Німеччини.

2. Французька модель конституційно-правової відповідальності передбачає розширену сферу конституційно-правової відповідальності Президента Франції, а також посилену негативну конституційно-правову відповідальність Ради Міністрів Франції за реалізацію основних напрямів державної політики та за державотворчі процеси.

3. Конституція Італії сформувала належну систему позитивної та негативної конституційно-правової відповідальності державних структур як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях. По суті, в основу такої організації конституційно-правової відповідальності та взаємовідповідальності органів влади покладено принцип поєднання централізації та децентралізації.

4. Механізм конституційно-правової відповідальності за Конституцією Іспанії передбачає, з одного боку, рівномірний розподіл позитивної відповідальності між центральними органами державної влади та автономними товариствами, а з іншого – негативну відповідальність автономних товариств у разі виходу за рамки своїх автономних повноважень, якщо це загрожує основним засадам державності в Іспанії.

Список використаних джерел:

1. Конституція Федеративної Республіки Німеччини. URL: http://concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/constit/germany/german-r.htm.
2. Георгіца А. З. Конституційно-правові інститути зарубіжних країн. Чернівці: Рута, 1994. 138 с.
3. Конституція Французької Республіки (прийнята на референдумі 04 жовтня 1958 р.): станом на 30 серпня 2015 р.: пер. з фр. / укладач П. В. Романюк. Х.: Право, 2015. 68 с.
4. Бостан С. К., Тимченко С. М. Державне право зарубіжних країн: Навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2005. 504 с.
5. Горшенцова М. С., Закоморна К. О., Ріяка В. О., Журавка О. В., Маєвська А. А. Конституційне право зарубіжних країн: Навчальний посібник / В.О. Ріяка (заг.ред.). 2 вид., доп. І перероб. К.: Юрінком Інтер, 2004. 544 с.
6. Малишко М. І. Конституції зарубіжних країн та України (основи конституціоналізму). Навч.-метод. Довідник. 2-ге вид. доп. К.: МАУП, 2000. 111 с.
7. Шаповал В. М. Конституційне право зарубіжних країн. Академічний курс: Підручник В. М. Шаповал. К.: Юрінком Інтер, 2008. 472 с.
8. Кирпичов О. А. Конституційне право зарубіжних країн: Навчальний посібник / Кирпичов О. А., Соловйова В. В. Донецьк: Юго-Восток, 2006. 371 с.
9. Калиновський В. С. Історія держави та права зарубіжних країн: Конспект лекцій. К.: МНТУ, 1995. 200 с.
10. Конституційне (державне) право зарубіжних країн: Навч.-метод. Посіб. / Чернівецький національний ун-т ім. Ю. Федьковича / А. З. Георгіца (уклад.). Чернівці: Рута, 2008. 128 с.
11. Бостан С. К., Сажнев І. В. Державне право зарубіжних країн: Навч.-метод. Посібник для курсантів, студентів, слухачів. Запоріжжя: ЗЮІ МВС України, 2001. 254 с.

12. Конституція Іспанії 1978 р. URL: <http://vivovoco.astronet.ru/VV/LAW/SPAIN.HTM>.

13. Матлай Л. С. Його величність король Іспанії Хуан Карлос І: унікальність поновлення європейської монархії у ХХ столітті // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2010 р. Вип. ХХІХ. С. 362–366.

14. Марченко В. В. Конституційно-правовий статус уряду в країнах ЄС (на прикладі Франції, Федеративної Республіки Німеччини, Іспанії). К.: Алерта, 2010. 216 с.

*Assoc. prof. Dr. Oleksandr
Kovalyshyn
Law Institute, Vasyl Stefanyk
Precarpathian National
University*

Ukrainian Law on national minorities: towards EU standards on minority protection Introduction

The commitment to the sovereignty, territorial integrity and political independence of all states is a basic principle of the United Nations. However the rule of non-intervention in the internal affairs is evolving [1, p. 77]. On June 3, 2022, Ukraine officially acquired the status of a candidate for membership of the European Union [2] (hereinafter – the EU), the processes of transformation of the national legal system with an orientation towards universal standards of the EU legal system gained new momentum. This is due to the European Parliament Resolution provisions on the EU candidate status to Ukraine, the Republic of Moldova and Georgia 2022/2716(RSP) (hereinafter – the Resolution on the candidate status), which provides for the expansion of the interaction of the parties with the aim of deepening further political, social and economic integration and harmonizing the legislation of Ukraine with the norms and principles EU law.

Harmonization with *acquis communautaire*

One of its cornerstones is the protection of national minority rights in accordance with *acquis communautaire*. Representatives of European institutions, including the OSCE High Commissioner, the Advisory Committee of the Framework Convention on the Protection of National Minorities, and the Committee of Ministers of the Council of Europe, have repeatedly pointed out the need to adopt a new law on national minorities in Ukraine.

In this regard, on July 1, 2023, the Law of Ukraine “On National Minorities (Communities) of Ukraine” entered into force [3].

The Venice Commission published its opinion of June 12, 2023, in which it made a number of key observations [4]. The Commission recommended: a) to extend the right to organise events in minority

languages to all persons; b) to remove the obligation in Article 10(3) to provide for interpretation into Ukrainian of information on public events at the request of visitors (spectators), or at least to reconsider it in the light of the principle of proportionality; c) to reconsider the obligations related to publishing books and to bookshops (Article 10(5)), in the light of the principle of proportionality; d) to ensure more legal certainty regarding the possibility to have official inscriptions and general information translated in a minority language; e) to revise Article 10(10) by providing in the Law itself criteria for the adoption of the methodology, in order to ensure the use of minority languages in contact with administrative authorities in conformity with Article 10 FCNM and with the undertakings ratified by Ukraine under Article 10(2) and 10(4) ECRM.

For their implementation, the Parliament of Ukraine registered draft law No. 9610 dated August 13, 2023, regarding which the Venice Commission adopted a new Follow-up opinion dated October 9, 2023, stating that many of its recommendations had been taken into account [5]. The Commission confirmed that the significant improvements concerned: a) the definition of national minorities (communities) – deletion of the term “traditionally”; b) the inclusion of provisions from the Framework Convention on National Minorities; c) the possibility for non-minority members to organise public events for persons belonging to a national minority; d) the definition of “accompaniment” of an event e) the reference to the use of an “understandable” language in emergency situations; e) a new procedure for determining the list of minority settlements; f) the state support to endangered languages.

The law provides an updated definition of the term national minorities (communities), which is based on an inclusive approach and complies with the 1995 Framework Convention on the Protection of National Minorities [6]. It is argued that the regulation of minority rights protection in Ukraine became increasingly affected by the processes of annexation of its territories by the Russian Federation. Therefore, provisions governing national minorities rights were also incorporated in various acts concerning the «temporarily occupied territories» of Ukraine [7, p. 126].

State protection of those languages of national minorities threatened with destruction, as well as support and preservation of traditional culture and intangible cultural heritage of national minorities is guaranteed. A person belonging to a national minority has, among other things, the right to self-identification, the use of the language of the minority, preservation of cultural identity, education in the native language, and other rights. Each citizen decides for himself whether to consider himself as belonging to a national minority or even several minorities. No one can be forced to declare their status as a person belonging to a national minority. If a person wants to enjoy the rights guaranteed to representatives of minorities, it is enough for him to express such a desire.

Representatives of national minorities and their associations may organize public events (for example, meetings, conferences, rallies), as well as cultural and artistic or entertainment events in the languages of their minorities. If no later than 48 hours before a cultural, artistic or entertainment event, anyone requests a translation of the accompanying (conference) event into Ukrainian, the organizers are obliged to provide such a translation. Posters and information materials must be in Ukrainian and may be duplicated in the language of the national minority.

In settlements where representatives of the national minority traditionally live or make up a significant part of the population, the inscriptions of the official names on the signs of local self-government bodies and communal enterprises, executed in the Ukrainian language, can be duplicated in the language of the minority. Decisions on this are made by the village, settlement, and city councils. In these settlements, also by decision of the relevant council, it is possible to duplicate information in the language of the minority for general familiarization (announcements, pointers, signs, signs, etc.). Election campaign materials in such settlements can also be duplicated in the language of the minority.

The law contains strict restrictions related to the protection of Ukraine from external aggression. When exercising the rights of national minorities, it is forbidden to popularize or carry out propaganda of Russia, its bodies and officials, to justify Russian aggression or the occupation of Ukrainian territory.

Representatives and organizations of minorities “are prohibited from cooperating with and receiving assistance from foreign states and private individuals, non-governmental organizations of other states, international non-governmental organizations, foundations and other foreign institutions whose activities are aimed at eliminating the independence of Ukraine, changing the constitutional order by violent means, violating sovereignty and territorial integrity integrity of the state, undermining its security, illegal seizure of state power, propaganda of war, violence, inciting inter-ethnic, racial, religious enmity, encroachment on human rights and freedoms, population health”. The restriction is as wide as possible and is directed, obviously, not only against Russian, but also against any unfriendly influences of foreign states, organizations or even individuals.

The provisions of the Law was criticized. The Federal Union of European Nationalities mentioned that Ukraine should consider a law on minorities not only as a requirement for its accession in the EU, but as a real chance to improve the situation of many of its citizens and to foster collaboration between majority and minorities and to create the conditions of long-term stability. We stand by our position that a proper legal framework for minorities can only be achieved with the inclusion and contribution of the national minorities living in Ukraine [8]. Failure of nation-states to adequately realise the rights of national minorities will continue to create national and international political instability [9, p. 54].

Moreover, the Venice Commission notes that a number of key recommendations have not or only partly been followed. This concerns notably: a) moving provisions of a criminal nature to specific legislation applicable to all persons; b) a still low number of participants who need to file a request for simultaneous interpretation; c) too wide discretion for defining a “specialised bookstore” and no change as concerns obligations related to publishing books and to bookshops; d) absence of certainty regarding official inscriptions and general information translated in a minority language; e) excessive burden concerning advertising in minority languages; f) absence of criteria for determining minority settlements, even if the issue should be settled in the “methodology”; g) absence of precise

formulation regarding the composition of the centres of national minorities.

Conclusions

In comparison to the previous legislation on national minorities the new Law “On National Minorities (Communities) of Ukraine” is sufficiently better regulating extensively different fields of social relations and providing with valid guarantees on their protection. The practical implementation of its provisions is on agenda. Nevertheless the law is criticized and that is to be expected taking into account its influence on future minority relations and on political development of Ukraine

Therefore the Ukrainian legislation needs farther adaptation to the EU standards in regard to the recommendations of the Venice Commission in order to be in line with international law and EU standards of minority protection.

Literature:

1. Lerner N. The Evolution of Minority Rights in International Law, Peoples and Minorities in International Law, p. 77-101. (p. 77)
2. Resolution on the candidate status of Ukraine, the Republic of Moldova and Georgia 2022/2716. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52022IP0249>
3. The Law of Ukraine “On national minorities (communities)”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#Text>
4. Opinion on the law on national minorities (communities) Adopted by the Venice Commission at its 135 th Plenary Session (Venice, 9-10 June 2023). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2023\)021-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2023)021-e)
5. Follow-up opinion to the opinion on the law on national minorities (communities) (draft law No9610). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2023\)028-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2023)028-e)
6. Framework Convention for the Protection of National Minorities (ETS No. 157). URL:

<https://www.coe.int/en/web/conventions/cets-number-/-abridged-title-known?module=treaty-detail&treatynum=157>

7. Caterina Filippini, The legal protection of National minorities in Ukraine from a Comparative Perspective, p. 111-130; in *Minorities in the post-Soviet space thirty years after the dissolution of the USSR* / Bocale, Paola, editor; Brigadoi Cologna, Daniele, editor; Panzeri, Lino, editor – Milano : Ledizioni, 2022 – 305 p.

8. FUEN: The new Ukrainian Law on National Minorities does not offer an adequate solution to the requests of the national minorities. URL: <https://fuen.org/dk/article/FUEN-The-new-Ukrainian-Law-on-National-Minorities-does-not-offer-an-adequate-solution-to-the-requests-of-the-national-minorities>

9. Porter, K. The realisation of national minority rights. *Macquarie Law Journal*, 3, 2003, 51–72.

Мосейчук А.В., студент 1-го курсу магістратури Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Науковий керівник:

Розвадовський В.І., завідувач кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, кандидат юридичних наук, доцент

Принципи верховенства права та демократії в Конституції України: відповідність європейським інтеграційним вимогам

Верховенство права є фундаментальним принципом, закріпленим у статті 8 Конституції України. Він передбачає, що Конституція має найвищу юридичну силу, а закони та інші нормативно-правові акти повинні відповідати Конституції (Конституція України, ст. 8). Це означає, що Конституція є основним законом держави, якому підпорядковуються всі інші нормативно-правові акти. Цей принцип також включає захист прав і свобод людини, здійснення правосуддя незалежними судами та забезпечення правової визначеності. Важливим аспектом верховенства права є те, що всі державні органи, посадові особи та громадяни мають дотримуватися законів, що забезпечує рівність перед законом та справедливість у правовідносинах.

На практиці, однак, реалізація верховенства права в Україні стикається з численними викликами. Одним з них є корупція, яка залишається серйозною проблемою в українській судовій системі (Transparency International, 2023). Незважаючи на проведення судової

реформи, довіра громадян до судів залишається низькою (UNDP, 2023). Корупція та політичний вплив на суди та правоохоронні органи перешкоджають ефективному правосуддю. Для подолання цих проблем необхідно забезпечити реальну незалежність суддів, впроваджувати прозорі процедури призначення та атестації суддів, а також посилювати відповідальність за корупційні дії. Важливим кроком у цьому напрямку є забезпечення належного фінансування судової системи, що зменшить ризик корупційних проявів і підвищить ефективність правосуддя.

Крім того, важливо розвивати правову культуру серед населення, щоб люди розуміли свої права і могли ефективно їх захищати. Це включає просвітницькі заходи, освітні програми та підвищення рівня правової свідомості громадян. Одним із шляхів підвищення правової культури є проведення інформаційних кампаній та семінарів, які роз'яснюють принципи верховенства права та їх значення для суспільства.

2. Демократичні принципи в організації публічної влади України

Конституція України закріплює демократичні принципи в організації та діяльності публічної влади. Згідно зі статтею 1 Конституції, Україна є суверенною і незалежною, демократичною, соціальною і правовою державою (Конституція України, ст. 1). Це означає, що влада повинна здійснюватися на основі демократичних принципів, таких як поділ влади, виборність органів влади, підзвітність та прозорість.

Одним із ключових елементів демократичної системи є забезпечення виборчих прав громадян. Конституція передбачає, що народ є єдиним джерелом влади, яка реалізується через вільні та чесні вибори (Конституція України, ст. 69). Вибори мають бути вільними і чесними, що передбачає відсутність тиску на виборців, рівний доступ до виборчих ресурсів і можливість вільного волевиявлення.

Однак, практика показує, що виборчий процес в Україні потребує вдосконалення, зокрема, в частині запобігання фальсифікаціям і підкупу виборців (OSCE/ODIHR, 2023). Проблеми з

адмініструванням виборів та забезпеченням рівного доступу до виборчих ресурсів залишаються значними перешкодами для розвитку демократії в Україні. Для цього необхідно посилити контроль за виборчим процесом, запровадити нові механізми запобігання фальсифікаціям і забезпечити відповідальність за порушення виборчих прав. Важливим аспектом є також підвищення прозорості виборчого процесу через використання сучасних технологій, таких як електронне голосування та система моніторингу виборів.

Демократичні принципи також передбачають активну участь громадян у прийнятті рішень на різних рівнях влади. Це включає механізми громадського контролю, участь у місцевих референдумах та громадських обговореннях. Важливо забезпечити прозорість діяльності органів влади, щоб громадяни мали доступ до інформації про їх роботу та могли впливати на прийняття рішень.

2. Відповідність українських конституційних принципів стандартам Європейського Союзу

У контексті євроінтеграції України важливим є забезпечення відповідності українських конституційних принципів європейським стандартам. Європейський Союз ґрунтується на цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та поваги до прав людини (Договір про Європейський Союз, ст. 2). Ці принципи закріплені в Договорі про Європейський Союз і є основою для політичного та правового порядку в ЄС.

Українська Конституція загалом відповідає цим стандартам. Проте, для досягнення повної відповідності необхідні подальші реформи. Зокрема, важливо забезпечити незалежність судової влади, ефективність правоохоронних органів, прозорість державного управління та боротьбу з корупцією (European Commission, 2023). Важливим кроком у цьому напрямку є імплементація антикорупційного законодавства та створення незалежних антикорупційних органів, таких як Національне антикорупційне бюро України (НАБУ).

Необхідно також забезпечити відповідність українського законодавства європейським стандартам у сфері прав людини. Це

включає впровадження нових законодавчих актів, що відповідають вимогам ЄС, а також забезпечення ефективного виконання існуючих законів. Важливою складовою є співпраця з міжнародними організаціями та отримання експертної допомоги у процесі реформ.

Україна повинна також впроваджувати європейські стандарти у сфері захисту прав меншин, свободи слова та зібрань, а також забезпечення гендерної рівності. Для цього необхідно вдосконалювати національне законодавство, підвищувати рівень правової культури та забезпечувати ефективний контроль за дотриманням прав людини.

2. Проблеми імплементації європейських принципів у національне законодавство

Імплементація європейських принципів у національне законодавство України стикається з рядом проблем. Однією з основних є необхідність адаптації національного законодавства до стандартів ЄС, що вимагає значних зусиль та ресурсів (European Parliament, 2023). Це стосується як нормативно-правової бази, так і інституційних механізмів.

Іншою проблемою є забезпечення ефективного виконання прийнятих законів. Недостатня правова культура, низька професійна підготовка кадрів та відсутність належного контролю з боку громадянського суспільства ускладнюють процес імплементації (OECD, 2023). Також важливим є питання політичної волі до проведення реформ, що часто залежить від політичної ситуації в країні. Відсутність стабільної політичної підтримки може призвести до затримки або навіть відкату реформ.

Для подолання цих проблем необхідно забезпечити ефективне співробітництво між різними гілками влади, а також залучення громадянського суспільства до процесу реформ. Важливо створити механізми контролю та моніторингу за імплементацією європейських принципів, що дозволить оперативно виявляти та усувати недоліки. Також необхідно розробити чіткі стратегії та плани дій для адаптації законодавства, що включають конкретні терміни та відповідальних за їх виконання.

Важливо також підвищувати рівень правової освіти серед населення, що дозволить громадянам краще розуміти свої права та механізми їх захисту. Це включає проведення просвітницьких кампаній, організацію семінарів та тренінгів для різних категорій населення.

2. Перспективи подальшого розвитку конституційних норм у контексті євроінтеграції

Перспективи подальшого розвитку конституційних норм України у контексті євроінтеграції включають кілька ключових напрямків. По-перше, необхідно продовжувати судову реформу з метою забезпечення незалежності та ефективності судової влади. Це включає підвищення прозорості судових процедур, вдосконалення системи відбору суддів та посилення відповідальності за корупційні правопорушення (Venice Commission, 2023).

По-друге, слід удосконалювати виборче законодавство з метою забезпечення чесних і прозорих виборів. Це передбачає запровадження нових механізмів контролю за виборчим процесом, підвищення відповідальності за порушення виборчих прав та розширення можливостей громадського контролю (OSCE/ODIHR, 2023).

По-третє, важливо продовжувати реформу державного управління, спрямовану на підвищення ефективності, прозорості та підзвітності органів публічної влади. Це включає впровадження сучасних технологій у процеси управління, підвищення кваліфікації державних службовців та розширення участі громадян у прийнятті рішень (OECD, 2023). Зокрема, важливо розвивати електронне урядування та цифрові послуги, що сприятиме зниженню бюрократії та підвищенню ефективності державних послуг.

Крім того, необхідно вдосконалювати механізми захисту прав людини та забезпечення соціальної справедливості. Це включає розробку нових законодавчих актів, що відповідають європейським стандартам, а також забезпечення ефективного виконання існуючих законів. Важливо також підвищувати рівень правової культури серед

населення, що дозволить громадянам краще розуміти свої права та механізми їх захисту.

Іншим важливим напрямком є розвиток співробітництва з міжнародними організаціями та отримання експертної допомоги у процесі реформ. Це дозволить забезпечити відповідність національного законодавства європейським стандартам та підвищити ефективність імплементації реформ.

Висновок: Україна зробила значні кроки у напрямку відповідності європейським стандартам публічного управління. Проте, для досягнення повної інтеграції необхідно продовжувати реформи у сфері судочинства, виборчого законодавства та державного управління. Тільки так Україна зможе забезпечити дотримання принципів верховенства права та демократії, що є основою для стабільного розвитку і процвітання держави у європейському співтоваристві.

Список використаних джерел:

1. Конституція України.
2. Transparency International. (2023). Corruption Perceptions Index.
3. United Nations Development Programme (UNDP). (2023). Public Trust in the Judiciary.
4. Організація з безпеки та співробітництва в Європі/Бюро з демократичних інститутів і прав людини (OSCE/ODIHR). (2023). Election Observation Reports.
5. Договір про Європейський Союз.
6. European Commission. (2023). Ukraine: Country Report.
7. European Parliament. (2023). Legislative Adaptation in Ukraine.
8. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2023). Public Governance Review.
9. Venice Commission. (2023). Opinion on the Judiciary Reform in Ukraine.

Розвадовський В. І., кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.
<https://orcid.org/0009-0001-3946-2937>

Досвід функціонування конституційної юстиції у країнах ЄС.

Проведений аналіз законодавства як України, так і інших країн дозволяє зробити висновок, що різновиди рішень органів конституційної юстиції напряду залежать від компетенції конкретного органу.

Якщо розглядати за формальними показниками критерії диференціації актів Конституційного Суду України то вони різноманітні та відображають не тільки особливості категорії справ, тобто специфіку окремих видів конституційних проваджень, але пов'язані і з іншими аспектами.

Овсепян Ж. І. вважає, що не тільки зміст, але й форма актів міняється в залежності від виду конституційного судочинства [1, с. 115]. Так, за нині діючим законодавством, рішення Конституційного Суду України ухвалює:

1) Велика палата (ст. 84 с.30) – за результатами розгляду справ за конституційними поданнями щодо конституційності законів України та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим та щодо офіційного тлумачення Конституції України, а також за результатами розгляду справ за конституційними скаргами у разі відмови Сенату в розгляді справи за конституційною скаргою на розсуд Великої палати;

2) Сенат – за результатами розгляду справ за конституційними скаргами (ст. 84 Закону України про Конституційний Суд).

Висновок Суду Велика палата надає у справах щодо:

1) відповідності Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість;

2) відповідності Конституції України (конституційності) питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою;

3) додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту;

4) відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції України;

5) порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України;

6) відповідності нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим Конституції України та законам України [2 с.30-31].

Для вирішення питань, пов'язаних із відкриттям, відмовою у відкритті, закриттям провадження у справі, іншими процесуальними діями, клопотаннями, процедурою розгляду справ, Суд постановляє відповідні ухвали(ст.ст. 86-87).

В інших країнах підстави поділу актів дещо інші. У Франції, наприклад, кожне з особливих проваджень завершується прийняттям рішення, яке має свою специфіку, що не в останню чергу продиктовано і квазисудовим характером французького органу конституційної юстиції. Так, Конституційна Рада Франції має право приймати: 1) мотивовані рішення – з питань конституційності (ст. 20 Органічного Закону про Конституційну Раду від 7 листопада 1958 р. [3, с.249]), по справам про розмежування законодавчих та регламентних актів парламенту (ст. 26 Органічного Закону [4, с.250]), по запитах про заяву уряду про недопущення законодавчих пропозицій, поправок (ст. 41 Конституції 1958 р. [4, с.39], Розділ IV

Органічного Закону [188, с.250]), у зв'язку з розглядом спорів по виборам депутатів і сенаторів (ст. ст. 38, 40 Органічного Закону [4, с.252]); 2) постанови – про правильність обрання депутата або його заступника у випадках, коли необрання володаря парламентського мандату або його заступника були виявлені після виборів (ст.45 Органічного Закону [4, с.252]); 3) декрети про промульгацію законів, схвалених народом (ст. 51 Органічного Закону [4, с.253]); 4) мотивовані висновки про наявність надзвичайних обставин у відповідь на запит Президента відповідно до ст.16 Конституції Франції (ст. 53 Органічного Закону [4, с.253]).

В Італії Конституційний Суд виносить судовий вирок та судову постанову. Перший приймається у разі визнання «факту неконституційності», а постанову – коли суд виявить явну необґрунтованість постановки питання про конституційність (ст. 18 Положення про створення та діяльність Конституційного Суду Італії від 11 березня 1953 р. [4, с.282-283]).

Крім того, форма актів може розрізнятися і в залежності від особливостей процедури судового розгляду. Так, в ФРН в Конституційному Суді вирішення справ на засадах усного розгляду завершується винесенням рішення, без усного розгляду – ухвали (§ 25.2 Загальних приписів Закону про федеральний Конституційний Суд ФРН від 12 березня 1951 р. в редакції від 12 грудня 1985 р. [5, с.311]).

Якщо розглядати зміст остаточних актів на прикладі головної різновидності конституційних проваджень – перевірки на конституційність, то в ньому міститься або визнання нормативного акту конституційним чи неконституційним, повністю чи частково. Причому, в українському законодавстві чітко передбачені умови встановлення неконституційності акту повністю чи частково. По-перше, це невідповідність акту Конституції України; по-друге, порушення процедури розгляду нормативно-правових актів; по-третє, порушення процедури ухвалення нормативного акту; по-четверте, порушення порядку набрання чинності нормативного акту (ст.152 Конституції України); по-п'яте: перевищення конституційних

повноважень при прийнятті нормативно-правових актів (ст.8 Закону про Конституційний Суд України). Таке чітке визначення випадків відміни нормативно-правових актів повністю чи частково зумовлено тими правовими наслідками, які вони породжують [2, с.2].

Остаточний акт Конституційного Суду України має бути довершеним та самодостатнім. Саме з таких позицій виходив законодавець. В інших країнах СНД та Балтії на законодавчому рівні передбачені випадки виправлення вже винесених рішень та процедури їх офіційного тлумачення (що спричинено недосконалістю самого рішення) – Білорусь, Естонія, Казахстан, Киргизстан, Литва, Росія, Таджикистан. В принципі, не можна відкидати інциденти огріхів та двозначних виразів в рішеннях Конституційного Суду України. Утім, подібні подальші «виправлення та роз'яснення» загрожують повністю змінити суть прийнятого рішення. Саме тому ст. 83 Закону про Конституційний Суд Азербайджану забороняє будь-яке подальше офіційне тлумачення рішень Конституційного Суду. Необхідно не виправляти помилки, а забезпечити якісну ефективність підготовчого етапу для того, щоб їх уникнути [5, с. 311].

Щодо змісту рішення та висновку Конституційного Суду України, які регулюються відповідно ст. ст.89 та 90 Закону України про Конституційний Суд України, то найбільш цікава частина, яка нас цікавить на цьому етапі дослідження – це мотивувальні та резолютивні частини вказаних актів. При їх формуванні органи конституційної юстиції, як показує зарубіжна практика, користуються наступними основними принципами:

1. Принцип верховенства Конституції або принцип верховенства права. Серед країн СНД та Балтії принцип законності закріпили – Білорусь (ст. 2 Закону про Конституційний Суд), Грузія (ст. 2 Закону про Конституційний Суд), Киргизстан (ст. 2 Закону про Конституційний Суд), Молдова (ст. 3 Закону про Конституційний Суд). В Азербайджані знайшов своє закріплення принцип верховенства Конституції (ст. 5 Закону про Конституційний Суд), в Узбекистані – принцип прихильності Конституції (ст. 4 Закону про Конституційний Суд). В інших країнах в текстах спеціалізованого

законодавства чітко не визначено принципи законності чи верховенства права (Казахстан, Латвія, Литва, Росія, Таджикистан, Естонія). Разом з тим, в Україні у ст. 8 Конституції України та ст. 2 Закону «Про Конституційний Суд» закріплений принцип верховенства права.

2. Принцип диференціації полягає в можливості суду відійти від прецедентного рішення по аналогічній справі, що забезпечується віднаходженням в фактичних обставинах інших аспектів, які потребують другого рішення.

Список використаних джерел:

1. Овсепян Ж.І. Акти органів судового (квазісудового) конституційного контролю (На матеріалах Австрії, Італії, Іспанії, Франції, ФРН) // Держава право. 1994. № 4. 114-123 с.

2. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 року № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19>.

3. Французька Республіка. Конституція та законодавчі акти: Пер. з франц. / Упоряд. В.В.Маклаков, В.Л.Ентін; Під. ред. та зі вступ. ст. В. А. Туманова. К: Прогрес, 1989. 448 с.

4. Італія: Конституція та законодавчі акти: Пер. з італ. / За ред. В.А. Туманова; Вступ. ст. Т.А. Васильєва, Н.Ю.Попова. К.: Прогрес, 1988. 392 с.

5. Федеративна Республіка Німеччина. Конституція та законодавчі акти: Пер. з ним. / Упоряд. Т.Г. Морщакова; Під. ред. та зі вступ. ст. Ю.П.. К: Прогрес, 1991. 468 с.

Сиром'ятенко С.В., студент 1-го курсу магістратури Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
Науковий керівник:
Розвадовський В.І., завідувач кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, кандидат юридичних наук, доцент

Вплив євроінтеграції на конституційність публічної влади в Україні

Варто зауважити, що Євроінтеграція України, започаткована після Революції Гідності 2014 року і стала одним із ключових напрямків розвитку країни. Цей процес не обмежується лише економічними та політичними змінами, а передбачає глибоку реформу системи публічної влади з метою приведення її у відповідність до європейських стандартів. Одним із ключових аспектів євроінтеграції є її вплив на конституційні засади та практику публічно-владних відносин в Україні. З погляду Бабаєва О.В. вплив на конституційні правовідносини з цього дослідження мають наступні принципи[1, с. 12-20], а саме:

1) Верховенство права: Євроінтеграція сприяє утвердженню принципу верховенства права, що передбачає підпорядкування всіх органів публічної влади Конституції та законам України. Це означає, що жодна людина, орган чи посадова особа не може діяти поза межами закону.

2) Законність: Євроінтеграція також сприяє дотриманню принципу законності, що означає, що всі дії органів публічної влади мають ґрунтуватися на законі та бути йому підзвітними.

3) **Правова держава:** Євроінтеграція утворює принцип правової держави, де всі громадяни й резиденти України мають рівні права та свободи, а також гарантується їхній захист з боку держави.

4) **Поділ влади:** Євроінтеграція сприяє дотриманню принципу поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову. Це означає, що кожна гілка влади має чітко визначені повноваження та не може втручатися у діяльність інших гілок.

5) **Незалежність суддів:** Євроінтеграція гарантує незалежність суддів, що є ключовою умовою неупередженого та справедливого правосуддя.

6) **Відповідальність публічної влади:** Євроінтеграція посилює відповідальність публічної влади перед громадянами. Це означає, що органи публічної влади мають звітувати про свою діяльність та бути підзвітними за свої дії [1, с. 12], .

Відповідно на систему органів публічної влади мають вплив:

1) **Децентралізація:** Євроінтеграція передбачає децентралізацію публічної влади, що означає передачу повноважень та ресурсів з центрального рівня на місцевий рівень. Це сприяє підвищенню ефективності та прозорості публічної влади, а також наближенню її до потреб громадян.

2) **Розширення повноважень органів місцевого самоврядування:** Євроінтеграція розширює повноваження органів місцевого самоврядування, що дає їм більше можливостей для вирішення місцевих проблем та розвитку своїх територій.

3) **Посилення ролі громадянського суспільства:** Євроінтеграція сприяє посиленню ролі громадянського суспільства, яке може брати активну участь у прийнятті рішень та контролі за діяльністю публічної влади.

Вплив на правовий статус публічних службовців:

1) **Підвищення рівня професіоналізму:** Євроінтеграція передбачає підвищення рівня професіоналізму публічних службовців, що потребує їхньої кращої підготовки та досконалого знання законодавства.

2)Посилення відповідальності: Євроінтеграція посилює відповідальність публічних службовців за свої дії, що сприяє більш етичному та ефективному виконанню ними своїх обов'язків.

3)Підвищення підзвітності: Євроінтеграція робить публічних службовців більш підзвітними перед громадянами, що сприяє більшій прозорості та відкритості публічної влади[2, с. 12],

Отже, Євроінтеграція України стала одним із ключових напрямків розвитку країни після Революції Гідності 2014 року. Цей процес не обмежується лише економічними та політичними змінами, а передбачає глибоку реформу системи публічної влади з метою приведення її у відповідність до європейських стандартів. Одним із ключових аспектів євроінтеграції є її вплив на конституційні засади та практику публічно-владних відносин в Україні.

За таких обставин, вплив на конституційні принципи євроінтеграції України можна охарактеризувати як позитивний. Адже, він проявляється в утвердженні таких принципів, як[3, с. 2], :

1)Верховенство права: Всі органи публічної влади підпорядковуються Конституції та законам України.

2)Законність: Усі дії органів публічної влади ґрунтуються на законі та підзвітні йому.

3)Правова держава: Всі громадяни й резиденти України мають рівні права та свободи, а також гарантується їхній захист з боку держави.

4)Поділ влади: Законодавча, виконавча та судова гілки влади мають чітко визначені повноваження та не можуть втручатися у діяльність інших гілок.

5)Незалежність суддів: Судді мають гарантовану незалежність, що забезпечує неупереджене та справедливе правосуддя.

6)Відповідальність публічної влади: Органи публічної влади звітують про свою діяльність та несуть відповідальність за свої дії.

Окрім того на думку Білоус Н.О. [2, с. 22], , вплив на систему органів публічної влади також є значним та позитивним. Він проявляється у таких змінах, як:

1) Децентралізація: Передача повноважень та ресурсів з центрального рівня на місцевий рівень.

2) Розширення повноважень органів місцевого самоврядування: Збільшення можливостей органів місцевого самоврядування для вирішення місцевих проблем та розвитку своїх територій.

3) Посилення ролі громадянського суспільства: Активна участь громадянського суспільства у прийнятті рішень та контролі за діяльністю публічної влади.

Виходячи з вищенаведеного вплив на правовий статус публічних службовців також є суттєвим та позитивним. Він проявляється у наступних аспектах, а саме:

1) Підвищення рівня професіоналізму: Краща підготовка та досконале знання законодавства публічних службовців.

2) Посилення відповідальності: Більша відповідальність публічних службовців за свої дії.

3) Підвищення підзвітності: Більша підзвітність публічних службовців перед громадянами.

На нашу думку, євроінтеграція України має значний та позитивний вплив на конституційність публічної влади в країні. Цей вплив сприяє утвердженню європейських конституційних принципів, реформуванню системи органів публічної влади та вдосконаленню правового статусу публічних службовців.

Все це, у свою чергу, сприяє підвищенню ефективності та прозорості публічної влади, а також наближенню її до потреб громадян.

Зазначу, що процес євроінтеграції України ще не завершений. Попереду ще багато роботи, спрямованої на приведення української системи публічної влади у повну відповідність до європейських стандартів. Проте вже зараз можна констатувати, що євроінтеграція стала потужним драйвером конституційних реформ в Україні, що мають на меті утвердження верховенства права, законності, правової держави та забезпечення відповідальності публічної влади перед громадянами. Крім вищезазначеного, хочу також підкреслити, що

вплив євроінтеграції на конституційність публічної влади в Україні є комплексним та багатограним.

Список використаних джерел:

1. Бабаєва О.В., Вплив євроінтеграції на конституційність публічної влади в Україні: теоретико-правовий аналіз. Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. 2022. № 86. С. 12-20.

2. Білоус Н.О., Правові засади реформування системи публічної влади в Україні в контексті євроінтеграції. Актуальні проблеми держави і права. 2021. № 80. С. 22-29.

3. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

Слінько Т.М., завідувачка кафедри конституційного права України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидатка юридичних наук, професорка
<https://orcid.org/0009-0000-2688-2644>

Дотримання принципів відкритості і прозорості в діяльності органів публічної влади в контексті євроінтеграції

Загальновизнано, що індикатором рівня демократії в суспільстві й необхідною умовою забезпечення конституційних прав громадян, у тому числі й на інформацію та участь в управлінні державними справами, є інформаційна відкритість у діяльності органів публічної влади. Саме завдяки дотриманню принципів інформаційної відкритості і прозорості, громадяни можуть сформувати повне уявлення про стан суспільства, дії органів публічної влади, що підвищує ефективність громадського контролю. Більш того, відкритість і прозорість діяльності органів влади всіх рівнів і доступність інформації про прийняті рішення сприяють встановленню постійного й надійного зв'язку між громадянами та їх представниками у владних структурах, а це, звісно, покращує функціонування самих органів влади. Виходячи зі сказаного, можна констатувати, що інформаційна відкритість діяльності органів державної влади виступає частиною комунікативної відкритості держави, яка, у свою чергу, визнається необхідною умовою «демократії участі». Наведене зайвий раз підтверджує тезу, що базовою засадою демократичного суспільства є поінформована громадськість, а поширення точної, збалансованої й заснованої на фактах інформації, необхідної громадянам для ухвалення рішень, – відповідальна місія ЗМІ як посередника діалогу між владою і громадянами, що, безумовно, робить вільну пресу необхідною для існування демократії.

Обраний багато років тому Україною як правовою, демократичною державою курс на європейську інтеграцію – свідомий вибір передусім народу нашої країни, а вже потім публічної влади. Вибороте й відстояне рішення, як, до речі, доведено життям нашої держави, мало сприяти прогресу країни, зміцненню національної безпеки, захисту її суверенітету й територіальної цілісності. Більш того, згодом стало зрозуміло, що цей вибір також став цивілізаційним, доленосним, оскільки вказав чіткі зовнішньополітичні орієнтири. На даному етапі розвитку державності це вкрай актуально і повинно мобілізувати й консолідувати українське суспільство і владу. Проте і для Європейського Союзу приєднання нових членів також має надважливе значення, бо завдяки цьому збільшується сім'я демократичних держав, що, у свою чергу, визначить ситуацію в самій Європі у третьому тисячолітті і її місце у світі.

Однак повернемося до нашої країни. Згідно з офіційними даними, інтеграцію України до ЄС на сьогодні підтримують всі владні структури і переважна більшість українського населення. Однак при русі в цьому стратегічному напрямі виникає багато труднощів об'єктивного й суб'єктивного характеру, а їх подолання залежить не тільки від нашої країни, а й від зовнішніх чинників, які знаходяться за її межами. Так, Міністерство соціальної політики активно веде роботу щодо проведення низки важливих реформ і запровадження європейських стандартів і норм, що підвищать якість життя громадян, стан задоволення їх потреб і інтересів, підвищать рівень захищеності населення, покращить стан справ у сфері реалізації прав і свобод людини і громадянина.

Звісно, і про це вже йшлося, громадянам необхідно оперативно й вчасно отримувати достовірну, повну (в межах ситуації) і точну інформацію про події, що відбуваються в країні. Це важливо для вибору правильної стратегії поведінки, що, як підтверджують останні події в Україні і у світі, іноді може врятувати життя їх та їх близьким, а також для прийняття зважених і обґрунтованих рішень, адже лише «широкий доступ до інформації дозволяє громадянам виробити адекватне бачення та сформувані критичні погляди на стан

суспільства, в якому вони живуть, та на органи влади, котрі ними керують» [1, с. 55].

З огляду на це завдання органів публічної влади, на наше глибоке переконання, полягає у сприянні покращенню інформування громадськості, підвищенню якості й рівня достовірності висвітлення як певних подій, так і діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, політичних партій, громадських організацій і рухів. Йдеться передусім про оперативність або відсутність реакції на деякі вчинки не лише пересічних громадян, а й представників влади. Вважаємо, що це має важливе значення для політичного виховання громадян, підвищення їх політичної культури, а також підштовхування їх до свідомої політичної активності, а не до мітингової чи вулично-плакатної діяльності. Вбачається, що усе вказане сприяє правовій орієнтації громадян шляхом поширення правової інформації, яка впливає на поведінку суб'єктів правовідносин, формує їх правосвідомість і мобілізує на безпосередню участь у державному і суспільному житті.

До того ж наведене актуалізується і у зв'язку з тим, що в більшості демократичних держав на сьогодні вже прийняті спеціальні закони, які регулюють транспарентність влади («закони про право народу знати»). Варто додати, що як би не відрізнялися у окремих країнах законодавчі й інструментальні аспекти підходу до вирішення проблеми відкритості і прозорості діяльності органів державної влади й доступ до інформації всюди базується на об'єднуючому, цивілізаційному фундаменті соціальної потреби суспільства у повноцінному інформаційному обміні й соціальній відповідальності тих, хто беруть участь у процесі за його результат. Наголосимо, що в цьому випадку результатом є саме доступ громадянина до інформації, насамперед, соціально значущої, бо це, як уже підкреслювалося вище, допомагає жити, орієнтуватися в новому середовищі, максимально можливою мірою задовольняти свої інтереси, реалізовувати права і свободи, й доступ інформації до громадянина.

Продовжуючи висвітлення питання, нагадаємо, що проблема інформаційної відкритості влади не є «українською». У найбільш

розвинених в громадянському сенсі країнах відкритість влади – предмет постійної турботи і влади, і суспільства. Між тим, інформаційна закритість у діяльності влади залишається однією із самих шкідливих бюрократичних традицій, а надмірне втаємничення від суспільства, не розкриття чи навіть приховування інформації про дії влади лише руйнує державу [2, с.14].

Про значущість свободи інформації дуже влучно було сказано у 1914 р. суддею Верховного суду США Луї Брандейсом «Небагато сонячного світла – самий кращий дезінфікуючий засіб». Саме після цих слів закони про свободу інформації стали називатися законами сонячного світла. Сьогодні вони мають міцну основу, бо закріпилися в міжнародних документах, які зобов'язують діяти тих, хто визнає їх справедливість і значення.

Один із найпрогресивніших політиків світу, сорок четвертий Президент США Барак Обама, у своєму Меморандумі для глав виконавчих департаментів і агентств «Прозорість і відкритий уряд» підкреслив, що «невід'ємною рисою сучасної демократії, яка ґрунтується на засадах активної участі громадян та їх об'єднань у вирішенні державних і суспільних справ, є реалізація принципів відкритості та прозорості в діяльності органів державної влади». На переконання вищої посадової особи країни старої і сталої демократії, «уряд має бути прозорим», оскільки це сприяє підвищенню відповідальності й дає громадянам можливість отримувати інформацію про діяльність певного органу, посадової особи чи всіх гілок влади. Ключовою тезою Меморандуму, на наш погляд, слід визнати наступну: «Інформація, яка перебуває в розпорядженні федерального уряду, є національним надбанням» [3]. Висловлене знаходе підтвердження в тому, що в переважній більшості конституцій четвертого покоління праву на інформацію й участь в управлінні державними справами, праву на доступ до інформації присвячені спеціальні норми. Як показує аналіз положень основних законів, із 56 держав – членів Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) право на доступ до інформації про діяльність влади закріпила 21 країна [4, с. 51]. Так, спеціальні

положення, які передбачають право на доступ до інформації про діяльність органів влади, містять Конституції Бельгії (ст. 32), Болгарії (ч.2 ст.41), Греції (ч.3.ст. 10), Естонії (ч.2 ст.44), Польщі (ст. 61), Македонії (ч.3 ст.16), Португалії (ст. 48), Румунії (ч.1, 2 ст. 31), Словенії (ч. 2 ст. 39), Фінляндії (параграф 12, ч.3) та ін.

Крім того, зважаючи на роль і значення інформації в житті кожної людини, принципи її відкритості, доступності й прозорості, особливо стосовно діяльності органів державної влади, знаходять своє закріплення в міжнародно-правових актах. Наприклад, у ч. 2 ст. 6 Конвенції про доступ до інформації (ратифікована Законом України від 6 липня 1999 року № 832-XIV) міститься положення, відповідно до якого «громадськість повинна адекватно, своєчасно й ефективно одержувати інформацію залежно від обставин шляхом публічного повідомлення або в індивідуальному порядку на початковому етапі процедури прийняття рішень» [6].

Ще одним прикладом важливості поінформованості громадськості є Кодекс кращих практик участі громадськості у процесі прийняття рішень від 1 жовтня 2009 року. У цьому документі закріплено, що «доступ до інформації є основою всіх подальших кроків на шляху залучення громадськості до процесу прийняття політичних рішень» [7].

Беручи до уваги значення поінформованості суспільства про дії владних структур, В. Ф. Нестерович зауважив: «Дотримання принципів відкритості й прозорості в діяльності органів державної влади для демократичного суспільства є ключовою передумовою утвердження демократії участі». Це пояснюється тим, що дотримання вказаних принципів дає громадянам та їх об'єднанням можливість безперешкодно контактувати з посадовими й службовими особами цих органів, спільно з ними проводити заходи публічного характеру, а також використовувати публічну інформацію для більш ефективної участі в прийнятті органами державної влади нормативно-правових актів [5, с. 75]. Вважаємо, саме вчасне й оперативне донесення до громадян правдивої і достовірної інформації – це інструмент, засіб і важіль впливу суспільства на владу, оскільки завдяки оголошенню,

поширенню певних відомостей громадяни можуть спонукати чи навіть змушувати посадовців до вчинення певних дій чи, навпаки, відмови від них, здійснення окремих кроків. Звісно, одна з провідних ролей у цьому належить засобам масової інформації. Вбачається за доречне нагадати події десятирічної давнини, які мали місце в нашій країні і які стали доленосними для неї. Йдеться про Революцію гідності. Ні для кого не секрет, що як тільки суспільство дізналося про приховані наміри тодішньої влади змінити європейський вектор розвитку, відразу, майже миттєво, почалися мирні протести, на яких пересічні громадяни проголошували гасла: «Україна – це Європа!»

Звісно, влада зухвало розраховувала на те, що про її наміри суспільство дізнається через певний час. Однак за сучасного розвитку техніки і технологій, стрімкої діджиталізації громадяни мають змогу швидко, у зручний спосіб і з будь-якої точки світу (а не лише певної країни) отримати доступ до відповідних даних. Наприклад, владні структури, інституції свої рішення й інформацію (звіт) про діяльність розміщують в Інтернеті, на сторінках у месенджерах чи власних офіційних сайтах.

Беручи все наведене до уваги, а також прагнення України стати частиною демократичного європейського простору, у ст. 4 Закону України «Про державну службу» серед принципів діяльності державних інституцій і службовців вказано і прозорість – відкритість інформації [5, с. 69]. Крім того, запроваджено Ініціативу «Партнерство «Відкритий Уряд», завдяки чому сформовані й взяті на озброєння стандарти взаємодії між Кабінетом Міністрів України й інститутами громадянського суспільства на засадах партнерства під час планування, вжиття, моніторингу й оцінювання заходів з удосконалення відкритого урядування (додамо, що нині це стало невід'ємним і буденним). Дана Ініціатива підтвердила свою життєздатність і необхідність при плануванні кроків, взятті нових зобов'язань і постановці завдань під час пандемії COVID-19, яка, як відомо, вплинула на всі сфери суспільного й економічного життя не лише нашої країни, а й інших держав у всьому світі. Суспільство мало змогу переконатися, що, незважаючи на обмеження і зміну

правил соціальної взаємодії, Ініціатива «Партнерство «Відкритий Уряд» стрімко реагує на виклики, а пріоритетом діяльності владних структур залишається «забезпечення цифрової трансформації основних галузей і сфер суспільного життя, доступу громадян до якісних і зручних публічних послуг, розвитку інструментів електронної демократії та відкритих даних». На підтвердження зазначимо: «Відкриті публічні заходи, спрямовані на розвиток демократії, підвищення рівня відкритості державного управління, налагодження співпраці між представниками громадськості й органами влади всіх рівнів, на які запрошують громадян, представників інститутів громадянського суспільства, експертів, відбуваються в рамках Тижня Відкритого Уряду. Такі заходи вживаються і на рівні держав. Зокрема, Тиждень Відкритого Уряду у країнах – учасницях міжнародної Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» проведено з 17 по 21 травня 2021 року. Крім того, на сьогодні у відкритому доступі на сайті «Судова влада України» міститься й постійно оновлюється інформація про діяльність судової влади України, зокрема, щодо списку судових справ, призначених до розгляду; стану розгляду справ; онлайн-трансляції судових засідань; онлайн-оплати судового збору; участь у судовому засіданні в адміністративному, цивільному та господарському процесах у режимі відео конференцій поза межами приміщення суду. Зрозуміло, що це не стосується випадків закритості чи обмеженості інформації, визначених Конституцією України і законами України.

Звісно, набутий за останні роки досвід став у нагоді саме зараз – під час повномасштабного вторгнення рф: через власні месенджери, сайти владні структури мали змогу оперативно подавати інформацію про пересування ворога, місця і напрямки евакуації, пункти надання допомоги, а восени після масованих ракетних обстрілів – розміщення пунктів незламності. Крім того, апарат Ради національної безпеки та оборони, спираючись на напрацювання, наявні в державі, розробив реєстр колаборантів, який постійно поповнюється. Як повідомив секретар РНБО Олексій Данілов: *«Там буде дуже багато дивовижних людей, які до 24 лютого виступали на всіх телеканалах.*

Вони були завідниками та навіть ведучими деяких програм і на наших каналах кричали про нашу державу, свободу слова» [8].

Яскравим прикладом співпраці публічної влади і громадянського суспільства є робота Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК) над Реєстром держЗрадників, що ведеться спільно з громадською організацією Рух ЧЕСНО і в якому міститься інформація про посадовців-колаборантів,. Як наголосив Голова НАЗК Олександр Новіков: «Раніше НАЗК уже розповідало, що приєдналося до пошуку держзрадників серед посадовців для того, щоб допомагати Службі безпеки України. Тепер після підтвердження відповідних органів про підозру посадовцям ця інформація частково стане публічною завдяки Реєстру Зрадників» [9].

Не стоїть осторонь і «Детектор медіа», який збирає на Дошці ганьби докази зради й колабораціонізму політиків, політичних коментаторів, громадських діячів, медійників. Через месенджери (Телеграм, Вайбер тощо) такі структури, як СБУ, ГРУ, Національна поліція поширюють інформацію (сайти, електронні адреси, номери телефонів) про те, куди, в якому форматі повідомляти про осіб, які є навідниками, інформаторами ворога чи колаборантами. Переглянути, хто увійшов до переліку зрадників, можна за посиланням: <https://www.chesno.org/traitors/> .

Крім того, 3 березня Верховна Рада ухвалила у цілому законопроекти про боротьбу з колабораціонізмом. За цими проектами, крім засудження, на колаборантів у майбутньому чекає заборона бути членами виборчих комісій, офіційними спостерігачами, уповноваженими представниками кандидата на посаду президента України у Центральній виборчій комісії, довіреними особами кандидата на посаду президента України, кандидатами на місцевих виборах тощо.

Розглядаючи окреслене питання, не можна не згадати про основне завдання ЗМІ, яке полягає в оперативному й правдивому інформуванні громадян про стан справ і ситуацію в державі. Крім того, неоцінною є роль ЗМІ як посередника в діалозі між різними соціально-політичними силами, владою і суспільством. Так, ЗМІ виступають одночасно і каналом вираження думки громадянського

суспільства, і засобом її формування, й інструментом контролю громадськості за владою. Усе вказане зайвий раз підтверджує, що право на інформацію, доступ до неї та забезпечення свободи слова мають важливе значення не тільки для тих чи інших осіб, а й для громадянського суспільства.

Однак до цього часу в Україні між правом на інформацію і реальним доступом до неї існувала певна дистанція, адже донедавна були непоодинокі випадки приховування інформації стосовно посадовців усіх гілок влади, органів управління, чиновництва, суб'єктів господарювання, фінансових структур і навіть деяких громадських об'єднань, що підтверджує той факт, що положення Закону України «Про інформацію» в частині реалізації права на інформацію і санкцій за відмову в її отриманні майже не працювали. Вказане, підтверджує той факт, що проблема інформаційної відкритості була для України надзвичайно гострою. Не безпідставно на важливості забезпечення ефективності зв'язку між громадянським суспільством і демократичною, правовою, соціальною державою шляхом розвитку засобів масової інформації наголошують і експерти Європейського інституту засобів масової інформації. Зокрема, завдяки проведеним ними дослідженням було визначено шість основних принципів, реалізацію яких щодо засобів масової інформації як однієї зі складових громадянського суспільства повинна забезпечити демократична держава: має бути широке розуміння місця ЗМІ у конституційній структурі відповідно до концепції поділу влади і ролі ЗМІ як «четвертої влади», інакше кажучи, формування в суспільстві демократичної, цивілізованої «четвертої влади» – запорука ефективності діяльності всього державного організму; статус, роль і права ЗМІ мають спиратися на відпрацьовану законодавчу базу; керівництво державними, особливо електронними, ЗМІ має бути якомога віддаленішим від діяльності політиків, тобто орган управління, відповідальний за фінансування і загальний політичний напрям розвитку ЗМІ, має складатися з досвідчених і шановних громадян; субсидії ЗМІ мають розподілятися на значний період часу за ухвалою органу, не пов'язаного з урядом

або парламентом; важливу роль у визначені параметрів професійної діяльності ЗМІ відіграє чесна конкуренція між ними; організаційне забезпечення діяльності ЗМІ має бути демонополізованим на національному рівні, а отримання прибутків від ЗМІ такими державними структурами, як міністерства, відомства тощо, має бути заборонено законом.

На жаль, нині ЗМІ треба захищати не лише від державного втручання, а й від тієї залежності, яку породжують ринок і ринкові відносини, щоб уникнути гонитви за сенсаціями, унаслідок чого поширюється викривлена, недостовірна інформація – фейк.

Отже, підсумовуючи зазначимо, що дотримання принципів відкритості і прозорості є ключовим аспектом сучасного демократичного управління і важливим елементом інтеграції України до європейського співтовариства. Однак публічна політика в умовах воєнного стану в Україні має суттєві обмеження, оскільки державні структури повинні оперативно й адекватно реагувати на безпекові виклики, а це об'єктивно передбачає відмову від використання в їх діяльності частини демократичних процедур, введення обмежень прав громадян в отриманні інформації, яка має державну таємницю.

Разом із тим дотримання принципів відкритості і прозорості в діяльності органів публічної влади є фундаментальним для забезпечення довіри громадськості до державних інституцій. Це вважається важливою умовою ефективної євроінтеграції, у процесі якої Україна зобов'язана адаптувати своє законодавство і практики до європейських стандартів. Це включає впровадження принципів відкритості і прозорості як основних в Європейському Союзі. Вказане зумовлено тим, що відкритість і прозорість сприяють покращенню якості управління, знижують рівень корупції, підвищують ефективність державних рішень і сприяють залученню громадськості до процесів прийняття рішень.

Крім того, важливою складовою дотримання принципів відкритості і прозорості виступає наявність відповідної законодавчої бази, яка забезпечує доступ до інформації, можливість громадського контролю й участі у прийнятті рішень. Використання сучасних

інформаційних технологій – важливий інструмент забезпечення прозорості й відкритості. Це включає створення електронних платформ для доступу до інформації, участі громадян у процесах управління, а також забезпечення зворотного зв'язку. Основними викликами на шляху до впровадження принципів відкритості і прозорості, на наше переконання, є опір бюрократії, недостатній рівень технологічної підготовки, а також можливі загрози кібербезпеці. Ці проблеми потребують системного підходу й прийняття комплексних рішень. Крім того, для забезпечення ефективного контролю за діяльністю органів публічної влади необхідна активна участь громадян і неурядових організацій, оскільки саме громадянське суспільство відіграє ключову роль у моніторингу й контролі дотримання принципів відкритості і прозорості.

Для того, що вирішити окреслені проблеми і продовжити подальший розвиток слід адаптувати законодавство, впровадити новітні технології, розширивши можливості громадян стосовно участі в управлінні й посилити міжнародне співробітництво в рамках євроінтеграційних процесів. Це сприяє підвищенню довіри громадян до влади, покращенню якості управлінських рішень і загальному розвитку суспільства.

Список використаних джерел:

1. Про доступ до офіційних документів: Рек. Рес (2002) 2 Ком. Міністрів Ради Європи від 21.02.2002 р. *Бюлетень Бюро інформації Ради Європи в Україні* 10. – С. 55.

2. Слінько Т. М. Інформаційна відкритість у діяльності органів державної влади як запорука належного врядування. Демократичні засади організації і функціонування вищих органів державної влади України : монографія. Харків. Право, 2013. С. 14.

3. Memorandum for the Heads of Executive Departments and Agencies of January 21, 2009 «Transparency and Open Government». *Federal Register*. 2009. Vol. 74. № 15. January 26. P. 4685–4686. 482

4. Нестеренко О. Інформація в Україні: право на доступ: монографія. Харків: Наукове вид-во «Акта», 2010. 310 с. (С. 51).

5. Нестерович В. Ф. Принципи відкритості та прозорості в діяльності органів державної влади як передумова утвердження демократії участі. *Filosofs'ki ta metodologični problemi prava. Філософські та методологічні проблеми права*. 2016. № 2 (12). URL : <file:///C:/Users/User/Downloads/364-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-743-1-10-20171013.pdf> [2, с.75].

6. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля : ратифікована Законом України від 6 липня 1999 року № 832-XIV. *Офіційний вісник України*. 2010. № 3. Ст. 1191.

7. Code of Good Practice for Civil Participation in the DecisionMaking Process: Adopted by the Conference of INGOs at its meeting on 1st October 2009. Strasburg, 2009. – 17 p.

8. РНБО веде реєстр колаборантів, серед них є телеведучі – Данілов. URL : <https://detector.media/infospace/article/198230/2022-04-08-rnbo-vede-reiestr-kolaborantivsered-nykh-ie-televeduchi-danilov/>

9. НАЗК передає матеріали про колаборантів Руху ЧЕСНО для Реєстру держЗрадників. URL : <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/nazk-peredaye-materialy-pro-kolaborantiv-ruhuchesno-dlya-reyestru-derzhzradnykiv/>

НАПРЯМОК ЗРОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ЙОГО ПЕРСПЕКТИВИ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Бейсюк Л.І., студент 2 курсу
Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Науковий керівник:

Книш В.В., доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Проблеми захисту населення та території України від повітряних атак рф

Захист населення та території України від можливих повітряних атак рф є важливою складовою національної безпеки. Організаційно-правові засади цього захисту включають в себе комплекс заходів на різних рівнях: від удосконалення законодавства та підвищення готовності збройних сил до розвитку систем цивільного захисту та сприяння активній участі громадськості у підготовці до надзвичайних ситуацій.

Основні аспекти захисту населення та території від повітряних атак рф включають: 1) Вдосконалення правової бази: Розробка та прийняття відповідних законодавчих актів, які регулюють порядок дій у разі повітряних атак, визначають відповідальність за порушення закону та надають правовий захист населенню та території; 2)

Підготовка та тренування населення: Проведення навчальних заходів, тренувань та симуляційних вправ з цивільного захисту для населення, які допомагають готуватися до надзвичайних ситуацій та збільшують готовність реагувати на них; 3) Розвиток систем цивільного захисту; 4) Створення та удосконалення систем аварійної реакції, включаючи системи раннього попередження, евакуації та медичної допомоги, а також системи захисту важливих об'єктів інфраструктури.

Міжнародне співробітництво: Співпраця з міжнародними партнерами та організаціями, в тому числі НАТО та Європейським Союзом, для обміну досвідом та ресурсами у сфері оборони та цивільного захисту.

Захист критично важливих об'єктів: Забезпечення захисту та безпеки критично важливих об'єктів, таких як енергетичні установки, транспортна інфраструктура та інші об'єкти, які можуть стати мішенями для повітряних атак.

Оперативність оповіщення про загрозу чи надзвичайну ситуацію передбачає оперативне доведення такої інформації до органів управління цивільного захисту, сил цивільного захисту, суб'єктів господарювання та населення. Це оповіщення здійснюється різними способами, включаючи роботу загальнодержавних, територіальних і місцевих автоматизованих систем, а також спеціальних, локальних і об'єктових систем оповіщення. Крім того, використовуються електронні мережі зв'язку, такі як мережі мобільного зв'язку та відомчі мережі, відповідно до вказівок, визначених Кабінетом Міністрів України. Для передачі та відображення інформації також використовуються загальнодержавні, регіональні та місцеві мережі радіомовлення, телебачення та інші технічні засоби [3].

Процес передачі сигналів і повідомлень про загрози або надзвичайні ситуації автоматизовано, а на об'єктах підвищеної небезпеки діють спеціалізовані системи раннього виявлення та оповіщення. Крім того, існує організаційна та технічна інтеграція різних систем оповіщення та систем раннього виявлення. У

населених пунктах і місцях масового перебування людей для донесення інформації з питань цивільного захисту використовують сигнальні засоби, гучномовці та електронні табло.

Поширення інформації щодо цивільного захисту включає деталі, що стосуються як очікуваних, так і фактичних надзвичайних ситуацій, а також пояснення їх категоризації, масштабів поширення та наслідків. Крім того, він охоплює знання щодо стратегій і методів захисту від таких ситуацій. Органи управління з питань цивільного захисту зобов'язані своєчасно та достовірно надавати населенню зазначену інформацію, а також оновлювати інформацію про свою діяльність у сфері цивільного захисту. Крім того, ці оновлення мають бути доступними у форматах, які легко доступні особам із вадами зору чи слуху через різні медіа-платформи.

Надані дані повинні включати відомості про відповідальну за це організацію та її сферу компетенції, а також інформацію про потенційні ризики під час аварій, включаючи їх вплив як на людей, так і на навколишнє середовище. Крім того, у ньому мають бути описані процедури сповіщення громадськості у разі загрози чи фактичної аварії, а також надані вказівки щодо належної поведінки, якої слід дотримуватися. Обов'язком органів управління цивільного захисту є сприяння засобам масової інформації у поширенні оперативної інформації, зазначеної у першій частині цієї статті. Будь-яке оприлюднення наслідків надзвичайної ситуації здійснюватиметься згідно з відповідним законодавством щодо поширення інформації.

Захисні споруди цивільного захисту бувають двох типів. По-перше, це сховище, яке є герметичною структурою, яка забезпечує безпечне середовище для перебування людей і їх захист протягом мінімум 48 годин. Ця структура призначена для мінімізації впливу небезпечних факторів, які можуть виникнути під час надзвичайних ситуацій, застосування зброї масового ураження або звичайних ушкоджень під час військових дій чи терористичних актів.

Другий тип — протирадіаційне укриття — негерметична споруда, що забезпечує умови для перебування та захисту людей не

менше 48 годин. Це укриття спеціально розроблено для зменшення впливу небезпечних факторів, які можуть виникнути під час надзвичайних ситуацій, таких як іонізуюче випромінювання внаслідок радіаційної аварії або радіоактивне забруднення. Він також забезпечує захист від непрямого впливу звичайних засобів ураження під час військових дій або терористичних актів.

Окрім цих специфічних споруд, для укриття населення можуть також використовуватися будівлі та споруди подвійного призначення. Ці споруди виконують свою основну функцію для громадських або економічних потреб, але також мають захисні властивості. Вони розроблені, побудовані або пристосовані для забезпечення тимчасової безпеки людей під час надзвичайних ситуацій, військових дій чи терористичних актів. Первинне (мобільне) укриття – це спеціалізований виріб, призначений для тимчасового захисту населення на певній території під час бойових дій. Його метою є мінімізація вторинного впливу звичайної зброї шляхом використання блочно-модульної конструкції. Це укриття може бути зібрано або виготовлено відповідно до національних стандартів та/або технічних регламентів, викладених у документі відповідності. Його основна функція – забезпечити до 4 годин захисту. У певні періоди уповноважені органи влади оцінюють необхідність створення первинних укриттів у місцях, де може збиратися населення, таких як транспортні вузли, парки та місця відпочинку, щоб забезпечити додатковий притулок. Ці притулки розроблені як мобільні та служать засобом розміщення громади. Найпростішою формою укриття є підвал або підземне приміщення, яке служить тимчасовим притулком для людей під час небезпеки для їхнього життя та добробуту, наприклад під час війни чи терористичних атак. Ці споруди разом зі спорудами подвійного призначення, первинними (мобільними) укриттями та іншими простими укриттями є частиною інфраструктури цивільного захисту та відіграють вирішальну роль у захисті населення. У кризовий період інфраструктура цивільного захисту розширюється шляхом

будівництва додаткових захисних споруд, виготовлення первинних укриттів та ремонту пошкоджених [4].

Процес інженерного захисту територій складається з кількох основних етапів. По-перше, зонування територій проводиться за наявністю об'єктів підвищеної небезпеки та небезпечних геологічних, гідрогеологічних і метеорологічних явищ. Це включає визначення потенційних надзвичайних ситуацій та інших прогнозованих небезпечних зон відповідно до державних будівельних норм. По-друге, територія та населені пункти категоруються та відносяться до відповідних груп цивільного захисту, а суб'єкти господарювання – до відповідних категорій цивільного захисту.

Для забезпечення безпеки територій у містобудівну та проектну документацію закладаються інженерно-технічні заходи цивільного захисту, зокрема заходи маскування. Ці заходи здійснюються на етапі будівництва та експлуатації. Крім того, при розробці генеральних планів населених пунктів і міських територій враховується можливість виникнення небезпечних геологічних, гідрогеологічних і метеорологічних явищ, а також негативні наслідки аварій.

Розміщення об'єктів підвищеної небезпеки ретельно продумується з акцентом на можливі наслідки аварій. Також розроблені та впроваджуються заходи щодо забезпечення безаварійної експлуатації об'єктів підвищеної небезпеки. Споруди, будівлі, інженерні мережі, транспортні комунікації зводяться із заданими рівнями безпеки та надійності. Для запобігання катастрофам будують і обслуговують спеціальні інженерні споруди — протизсувні, протипаводкові, протилавинні, протиерозійні. Проводяться регулярні перевірки будівель, споруд, інженерних мереж, транспортних комунікацій, вживаються заходи щодо їх безпечної експлуатації.

Нарешті, залежно від ситуації, вживаються додаткові заходи щодо інженерного захисту територій. Відповідальність за виконання цих заходів покладається на суб'єктів цивільного захисту. Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування політики у сфері цивільного захисту, затвердив порядок зонування

територій на основі оцінки ризиків від небезпечних об'єктів та впливу небезпечних геологічних, гідрологічних і метеорологічних явищ. Віднесення територій до небезпечних зон визначається містобудівною документацією відповідно до державних будівельних норм і враховується при встановленні містобудівних умов та обмежень для проектування та будівництва. Основний орган управління, відповідальний за реалізацію державної політики у сфері цивільного захисту, разом зі своїми регіональними відділеннями надає безкоштовну інформацію громадянам і організаціям щодо дотримання інженерно-технічних заходів цивільного захисту, а також правил пожежної та техногенної безпеки. При розробці містобудівної документації та зборі даних для проектування об'єкта суб'єкти містобудування повинні враховувати цю інформацію. Радіаційний та хімічний захист як населення, так і територій охоплює різноманітні заходи: 1) виявлення та оцінку радіаційної та хімічної обстановки; 2) організація та проведення дозиметричного та хімічного контролю; 3) впровадження рівнів втручання у разі радіаційних аварій; 4) використання засобів колективного захисту; 5) застосування засобів індивідуального захисту, приладів радіаційної та хімічної розвідки, засобів дозиметричного та хімічного контролю аварійно-рятувальними службами, підрозділами цивільного захисту та спеціалізованими службами, залученими до ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, у тому числі для гасіння пожеж в радіаційно-хімічно небезпечних об'єктах та населених пунктах. Населення, якому загрожує небезпечне зараження; 6) проведення йодної блокади щитовидної залози особам, які беруть участь у ліквідації радіаційної аварії, персоналу, який працює на радіаційно небезпечних об'єктах, а також мешканцям зон потенційного радіоактивного забруднення [5].

Отже, розглянувши організаційно-правові засади та проблеми захисту цивільного населення України від можливих повітряних атак РФ, можна зробити наступні розширені висновки:

1) Недостатня реалізація правового захисту: Наразі існуюча правова база України не завжди відповідає сучасним викликам та загрозам. Необхідно посилити контроль за дотриманням

законодавства та вдосконалити правові механізми захисту населення від повітряних атак;

2) Недостатня готовність та тренування населення: Багато людей не мають достатньої інформації про дії у разі надзвичайних ситуацій або не проходили необхідні тренування з цивільного захисту. Необхідно активізувати навчальні програми та тренування для населення в усіх регіонах країни;

3) Недостатнє фінансування системи цивільного захисту. Потрібно збільшити фінансування цих програм для забезпечення найвищого рівня захисту населення;

4) Потреба в удосконаленні систем координації та співпраці. Важливо підвищити рівень координації та співпраці між військовими та цивільними структурами, а також залучити до цього процесу міжнародних партнерів для ефективного реагування на можливі загрози;

5) Значення інформаційної безпеки. Необхідно активізувати інформаційні кампанії та забезпечити доступ до інформації для всіх верств населення.

6) Необхідність вдосконалення технічних засобів захисту: Розвиток та вдосконалення технічних засобів захисту, таких як системи протиповітряної оборони, розпізнавання та виявлення ранніх попереджень, є критично важливим для ефективного захисту населення.

Список використаних джерел:

1. Класифікатор надзвичайних ситуацій ДК 019:2010: Наказ Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 11.10.2010 № 457. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va457609-10#Text>.
2. Волошин С. М. Нормативно-правове забезпечення техногенно-природної безпеки. Надзвичайна ситуація. 2000. № 1. С. 33–35.

3. Кодекс цивільного захисту: Кодекс України від 02.10.2012 № 5403-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text>.

4. Хаткова Л., Дагіль В. Проблеми використання захисних споруд цивільного захисту в сучасних умовах. URL: <https://fire-journal.ck.ua/index.php/fire/article/view/183/176>.

5. Коваленко Р. І., Назаренко С. Ю., Кривошей Б. І., Морозов І. Є. Семків В. О. Аналіз оперативного функціонування сил цивільного захисту в умовах воєнного стан. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/19194/1/21.pdf>.

Булат Є. А., старший науковий співробітник Придніпровського наукового центру Національної академії наук України і Міністерства освіти і науки України, професор кафедри цивільного, трудового та господарського права Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, доктор юридичних наук, старший дослідник
<https://orcid.org/0000-0002-1143-909X>

Деякі аспекти обмеження конституційних прав і свобод людини під час воєнного стану

«Конституція України непохитно стоїть на захисті основоположних прав і свобод людини і громадянина, навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану», – саме з цих слів розпочався Міжнародний семінар-практикум «Конституційні межі та обмеження прав людини в умовах війни: критерії визначення в адміністративному судочинстві», організованого Касаційним адміністративним судом у складі Верховного Суду 2 грудня 2022 року [1].

Позиція суддів щодо непорушності і непохитності Конституції України в умовах війни є стабільною з зауваженням, що ст. 64 гарантовано судовий захист всім без виключення особам навіть незважаючи на воєнний стан [1]. Разом з тим, обмеження деяких конституційних прав і свобод під час війни сьогодні має місце і їх перелік є достатньо великим. Тож, доцільно визначити, які саме конституційні права можуть підлягати обмеженню під час воєнного стану.

Не викликає сумніву позиція законодавця щодо ст. 27 Конституції України, згідно з якою життя визнається найвищою цінністю. Зокрема, відзначено, що: «ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини.

Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань» [2].

Окрім ст. 27 Конституції України, її розділ II містить також низку статей, якими закріплюються конституційні права людини, які не можуть бути обмежені.

Так, згідно ст. 64 конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Основним законом. Зокрема, не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24–29, 40, 47, 51–59, 60–63 Конституції [2]. Загалом, це права, які стосуються і забезпечують природне існування і соціальне буття людини – право на життя, право на здоров'я, на повагу до гідності, право на вільний розвиток своєї особистості, та інші.

Разом з тим, в умовах воєнного або надзвичайного стану, можуть встановлюватися окремі обмеження конституційних прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень [3]. А також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [4, с. 10].

Загалом, правниками і дослідниками приділяється багато уваги дослідженню питання обмеження прав і свобод людини, зокрема, О. С. Лотюк, Ю.С., Шемшученком, О. В. Андрієвською, О. Скрипнюк, В.В. Лазарєвим, Т.М., Малиновською, А. М. Мерник, тощо.

Так, О. Скрипнюк визначає конституційне обмеження прав і свобод людини як передбачені Конституцією та законами України режим тимчасового загального або конкретно-індивідуального призупинення чи звуження обсягу визначених і гарантованих основним законом прав і свобод в інтересах забезпечення прав інших людей, а також забезпечення національної безпеки і оборони України [5, с.9].

В.В. Лазарєв та Т.М. Малиновська визначають обмеження основних прав і свобод людини як правомірне, цілеспрямоване

кількісне та (або) якісне применшення у процесі правореалізації тих можливих моделей поведінки (правомочностей), які складають основне право (свободу) особи, з боку інших осіб. Воно має виключно законний, тимчасовий, цільовий, недискримінаційний, суспільно корисний характер і полягає у звуженні обсягу і змісту фундаментальних потенційних можливостей особи» [6, с. 72]. У свою чергу, А.Мерник розглядає обмеження прав і свобод людини як інститут права, який складається з великої кількості взаємопов'язаних, узгоджених між собою норм конституційного, кримінального, цивільного, адміністративного, екологічного й інших галузей права, які встановлюють порядок, підстави, умови, правомірність, механізми звуження змісту й обсягу прав людини [7, с. 10].

Ті права, які можуть бути обмежені, стосуються права на вільне пересування (зокрема, заборону або обмеження на вибір місця перебування чи місця проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан, тощо); на вільний вибір праці (залучення до суспільно-корисних робіт, впровадження трудової повинності, зокрема, для окремих категорій працездатних осіб, які не залучені до роботи у сфері забезпечення життєдіяльності населення, оборонній сфері і не заброньовані за підприємствами, установами та організаціями, тощо) [8]. А також деякі права щодо виборчих процесів, тощо) [9]. Окремий акцент також зроблено на можливості перевірки під час воєнного стану особистих речей, засобів зв'язку, житлових приміщень.

4 квітня 2024 року Україна подала заяву до Ради Європи з офіційним повідомленням, що частково відступає від дотримання Європейської Конвенції про захист прав та свобод людини на період дії воєнного стану в країні.

Відзначено, зокрема, що під час воєнного стану права людини, передбачені низкою статей Конституції, можуть бути обмежені [10].

Представники влади наголошують, що країна у квітні не призупинила захист, а навпаки – переглянула й забрала застереження щодо обмеження певного набору прав [11]. Разом з тим, згідно з документом, військове керівництво України отримує право

обмежувати свободу пересування громадян, оглядати речі, а також примусово відчужувати майно для потреб держави [11]. Ст. 15 Конвенції про права людини також передбачено, що під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка сторона Конвенції може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом [12].

Визнаючи той факт, що у зв'язку з війною на Донбасі практика обмеження певних конституційних прав і свобод триває ще з 2015 року, важливим питанням залишається збереження балансу щодо їх дотримання. І вирішення численних кейсів, пов'язаних з розширеним тлумаченням таких обмежень має відбуватися лише у правовій площині, не допускаючи зловживань і порушень з боку уповноважених осіб.

Список використаних джерел:

1. Обмеження конституційних прав людини у воєнний час мають бути виваженими, законними і легітимним. Міжнародний семінар-практикум «Конституційні межі та обмеження прав людини в умовах війни: критерії визначення в адміністративному судочинстві», організований Касаційним адміністративним судом у складі Верховного Суду 2 грудня 2022 року. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1354823/>.

2. Конституція України. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 28, ст.250. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

4. Лотюк О. С. Конституційні засади обмеження прав та свобод людини і громадянина у повоєнний період. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2023. № 2. С. 9-15.

5. Скрипнюк О. Конституційно-правове регулювання обмеження прав і свобод людини і громадянина в Україні. Публічне право. 2011. № 3. С. 5–11.

6. Лазарєв В. В., Малиновська Т. М. Особливості гарантування прав і свобод людини в умовах воєнного стану в Україні. Підготовка правоохоронців в системі МВС України в умовах воєнного стану: зб. наук. пр. Харків, 2022. С. 71-73.

Гановський Н.І., студент 1 курсу
Навчально-наукового юридичного
інституту Прикарпатського національного
університету імені Василя
Стефаника

Науковий керівник:

Розвадовський В.І., завідувач кафе-
дри конституційного, міжнародного
та адміністративного права Навча-
льно-наукового юридичного інсти-
туту Прикарпатського національно-
го університету імені Василя
Стефаника, кандидат юридичних
наук, доцент

Конституційні зміни щодо децентралізації публічної влади як одне з головних завдань післявоєнного відновлення України

Актуальність питання децентралізації публічної влади в Україні значно зросла особливо в питанні післявоєнного відновлення країни. Основна мета цієї реформи полягає в посиленні місцевого самоврядування, підвищенні ефективності управління та розвитку областей, що сприятиме стабільності та стійкому економічному зростанню.

Для того, щоб це було ефективно і забезпечувало довгострокову стабільність та розвиток, необхідно певні доповнення до Конституції України. Ці доповнення повинні забезпечити правову основу для покращення системи місцевого самоврядування та гарантувати реальну автономію місцевих органів влади.

Післявоєнне відновлення вимагає максимальної гнучкості в прийнятті рішень на місцевому рівні. Конституційні зміни повинні закріпити принцип субсидіарності, який гарантує, що рішення приймаються на найближчому до громадянина рівні. Для цього необхідно внести зміни до статті 140 Конституції України, яка регулює основи місцевого самоврядування, закріпивши принцип субсидіарності як основоположний принцип організації місцевої

влади. Це дозволить місцевим органам влади оперативно реагувати на потреби громад та ефективно використовувати наявні ресурси для відбудови та розвитку.

Післявоєнний період потребує значних фінансових ресурсів для відновлення територій, що постраждали. Тому важливо доповнити до Конституції, які гарантуватимуть фінансову автономію місцевих громад. Зокрема, необхідно додати до статті 142 Конституції України, яка стосується матеріальної і фінансової основи місцевого самоврядування. Ці зміни повинні закріпити право на самостійне формування та використання місцевих бюджетів, а також отримання частки державних податків. Така фінансова незалежність дозволить громадам самостійно планувати та реалізовувати проекти відбудови та розвитку.

Конституційні зміни повинні чітко визначати повноваження та функції органів місцевого самоврядування в умовах післявоєнного відновлення. Це включає управління місцевою інфраструктурою, забезпечення освіти, охорони здоров'я, соціальних послуг та розвиток місцевої економіки. Необхідно внести зміни до статті 143 Конституції України, щоб деталізувати повноваження органів місцевого самоврядування, включаючи нові обов'язки та функції, що виникають у післявоєнний період. Чітке визначення повноважень дозволить уникнути конфліктів між різними рівнями влади та забезпечити ефективну реалізацію місцевих програм і проектів.

Для успішного відновлення країни необхідно забезпечити механізми відповідальності та контролю за діяльністю місцевих органів влади. Конституція має передбачити створення інститутів громадського контролю, прозорості та підзвітності. Для цього необхідно внести зміни до статті 144 Конституції України, щоб включити положення про громадський контроль та підзвітність місцевих органів влади. Це включає регулярні звіти про діяльність, відкриті бюджетні процеси та можливість відкликання посадових осіб, які не виконують свої обов'язки належним чином. Такі механізми сприятимуть підвищенню довіри до місцевих органів влади та ефективному використанню ресурсів.

Гарантування прав громадян на участь у місцевому самоврядуванні сприятиме розвитку активного громадянського суспільства, підвищенню громадянської свідомості та відповідальності. Це, у свою чергу, сприятиме створенню більш демократичної та прозорої системи управління, де кожен громадянин матиме можливість впливати на процес прийняття рішень, що безпосередньо впливають на їхнє життя. Важливо також передбачити можливість залучення громадських організацій та незалежних експертів до контролю за діяльністю місцевих органів влади, що підвищить рівень довіри до результатів цього контролю.

Конституційні зміни повинні гарантувати права громадян на участь у місцевому самоврядуванні, що є особливо важливим у післявоєнний період. Це включає право на інформацію, участь у громадських слуханнях, референдумах та ініціювання місцевих законодавчих ініціатив. Для цього необхідно внести зміни до статті 38 Конституції України, яка гарантує право громадян на участь в управлінні державними справами, включаючи розширення цього права на місцевий рівень. Такі права забезпечать активну участь громадян у процесі прийняття рішень, підвищать довіру до влади та сприятимуть розвитку громадянського суспільства.

Конституційні зміни щодо децентралізації публічної влади є необхідним кроком для успішного післявоєнного відновлення України. Вони повинні створити правову основу для нової системи місцевого самоврядування, яка забезпечить ефективне управління, фінансову незалежність місцевих громад та їх активну участь у відбудові та розвитку. Успішне впровадження цих змін сприятиме стабільності та сталому розвитку України у майбутньому.

Внесення конституційних змін дозволить також вирішити низку соціально-економічних проблем, що виникли внаслідок війни, та забезпечити справедливий розподіл ресурсів між регіонами. Це стане запорукою більш рівномірного розвитку територій та підвищення якості життя громадян. Крім того, закріплення на конституційному рівні механізмів відповідальності та прозорості діяльності місцевих

органів влади допоможе зміцнити довіру до влади та запобігти корупційним ризикам.

Гарантування прав громадян на участь у місцевому самоврядуванні сприятиме розвитку активного громадянського суспільства, підвищенню громадянської свідомості та відповідальності. Це, у свою чергу, сприятиме створенню більш демократичної та прозорої системи управління, де кожен громадянин матиме можливість впливати на процес прийняття рішень, що безпосередньо впливають на їхнє життя.

Врешті-решт, успішна реалізація конституційних змін стане важливим кроком на шляху до інтеграції України в європейське співтовариство. Впровадження принципів децентралізації та місцевого самоврядування, що відповідають європейським стандартам, сприятиме зміцненню демократичних інститутів, підвищенню інвестиційної привабливості регіонів та розвитку міжнародного співробітництва. Таким чином, децентралізація публічної влади не лише забезпечить післявоєнне відновлення, але й закладе міцний фундамент для сталого та успішного розвитку України у майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Європейська хартія місцевого самоврядування. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036
3. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>
4. Децентралізація влади: стан та перспективи. Науково-аналітична доповідь Національного інституту стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-02/decentralization.pdf>
5. Доповідь Світового банку “Decentralization in Ukraine: Achievements and Challenges”. URL: <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents->

reports/documentdetail/231021528745324680/decentralization-in-ukraine-achievements-and-challenges

6. Аналітичний звіт «Реформа децентралізації в Україні: аналіз та рекомендації». Фонд розвитку місцевої демократії. URL: <https://www.lgrd.org.ua/publications/decentralization-report-2019>

Загурський О.Б., доцент кафедри права та публічного управління, ЗВО «Університет Короля Данила», кандидат юридичних наук, доцент
<https://orcid.org/0000-0003-0797-8864>

Місце і роль воєнної безпеки в системі національної безпеки

Слід вважати виправданим, що держава сприймає свою військову безпеку через призму військових загроз. Головним чином, це пов'язано з небезпекою агресії, яка здійснюється іншою державою. Це може бути сусідня країна або країна, яка не межує з територією держави, щодо якої планують збройну агресію.

Протягом багатьох років змінилися напрями загроз, які пов'язані з розвитком військових та оборонних потенціалів окремих держав та глобалізацією економічних і політичних зв'язків.

До кінця закінчення “холодної війни” проблеми міжнародної безпеки в основному були ототоженні з військовими аспектами, що знайшло відображення в теоретичних поглядах, представлених реалістичною школою. Таке сприйняття проблем безпеки виявлялося двома найбільшими силами тодішнього світу – США та СРСР. У зусиллях, спрямованих на забезпечення балансу сил, переважно було зроблено акцент на військові аспекти, а існуючі загрози були пов'язані з використанням військової сили.

З початку 90-х років минулого століття ці питання почали розглядатися більш широко, визнаючи інші загрози безпеці окремих країн або регіонів. Було зазначено, що на рівень безпеки також впливають економічні (якість життя, процвітання, можливості розвитку), екологічні та соціальні аспекти.

«Це призвело до відокремлення двох аспектів безпеки – «жорсткої» безпеки, що охоплює військові аспекти (часто пов'язані з економічними проблемами) та «м'якої», зосереджуючи увагу на проблемах, пов'язаних із соціально-культурним, технологічним, екологічним, гуманістичним або екологічним змістом» [1].

На сьогоднішній день, у сфері національної безпеки вживаються такі терміни, як «сфера національної безпеки та оборони», «сфера воєнної безпеки», «воєнна сфера», «воєнна організація держави» тощо. Вони вживаються у різних правових актах і не втратили своєї актуальності з трансформацією законодавчого процесу.

Тим не менше, поняття «сектор безпеки» застосовується доволі частіше, зокрема й у контексті реалізації прийнятої Стратегії національної безпеки України. Проте, у багатьох наукових джерелах це поняття трактується розширено, є спроби охопити ним всю систему національної безпеки держави або підмінити це поняття іншим, або звести його лише до однієї сфери (воєнної) чи структурного компонента (суб'єкта забезпечення воєнної безпеки).

Поки міжнародне співтовариство складається з суверенних держав, існує можливість збройного конфлікту, яку повинні враховувати всі уряди. Міжнародний вимір військової безпеки розглядає це питання більш широко та всебічно. Джерелом такого стану справ є більш повне ставлення до військової безпеки, ніж можна визначити двосторонніми угодами між державами.

Універсальність концепцій військової безпеки, запропонованих та впроваджених в рамках інституціоналізованих структур, означає, що в даний час використання збройних сил виходить далеко за рамки рішення суверенної держави. Ці поняття слід згадати, наприклад, «баланс сил», «стримування», «рівнева безпека», «мирне співіснування», «мінімальна оборонна достатність» та багато інших.

Сьогодні існуюча альтернатива: участь в альянсі або нейтралітет, в даний час змінює свій характер щодо питання військової безпеки. Основним протиріччям є отримання згоди окремих держав обмежувати їхні права на суверенітет з метою посилення можливостей міжнародного співтовариства (включаючи військові).

Ф. Саганюк та І. Романов зазначають про те, що «аналіз підходів щодо визначення й сутності сектора воєнної безпеки засвідчує, що у нас ще не визначено узагальнених алгоритмів, які б відображали конкретний стан її захисту,

тобто стан захищеності національних інтересів від загроз воєнного характеру.

Для виконання цих завдань необхідні відповідні фахові наукові дослідження, а також закони, концепції, стратегії та методологія, відпрацювання яких неможливе без визначення базових термінів (понять), удосконалення правових основ забезпечення воєнної безпеки за сучасних геополітичних та воєнно-політичних умов» [2, с. 144].

Р. Шпура вважає, що «тісно пов'язана з концепцією військової безпеки – це концепція дилеми безпеки, яка впливає з того, що держави намагаються забезпечити власну безпеку. Це може призвести, незалежно від мотивів такої дії, до збільшення почуття загрози для інших держав, оскільки кожна з них сприймає власні кроки як захист, а поведінку інших людей – як потенційно небезпечну. Навіть, якщо вас звинувачують в мирних намірах, завжди є підозра, що вони можуть змінитися. Кожна країна повинна дотримуватися принципу обмеженої довіри, оскільки, тотальна довіра до намірів партнерів може виявитися катастрофічною та призвести до катастрофічних результатів» [3, с. 56].

В сучасному багатополлярному світі необхідно серйозно розробляти стратегічну ідею про можливості національних Збройних Сил належно і ефективно виконувати свої завдання адекватно в умовах динамічної зміни інституту воєнної безпеки. Нові умови безпекового середовища у сучасних умовах складно передбачити, і нетрадиційні виклики, ризики і загрози, негативний вплив світової фінансово-економічної кризи і спадщина неефективного управління оборонними вплинуло на докорінний перегляд докорінних структури Збройних Сил України. Державний підхід охоплював Міністерство оборони України, армію, систему центрального резерву.

Такий підхід повинен нам дати відповідь на стратегічне питання про те, який тип захисту нам потрібно застосувати, який тип захисту держава можемо собі дозволити з урахуванням існуючих і прогнозованих ресурсів, які суспільство може витратити на оборону.

Стратегічна та остаточна мета державних реформ у сфері військової безпеки спрямована на формулювання збалансованого набору необхідних оборонних можливостей для забезпечення переходу до єдиного набору сил, виконуючи широке коло завдань і завдань для реалізації національних інтересів. Збройні Сили як суб'єкт значної частини воєнного потенціалу знаходяться в процесі динамічної трансформації. Впровадження процесу планування розглядає існуючі, необхідні (включаючи відсутні) можливості, але також враховує ті, які більше не потрібні.

Відповідно до ст. 17 Конституції України, «захист суверенітету і територіальної цілісності України є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України. Забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом» [4].

Водночас ст. 2 Закону України «Про оборону України» визначено, що «оборона України базується на готовності та здатності органів державної влади, усіх складових сектору безпеки і оборони України, органів місцевого самоврядування, єдиної системи цивільного захисту, національної економіки до переведення, при необхідності, з мирного на воєнний стан та відсічі збройній агресії, ліквідації збройного конфлікту, а також готовності населення і території держави до оборони» [5].

Сектор безпеки і оборони України складається з чотирьох взаємопов'язаних складових:

- 1) сили безпеки;
- 2) сили оборони;
- 3) оборонно-промисловий комплекс;
- 4) громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки.

Закон України «Про національну безпеку України» визначає воєнну безпеку як «захищеність державного суверенітету,

територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від воєнних загроз» [6].

Таким чином, кожна держава, яка бажає забезпечити свою військову безпеку на найвищому рівні, має дотримуватися декількох простих правил, таких як:

- ❖ засада довіри до військової безпеки (прагнення до збереження військового потенціалу, який забезпечить виконання союзницьких зобов'язань, а також стане невід'ємною силою для запобігання потенційного агресора та забезпечення очікуваної довіри до загрози союзних держав);
- ❖ засада партнерства у військовій безпеці (партнерство у союзних відносинах та сусідніх країнах);
- ❖ засада співпраці у військовій безпеці (засада реалізується при ефективному виконанні військової підготовки держави, що полягає в точному визначенні завдань для виконавців, прогнозованого часу та місця).

Список використаних джерел:

1. Patric Winton Milband: UK has moral duty to intervene / URL: <http://www.guardian.co.uk/politics/2008/feb/12/foreignpolicy.iraq>. (дата звернення: 20.06.2024).
2. Саганюк Ф., Романов І., Троцько В., Вещицький І. Сектор безпеки України: аспекти трансформації. Політичний менеджмент. 2008. № 3. С. 141-156.
3. Świniarski J. O naturze bezpieczeństwa. ULMAK, Warszawa, 1997. 167 s.
4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254 к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80/page> (дата звернення: 20.06.2024).
5. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 № 1932-ХІІ // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1932-129> (дата звернення: 20.06.2024).

6. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII // База даних “Законодавство України” / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 20.06.2024).

Капчук С.Я., студентка 1-го року магістратури, Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Науковий керівник:

Розвадовський В.І., завідувач кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина в умовах воєнного стану

Конституційні положення можуть виступати важливими запобіжниками проти невинуватених воєнних дій, встановлюючи основи для прийняття рішень, обмеження виконавчої влади та уникнення ескалації конфліктів. Фундаментальним є цивільний контроль над збройними силами, а демократичний та судовий нагляд є життєво важливими для забезпечення відповідальності.

Принцип верховенства права є фундаментальним для правової системи в умовах воєнного стану. Він означає, що жодна особа, орган чи установа не можуть бути вищими за саме право. Цей принцип забезпечує стабільність і правопорядок у суспільстві, створюючи надійну основу для розвитку та реалізації інших правових норм. Одним із важливих аспектів верховенства права є вимога до якості законів. Ця вимога покликана забезпечити прозорість і передбачуваність правових норм, щоб громадяни та юридичні особи могли чітко розуміти свої права й обов'язки. Якість законів допомагає усунути або мінімізувати двозначності та конфлікти в правовій системі, сприяючи її ефективності та відповідності загальноприйнятим стандартам. Таким чином, вимога щодо якості законів є важливим елементом, який підсилює верховенство права та сприяє правовій довірі в суспільстві під час важкого періоду воєнних

дій. Права та свободи людини і громадянина можуть бути обмежені лише в тому випадку, якщо це прямо передбачено Конституцією України та не суперечить нормам міжнародного права. Дослідженням проблеми обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина в умовах воєнного стану займалися Савчин М., Фігель Ю., Мельник Р., Проць І., Лазарєв В., Малиновська Т., Маєтний М., та інші дослідники.

Зокрема Проць виділяє такі категорії правомірного обмеження прав і свобод людини: обмеження прав і свобод у межах кримінального процесу, оскільки воно викликано необхідністю успішного правозахисного призначення кримінального судочинства; обмеження основних прав і свобод зумовлені спеціальним правовим статусом особи - метою таких обмежень є забезпечення неупередженості посадових та службових осіб, при виконанні владних повноважень попередження «конфлікту інтересів» та забезпечення функціонування державного апарату, органів місцевого самоврядування та стратегічних галузей економіки, таких як електроенергетика та транспорт, обмеження основних прав та свобод у виборчому процесі - до таких обмежень можна віднести, наприклад відсутність права голосу громадян, які визнані судом недієздатними та інші, обмеження прав і свобод в умовах особливих правових режимів - особливі правові режими запроваджуються у разі виникнення, в широкому сенсі, загрози національним інтересам країни, які у свою чергу впливають із потреб громадян, суспільства та держави [1с.381].

Українська Конституція, зокрема стаття 64, визначає, які права та свободи можуть бути обмежені у разі введення воєнного стану, із зазначенням строку дії таких обмежень. При цьому певні права, як-от право на життя, заборона катувань тощо, не можуть бути обмежені навіть у надзвичайних умовах [1; 2].

Запровадження воєнного стану, як одного із різновидів правового режиму, завжди являє собою загрозу для основних прав та свобод. Саме тому, обмеження конституційних прав та свобод людини та громадянина, які закріплені та передбачені чинним законодавством

України та які можуть бути застосовані в умовах надзвичайного та воєнного стану, є вичерпними та не підлягають розширеному тлумаченню. Таким чином, законодавство України передбачає, що у період дії воєнного стану права та свободи людини і громадянина можуть бути обмежені лише в тій мірі, в якій це необхідно для безпеки держави, населення та оборони країни. Встановлення певних заборон, викликаних зазначеним правовим режимом, повинно носити виключно тимчасовий характер.

Відповідно до Указу Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 р. «Про введення воєнного стану в Україні» передбачені статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України права та свободи людини і громадянина можуть обмежуватись, а також можуть вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану.

Історія налічує багато випадків запровадження воєнного стану. Так, зазначений правовий режим діяв у Туреччині, Філіппінах, Пакистані, Південній Кореї, Китаї, Таїланді, Грузії, Канаді та інших країнах [1с.384].

Конституція США захищає громадянські свободи як під час війни, так і миру. Суд у справі *Ex parte Мілліган* постановив, що за винятком районів, де військові дії унеможливили виконання цивільного права, конституційні права не можуть бути призупинені, і цивільні особи не можуть підлягати військовому правосуддю. Однак Суд визнав, що під час війни та інших кризових ситуацій певні обмеження свободи слова можуть бути виправданими.

Найбільш драматичним обмеженням свобод під час Другої світової війни було затримання та переміщення японських американців, хоча Суд постановив, що громадяни, чия лояльність було визнано, не можуть продовжувати утримуватись у таборах для переміщених осіб.

Аналіз періоду холодної війни показує складність та неоднозначність правових аспектів цього періоду. З одного боку,

законодавство, спрямоване на регулювання та покарання діяльності комуністичної партії та її прихильників, часто підтримувалося, але потім у багатьох випадках було практично скасовано. Суд двічі в історії визнавав закони, прийняті Конгресом, такими, що порушують Першу поправку. З іншого боку, у справі Нью-Йорк Таймс проти Сполучених Штатів Верховний Суд визнав, що в деяких обставинах Перша поправка не забороняє попереднього обмеження публікації інформації, яка може завдати значної шкоди національним інтересам. Також закон про ворогів-іноземців наділяв президента широкими повноваженнями щодо депортації чи обмеження проживання іноземців, і цей закон був визнаний конституційним на основі повноважень Конгресу оголошувати війну. Загалом, політичні та правові питання холодної війни були складними та неоднозначними, що призводило до часто суперечливих рішень та інтерпретацій Верховного Суду [2;3].

У справі *Ex parte Quirin* Верховний Суд одноголосно підтвердив повноваження президента судити німецьких диверсантів, захоплених у США, у військових трибуналах. Суд постановив, що ворожі комбатанти без уніформи, які таємно проникають через лінії фронту, не мають права на статус військовополонених, а є незаконними комбатантами, що підлягають суду військових трибуналів, у справі Сполучені Штати проти Рассела Суд постановив, що П'ята поправка передбачає компенсацію за знищення або вилучення приватної власності для громадського використання та у справі Сполучені Штати проти Тихоокеанської залізниці Суд постановив, що уряд не несе відповідальності за шкоду приватній власності внаслідок військових дій, але при цьому практикує виплату компенсації за вилучене майно лояльних громадян. Ці справи встановили рамки повноважень президента щодо військових трибуналів та прав власності під час військових конфліктів [2].

У 1874 році комітет Палати представників дійшов висновку, що П'ята поправка вимагає компенсації за майно, реквізоване для військових цілей, але не за власність, захоплену та знищену, щоб запобігти її використанню ворогом. Під час Першої та Другої

світових воєн Верховний суд, як правило, підтримував заходи економічного контролю, такі як обмеження орендної плати, навіть коли вони обмежували права власності. Суд виходив з принципу, що "суспільна потреба виправдовує законодавчу владу обмежувати права власності на землю до певної міри без компенсації" в умовах війни. Верховний суд у воєнний час демонстрував тенденцію підтримувати урядові економічні заходи, навіть якщо вони обмежували права власності, обґрунтовуючи це необхідністю захисту національних інтересів.

В одному судовому рішенні про Першу світову війну суд скасував положення закону як надто розпливчате і нечітке, що порушувало належний судовий процес. Водночас, аналізуючи роль англійських судів у Першій світовій війні загалом, можна зауважити, що поширене уявлення про їхню беззастережну покору виконавчій владі є хибним. Навпаки, суди були активними учасниками, як у підтримці воєнних зусиль, так і в просуванні своїх власних інтересів та повноважень. Під час Першої світової війни британський уряд мав безпрецедентний контроль над соціальним, економічним і політичним життям країни. 7 серпня 1914 року, лише через 3 дні після оголошення війни, Палата громад без дебатів та за 5 хвилин прийняла першу ітерацію Закону про оборону Королівства (DORA), який наділив уряд широкими повноваженнями щодо забезпечення громадської безпеки та оборони.

У листопаді 1914 року парламент прийняв Закон про захист Королівства, який розширив регулятивні повноваження уряду. Новий закон дозволив уряду безпосередньо регулювати питання безпеки та оборони, а також встановив військові суди для будь-кого, хто порушує будь-які правила, введені урядом. Особи, засуджені такими судами за "злочини, вчинені з метою сприяння ворогові", могли бути страчені. Британський уряд отримав значно ширші повноваження для регулювання та контролю різних сфер життя країни.

Судова влада під час війни не завжди виступає на захисті громадянських свобод [4;5]. Судові рішення під час Першої світової війни часто суперечили один одному та відрізнялися залежно від

різних моральних поглядів та політичних уподобань суддів. Судді демонстрували неоднорідність у підходах, іноді наголошуючи на праві власності та традиційних цінностях, а не на особистій свободі. Це свідчить про здатність судової влади маніпулювати правовими концепціями та стандартами для досягнення власних інституційних цілей. Урок, який можна винести з цього досвіду, полягає в тому, що судова влада сама по собі не є автоматичним гарантом захисту громадянських свобод. Вона може бути використана як для підтримки, так і для обмеження особистих свобод, залежно від поглядів та пріоритетів конкретних суддів. У періоди "постійної війни" важливо, щоб судді приділяли більшу увагу збереженню прав і свобод особистості [6].

Судове рішення Конституційного Суду України від 6 квітня 2022 року No 1-р(II)/2022 у справі за конституційною скаргою Поліщука Сергія Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 статті 16-3 Закону України „Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей“ є важливим прецедентом для розуміння обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина в умовах воєнного стану. Конституція України залишається вищим наказом і для нації, що воює, і для кожного громадянина. Ніщо в принципах і нормах Конституції України не може бути прочитане і витлумачене як таке, що становить перешкоди для ведення державою і народом оборонної війни. Конституційне право воєнного часу в Україні формується на основі досвіду інших країн, які мають досвід функціонування судів у воєнний час. В умовах війни неприпустимим є різке протиставлення публічного інтересу та поваги до індивідуальних прав людини. Рішення КСУ визнає можливість обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина в умовах воєнного стану, але тільки в межах, необхідних для забезпечення національної безпеки, оборони, громадського порядку, здоров'я населення, охорони прав і свобод інших осіб. [7].

Незважаючи на те, що конституційні права та свободи можуть обмежуватись під час війни, важливо, щоб вони були чітко визначені

та обмежені в часі, а також щоб судова влада діяла як незалежний гарант захисту прав людини. Аналіз судової практики застерігає від надмірної концентрації влади в руках виконавчої гілки влади під час війни та підкреслює необхідність збереження балансу між безпекою та свободою [3;4]. Конституція України та інші нормативно-правові акти передбачають механізм обмеження здійснення окремих прав громадян. Проте, такі обмеження повинні бути обґрунтованими, обмежені часом, мати законодавче підґрунтя та легітимну мету, використовуватися згідно з принципами демократії та правової держави з метою захисту інтересів суспільства, збереження громадського порядку і безпеки, а також праві свобод інших громадян [8]. Судова влада повинна залишатися незалежною та діяти як захисник прав людини, однак як у минулому так і сьогодні є наявні різні маніпуляції у різних правових системах держав світу. Історичний аналіз показує складність та неоднозначність правових аспектів періодів війни та напруженості, підкреслюючи важливість конституційних гарантій для захисту основних свобод навіть у кризових умовах війн.

Отже, умовах воєнного стану, коли країна стикається з загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина є необхідним кроком для забезпечення національної безпеки та захисту населення. Обмеження не повинні перетворюватися на безконтрольний тиск на громадян, а мають служити виключно для досягнення законних військових цілей. Після завершення воєнного стану, всі обмеження мають бути скасовані, а порушені права відновлені. Це дозволяє забезпечити верховенство права, захистити демократичні цінності та гарантувати, що країна залишається вільною та демократичною державою навіть після подолання воєнних викликів.

Список використаних джерел:

1. Проць І. М. Окремі організаційно-правові механізми обмеження основних прав і свобод людини і громадянина за

законодавством України. Порівняль-но-аналітичне право. 2020. No 1. С. 381-384

2. <https://visitukraine.today/uk/blog/3242/what-rights-of-citizens-cannot-be-restricted-during-martial-law>

3. Law and War: Individual Rights, Executive Authority, and Judicial Power in England during World War I
[//https://core.ac.uk/download/pdf/144229026.pdf](https://core.ac.uk/download/pdf/144229026.pdf)

4. Dennis v. United States, 341 U.S. 494 (1951).

5. Грицяк І.А. Конституційні основи регулювання надзвичайних ситуацій в Україні. Право України. 2010. № 4. С. 28-35. E2%F0#Text

6. <https://law.justia.com/constitution/us/article-1/57-constitutional-rights-in-wartime.html>

7. Окрема думка судді Конституційного Суду України Лемака В.В. стосовно Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) у справі за конституційною скаргою Поліщука Сергія Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 статті 16-3 Закону України „Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей“ (справа про посилений соціальний захист військовослужбовців)
[//https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/na01d710-22/print](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/na01d710-22/print)

8. Маєтний М. І. Правові підстави для обмеження прав і основних свобод людини в умовах воєнного стану. Прикарпатський юридичний вісник. 2022. Вип. 2 (43). С. 13–16.

Климончук В.Й., завідувач кафедри політології факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника доктор політичних наук, професор
<https://orcid.org/0000-0002-0257-3481>

Особливості реалізації виборчого права у післявоєнний час: практика зарубіжних країн і виклик для України

Після повномасштабного вторгнення росії на терени України в країні оголошено воєнний стан під час якого вибори та референдуми заборонені. Через це 24 лютого 2022 року ЦВК зупинила всі виборчі процеси, які тривали. Ідеться про обрання одного народного депутата (206 округ, Чернігівська область). 9 сільських, селищних, міських голів повторні вибори 1 сільського голови, повторні та проміжні вибори 1 сільського голови, повторні та проміжні вибори депутатів до 69 місцевих рад на 126 вакантних мандатів

Це стосується і заборони проведення усіх типів виборів, що встановлено Законом України «Про правовий режим воєнного стану» (ст. 19). На підставі Виборчого кодексу України у разі введення в Україні чи в окремих її місцевостях воєнного стану виборчий процес загальнодержавних виборів та/або виборчий процес відповідних місцевих виборів, що відбуваються на цих територіях або їх частині, припиняється з дня набрання чинності указом Президента України (ст. 20). Тому було припинено розпочаті виборчі процеси з 24 лютого 2022 року.

Центральною виборчою комісією (ЦВК) було прийнято низку постанов задля захисту виборчих прав громадян [1-2]. Загалом запровадження дієвих гарантій законності під час дії воєнного стану є елементом захисту та охорони розвитку демократії в Україні, оскільки в умовах дії правового режиму воєнного стану, збройної агресії на території України не може бути забезпечено та гарантовано

державою дотримання загально визнаних стандартів виборчого процесу та процесу референдуму, а легітимність виборчого процесу може бути поставлена під сумнів тощо [3–4].

Враховуючи реалії часу Україна використала концепцію «войовничої демократії», яка стосувалася проросійських політичних партій, змушена була вдаватися до превентивних засобів задля запобігання руйнування конституційного ладу, системи конституційної безпеки і загалом конституційної демократії які були заборонені. Також виникла потреба державного і громадського контролю за їх фінансуванням.

Загалом традиційний демократичний інститут – інститут виборів характеризується в останні роки суттєвою модернізацією, взаємовпливом національного і міжнародно-правового регулювання, контрольних і моніторингових процедур тощо. Ще раз наголосимо, що у контексті розвитку європейського виборчого права, активізації євроатлантичної інтеграції України і післявоєнного відновлення, миробудівництва, концептуалізується становлення післявоєнного виборчого законодавства України.

Як зауважують дослідники, війна матиме величезні інституційні, логістичні та законодавчі наслідки для проведення виборів, тому важливо починати готуватися до майбутніх викликів вже сьогодні .

На превеликий жаль після повномасштабного вторгнення зафіксовані випадки загибелі та зникнення безвісти депутатів, мерів міст і сільських голів. А деякі очільники стали колабораціоністами. Тобто, потреба у позачергових виборах зростає з кожним днем війни.

Починаючи з 24 лютого 2022 року Україну вимушені були покинути майже 11 мільйонів українців. Згідно даних Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців кількість громадян України на території країн Європи станом на 7 лютого 2023 року складає 8 051 805 осіб [5]. Щонайменше 2,8 млн. українців були вимушені виїхати до країни-агресора або були депортовані [6]. До того слід додати ситуацію з внутрішньо переміщеними особами. За даними Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України наразі

обліковано 4,8 мільйона внутрішньо переміщених осіб. Їх реальна кількість становить близько 7 мільйонів [6]. Це також потребує врахування при організації виборів, зокрема місцевих, оскільки право голосу на виборах депутатів сільської, селищної, міської ради, сільського, селищного, міського голови мають виборці, виборча адреса яких віднесена до території відповідної територіальної громади. Голосування за межами країни та внутрішньо переміщених осіб вимагатиме додаткових фінансових, організаційних та логістичних зусиль.

Повоєнний період поставить на порядок денний питання забезпечення різних умов для кандидатів та політичних партій. Мова йде зокрема про відновлення роботи партійних мереж, особливо місцевих осередків на територіях де відбувалися активні бойові дії чи які перебували під окупацією. Також складним є питання проведення передвиборної агітації та фінансування політичних партій, оскільки економічне становище України може створити додаткові складнощі для забезпечення рівних можливостей для кандидатів та політичних партій. Крім того, слід на законодавчому рівні вирішити питання щодо дотримання цензу осілості тими кандидатами, які були вимушені покинути територію України на час запровадження воєнного стану, але при цьому центр їх життєвих інтересів залишався в Україні.

Безумовно, післявоєнні вибори кардинально відмінні від виборів у мирний час, що потребує ретельної підготовки, враховуючи напрацювання можливих сценаріїв з найбільшими ризиками та пошуку шляхів подолання таких викликів. Тут важливою є консолідація зусиль, створення робочих груп з багаторівневим і різностороннім представництвом, вивчення досвіду інших країн, які проходили аналогічний шлях, обмін досвідом у підготовці й проведенні майбутніх демократичних виборів у складних повоєнних умовах. Наприклад, у межах Плану дій Ради Європи для України на 2023–2026 роки «Стійкість, відновлення та відбудова» Рада Європи в межах проєкту «Підтримка демократичних післявоєнних виборів в Україні» передбачається надання необхідної підтримки органам

влади України і громадянському суспільству для проведення післявоєнних виборів відповідно до європейських виборчих стандартів та належного забезпечення виборчих прав громадян України.

У цьому контексті варто було б врахувати досвід післявоєнних виборів Боснії та Герцеговини, Республіки Хорватія, доцільним є розширення горизонтів задля узагальнення позитивних і негативних тенденцій на цьому шляху.

У 2023 році, за Основним Законом, повинні були відбутись вибори депутатів до Верховної Ради, у березні 2024 Президента України, а у жовні 2025 чергові місцеві вибори. Цілком очевидно, що після нашої Перемоги на нас чекає цьому шляху. багато виборів. Але післявоєнні реалії можуть суттєво ускладнити їхню організацію і проведення.

Отже на нашу державу очікує ряд викликів виборчого та політичного процесу, які потрібно буде реалізовувати після завершення військових дій. Першочерговим є звернення уваги на такі питання: 1) обґрунтованості «місячного строку» призначення виборів після припинення воєнного стану (ст. 20 ВК); 2) недопущення здійснення спостереження за виборами особами, пропозиції стосовно якої ініційовано або внесено іноземною державою, міжнародною організацією, стосовно яких ухвалено рішення щодо застосування санкцій у порядку, встановленому Законом України «Про санкції»; 3) щодо приміщень для організації голосування та роботи дільничних виборчих комісій; 4) посилення гарантій захисту та безпеки персональних даних виборців, що містяться в базі даних Реєстру виборців; 5) механізму припинення повноважень членів територіальних виборчих комісій, поданих від заборонених судом політичних партій; 6) необхідності удосконалення законодавства в частині регулювання процедури встановлення неможливості проведення виборів на окремих територіях та виборчих дільницях; 7) інші проблеми у сфері забезпечення народовладдя в Україні

Необхідно буде здійснити актуалізацію Державного реєстру виборців і загалом напрацювання плану заходів, що стосуються

післявоєнних виборів. Нарешті, не останню роль відіграють питання довіри до виборчих інституцій, протидії дезінформації та підсилення ролі соціальних мереж у виборчому процесі, зростання електоральної культури і свідомості тощо. Сподіваємося, ці аспекти будуть враховані при удосконаленні національного виборчого законодавства, імплементації європейських і міжнародних стандартів, гармонізації європейського виборчого права з національним виборчим правом і законодавством.

Однозначно, потрібно продовжувати наукові дослідження, експертні обговорення і дискусії, конференції та круглі столи задля максимального врахування, вирішення і запобігання різного роду ризикам післявоєнних виборів, що матимуть принципове значення для демократичного розвитку та відбудови України за Європейськими та міжнародними політико-правовими стандартами.

Список використаних джерел:

1. Kaminska, N. Development of European electoral and referendum law. *Science Rise: Juridical Science*, 2022, №3 (21). С. 4–9. URL:<https://doi.org/10.15587/2523-4153.2022.265570>
2. Кармаза О.О. Засади забезпечення народного волевиявлення в умовах дії правового режиму воєнного стану на території України та після його припинення. Освіта та наука в умовах війни: конституційно-правові стандарти та сучасні українські реалії: матеріали міжнародного круглого столу (м. Ужгород, 22 вересня 2022р.). Ужгород, 2022. С.75–80.
3. Камінська Н. В. Нові виклики і перспективи на шляху розвитку виборчого права. Забезпечення прав людини в умовах воєнного стану в Україні: матер. Міжнар. науково-практ. конфер. (15 грудня 2022 р.). Київ, 2022. С. 32–34.
4. Ірина Верещук: Завдання Мінреінтеграції на 2023 рік – інтеграція внутрішніх переселенців. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. 2023. 06 лют. URL:<http://surl.li/etwrh>.
5. З лютого на росію депортували чи змушені були виїхати майже 3 млн. українців. 5 канал. 2022. 05 грудня

URL:<https://www.5.ua/suspilstvo/z-liutoho-na-rosiiu-buly-deportovani-chy-zmusheni-buly-vyikhaty-maizhe-3-mln-ukraintsiv-294112.html>.

Марцеляк О.В., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного права навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Правова природа принципу інституційної безперервності влади і його дія в Україні в умовах російської агресії.

Основний Закон України містить низку фундаментальних принципів щодо здійснення державної влади в Україні, які складають елемент системи соціального-правового керування суспільством і державою, призначені для створення, підтримки та зміцнення конституційного правопорядку, спрямовані на задоволення потреб людини в регулюванні суспільних відносин, забезпечення її особистої свободи і гарантування від чужого свавілля, чітке визначення механізму публічної влади, організації та параметрів діяльності органів державної влади й місцевого самоврядування тощо.

Ці принципи – це основоположні керівні гуманістичні ідеї, вироблені у процесі тривалого розвитку світового конституціоналізму, які визначають головні напрямки політики української держави у сфері державотворення і правотворення, покладені в основу регламентації цих процесів. Вони слугують гарантією вільного, гідного і безпечного життя людини, чітко визначають баланс між інтересами та потребами держави, суспільства та окремої особистості, виступають правовим фундаментом формування країни як демократичної, правової, соціальної держави, інструментом вирішення цього завдання. Конституційні принципи щодо здійснення державної влади також слугують метою і засобом задоволення соціально-справедливих загальнолюдських потреб і інтересів громадян і суспільства та спрямовані на забезпечення режиму точного і неухильного дотримання конституції усіма суб'єктами, яким вони

адресовані. Їх слід сприймати як шкалу виміру відповідності національної конституції міжнародним стандартам у галузі конституціоналізму.

Важливість правової природи цих принципів для національного державотворення та правотворення визначається тим, що вони знаходять своє формальне вираження у формі їх юридичного визнання через закріплення у Конституції, яка характеризується як універсальний правовий акт вищої юридичної сили, який у сконцентрованому вигляді встановлює основні засади внутрішньої та зовнішньої політики держави, соціально-економічного розвитку країни, визначає джерело та носіїв влади, механізм її здійснення, регулює основи політичних, економічних, культурних, національних відносин, основи духовного життя і таким чином регламентує найважливіші суспільні відносини у сфері державного і суспільного ладу, правового статусу людини і громадянина, народовладдя, організації і функціонування органів публічної влади, територіального устрою країни.

Конституція виступає ядром правової системи країни, визначає єдине «правове поле» держави. Їй належить правове верховенство по відношенню до всіх інших правових актів держави, які не можуть суперечити Конституції, а мають витікати із основного закону, розвивати та деталізувати його положення. Виходячи з цього закріплені в Конституції принципи мають пріоритетне значення, вони становлять ядро конституційних цінностей, їх фундаментальну базу та джерело. Вони посилюють легітимність Конституції, гарантують захист прав і наділяють обов'язками всіх суб'єктів права, включно із державою, її інститутами і посадовими особами. Саме конституційні принципи, що мають пряму дію, здатні юридично обмежити державну владу і захистити людину.

Конституційні принципи щодо здійснення державної влади в Україні виступають і важливим реальним та практичним регулятором суспільних відносин, мають регулятивне значення і спрямовані на практичне упорядкування поведінки учасників суспільних відносин на основі того, що суспільством визнається особливо вагомим, до

чого члени суспільства ставляться з повагою і визнанням як обов'язкового. Тобто конституційні принципи, як ідеї, тісно пов'язані з реальною практикою правотворення і державотворення, яка ґрунтується на конституційно-правовому регулюванні поведінки людей та інших суб'єктів правовідносин, вони здійснюють правовий «вплив» не тільки на поведінку людей, а також і на їх свідомість, «уповноважують» органи публічної влади на прийняття нормативно-правових актів та інших формальних джерел права, їх оновлення відповідно до ідеальних цілей правотворення. Цим визначається і забезпечується правопорядок у державі, упорядковуються відносини у суспільстві, виховується повага до права, формується правова культура членів суспільства. Фактично при цьому відбувається практичне втілення правових цінностей, визначається їх доцільність, дієвість, ефективність, результативність правового регулювання суспільних відносин.

Функціонування механізму публічної влади у визначених конституційних параметрах сприяє формуванню України як демократичної та правової держави, запобігає узурпації державної влади та узурпації виключного права народу визначати і змінювати конституційний лад в Україні.

На цьому наголошує у своїх рішеннях і Конституційний Суд України, який вважає, що істотне значення для функціонування демократичної держави, гарантування її республіканських засад має встановлений Основним Законом України порядок формування органів державної влади та органів місцевого самоврядування, зокрема періодичність проведення виборів до них; що періодичність проведення виборів до органів державної влади та органів місцевого самоврядування повинна бути розумною, маючи на меті забезпечення оптимальності, наступності та стабільності у формуванні представницьких органів [1].

В іншому своєму рішенні вітчизняний орган конституційного контролю зазначає, що важливою функцією Конституції України є обмеження державної влади як похідної вторинної від установчої влади народу і закріплення в Основному Законі України положення,

згідно з яким народ здійснює владу через органи державної влади, означає, що лише народ у Конституції України може визначити, які органи державної влади він уповноважує на здійснення влади від його імені [2].

Усе зазначене актуалізує питання щодо статусу Президента України після 20 травня 2024 року, коли згідно статті 103 Конституції України минув п'ятирічний термін його перебування на посаді.

Безумовно, що в умовах російської агресії провести вибори Президента України неможливо, оскільки при цьому не будуть дотримані приписи ст. 71 та ст. 103 Конституції України – в умовах воєнного стану не можуть бути реалізовані: а) принцип загальних виборів, оскільки значна частина виборців перебуває закордоном і стали біженцями, частина виборців змінили місце проживання в результаті отримання статусу ВПО, частина виборців перебуває в зоні бойових дій, частина виборців знаходяться на лінії зіткнення (військовослужбовці Збройних Сил України) і т. ін.; б) в умовах воєнного стану під питанням належне забезпечення реалізації принципів рівного виборчого права і вільного волевиявлення, оскільки за цих умов не всі кандидати будуть в рівних умовах щодо проведення передвиборної агітації, а відповідно виборці не зможуть отримати належну інформацію щодо кандидатів для того, щоб реалізувати своє вільне волевиявлення; в) в умовах воєнного стану через безпеку виборців, членів виборчих комісій, спостерігачів під загрозою реалізація принципів прямого виборчого права та таємного голосування; г) неможливість дотримання нормальних умов для виборів призведе до складних ускладнень у визнанні їх легітимності як в середині країни, так і за її межами.

Окрім цього: проведення виборів вимагатиме залучення значних ресурсів як грошових, так і адміністративних, які під час війни мають бути зосереджені на відсіч агресії; відвернення уваги в сторону виборів від війни може призвести до поразок на полі бою та втрати нових територій; проведення виборів може посіяти конфлікти в середині суспільства, оскільки кандидати будуть боротися між собою, що неминуче призведе до формування антагоністичних груп

всередині суспільства та політикуму; проведення виборів під час війни несе у собі високий ризик прихованого російського фінансування тощо.

Не слід залишати поза увагою і те, що в умовах воєнного або надзвичайного стану відповідно до статті 64 Конституції України можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень і стаття 38 Основного Закону України, яка голосить, що громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування підпадає під такі обмеження. Окрім того заборона проведення виборів Президента України в умовах воєнного стану передбачена і ст. 20 Виборчого кодексу України та п. 3 ст. 11 Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

Зазначене приводить нас до наступних висновків:

1. На відміну від інших органів публічної влади, статус яких регулюється Конституцією України і відповідними профільними законами, статус Президента України врегульований Основним Законом України і тільки окремі його повноваження додатково уточнені іншими законами, наприклад, Законами України «Про Раду Національної безпеки і оборони України», «Про правовий режим воєнного стану», «Про правовий режим надзвичайного стану» чи порядок його обрання визначений Виборчим кодексом України. Отже, конституційно-правовий статус глави української держави визначений Конституцією України і питання його повноважень і строку повноважень мають вирішуватися виходячи з приписів національного Основного Закону.

2. Термін повноважень чинного Президента України в мирний час мав би завершитися 20 травня 2024 року, водночас в умовах воєнного стану він продовжує виконувати свої конституційні повноваження до вступу на пост новообраного Президента України, але обраного після скасування воєнного стану. Це витікає, по-перше, із положень статті 108 Конституції України, які голосять, що

Президент України виконує свої повноваження до вступу на пост новообраного Президента України; по-друге, із дії в Україні принципу безперервності влади. На необхідності дотримання принципу інституційної безперервності в контексті діяльності вищих органів влади наголошує Конституційний Суд України у своєму Рішенні від 18 лютого 2020 року № 2-р/2020, зазначаючи, що при внесенні змін до Конституції України має бути забезпечений принцип інституційної безперервності, який означає, що органи державної влади, встановлені Основним Законом України, продовжують функціонувати в інтересах Українського народу та реалізовувати свої повноваження, виконувати завдання і функції, визначені у Конституції України, незалежно від цих змін, якщо тільки цими змінами не передбачено істотну (докорінну) зміну їх конституційного статусу, у тому числі їх ліквідацію [3].

Зазначимо, що принцип інституційної безперервності влади, хоча прямо й не закріплений Конституцією України, виступає однією з засадничих основ конституційного ладу, яка спрямована на недопущення вакууму влади, припинення діяльності органів державної влади, що на практиці нестиме в собі реальні істотні загрози функціонування як механізму державної влади в цілому, так і окремо тієї чи іншої державної інституції як органу, який наділений ключовими, фундаментальними повноваженнями у сфері здійснення державного будівництва. Вакууму влади не може бути при виконанні державних повноважень. Це проявляється і у процесі виборів. До моменту призначення нового суб'єкту влади, попередні органи виконують свої функції. І сьогоднішня ситуація щодо статусу Президента України цілком цьому підтвердження. У зв'язку з чим Президент України після 20 травня 2024 року зберігає легітимність і продовжує надалі виконувати покладені на нього конституційні обов'язки.

3. Відповідно до ч. 2 ст. 106 Конституції України Президент України не може передати свої повноваження іншим особам або органам і ніхто самовільно не може перейняти на себе обов'язки Президента України, оскільки це буде узурпацією влади.

4. Для недопущення політичних дискусій щодо статусу Президента України після 20 травня 2024 року Конституційний Суд України має дати тлумачення про легітимність статусу Президента України В. Зеленського до вступу на пост новообраного Президента України, який має бути обраний після скасування воєнного стану. Зокрема в цьому аспекті потребують свого тлумачення положення 243кст. 243кст. 103, 108 Конституції України; частини четвертої статті 83 та пункту 17 частини першої статті 106 Конституції України в контексті розповсюдження конституційного порядку продовження повноважень Президента України під час дії воєнного стану як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України.

Список використаних джерел:

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 48 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 136, частини третьої статті 141 Конституції України, абзацу першого частини другої статті 14 Закону України „Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів“ від 29 травня 2013 року № 2-рп/2013 //

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-13#Text>

2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 1, пункту 2 частини першої статті 4, частини першої, абзаців першого, другого частини другої статті 5, абзаців другого, третього, четвертого, п'ятого, тридцять дев'ятого, сорокового частини третьої, частини шостої статті 8 Закону України „Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг“ (справа про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг) від 13 червня 2019 року № 5-р/2019 //

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-19#Text>

3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень пунктів 4, 7, 8, 9, 11, 13, 14, 17, 20, 22, 23, 25 розділу XII „Прикінцеві та перехідні положення“ Закону України „Про судоустрій і статус суддів“ від 18 лютого 2020 року № 2-р/2020 // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-20#Text>

Панкевич І.М., доктор юридичних наук,
професор, професор кафедри консти-
туційного права та галузевих дисциплін
Національного університету водного
господарства та природокористування,
м. Рівне

<https://orcid.org/0000-0003-2826-9610>

Багатко А.С.,

асистент кафедри інформаційного права
та юридичної журналістики Націона-
льного університету водного господа-
рства та природокористування, м. Рівне

Особливості реалізації конституційного права на свободу пересування у період воєнного стану в Україні

Відповідно до статті 33 Конституції України, кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом [1]. Наслідком повномасштабного вторгнення в Україну, яке мало місце 24 лютого 2022 року, стало вчинення російською окупаційною армією геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів, яким уже дає відповідну правову оцінку Міжнародний кримінальний суд у Гаазі. Зокрема, 17 березня 2023 року Палата попереднього провадження МКС, у зв'язку з незаконним вивезенням дітей з України, видала ордери на арешт владіміра путіна та марії львової-белової [2], а нещодавно, 24 червня 2024 року, ордери на арешт колишнього міністра оборони, секретаря ради безпеки рф сергея шойгу та начальника російського генштабу валерія герасімова, причиною чого стало завдання російською армією ударів по енергетичних об'єктах України. У МКС наголосили, що підозрювані умисно заподіяли сильні страждання або серйозні тілесні ушкодження чи шкоду психічному або фізичному здоров'ю

цивільного населення, а отже, несуть кримінальну відповідальність за злочин проти людяності та інші нелюдські діяння, як це визначено у статті 7(1) Римського статуту [3].

Як бачимо, жорна міжнародного кримінального правосуддя повільно, але упевнено, починають «перемелювати» світовий авторитет російських владоможців, фактично «замкнувши» їх у доволі обмеженому просторі держав, які не визнають Римського Статуту та створивши їм (поки що) загрозу затримання та арешту на території тих ста двадцяти чотирьох держав, що ратифікували Римський Статут. Проте проблеми, що стосуються свободи пересування представників так званої російської «еліти» нас цікавлять хіба що у контексті їхнього притягнення до кримінальної відповідальності. У той же час наслідком російсько-української війни став не тільки виїзд за кордон у пошуках порятунку від воєнних дій декількох мільйонів громадян України. Наслідком війни стало й те, що Українська держава постала перед викликом запровадження обмеження низки конституційних прав та свобод людини та громадянина. Свого часу, у кандидатській дисертації «Здійснення прав людини: проблеми обмежування (загальнотеоретичні аспекти)», яка була захищена у 2000 році, тобто вже майже 25 років тому, ми, видавалось би, доволі ґрунтовно проаналізували підстави обмежування здійснення прав людини, зокрема й таку конституційну підставу, як інтереси національної безпеки [4]. Проте в умовах повномасштабної російсько-української війни виявилось, що теоретичні розмірковування, формулювання відповідних понять та принципів обмежування здійснення прав людини «відстають» від воєнних реалій та потребують істотного удосконалення. Адже запровадження воєнного стану в Україні суттєво ускладнило можливості забезпечення державою реалізації низки конституційно гарантованих прав та свобод. Більше того, виявилось, що суб'єктом, запровадження правообмежувальної практики далеко не завжди є парламент як єдиний законодавчий орган влади в Україні, а й інші органи влади, які, здавалося б, навіть не володіють для цього відповідними повноваженнями. Наслідком таких часом хаотично

запроваджуваних правообмежень стало звуження змісту та обсягу прав та свобод людини та громадянина. У той же час, стаття 22 Конституції України встановлює, що конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод [1]. Вищезгадані норми українського Основного Закону відповідають Загальній декларації прав людини, стаття 29 якої передбачає, що при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві [5]. Відповідають вони й нормам Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [6]. Таким чином, перед українським законодавцем постала проблема: яким чином запровадити правообмежувальні норми в умовах воєнного стану і, у той же час, залишитися демократичною правовою державою. Адже, як слушно зазначає уродженець Львівщини, колишній Міністр закордонних справ Республіки Польща професор Адам Даніель Ротфельд, Росія не погодилася з суверенним українським вибором демократичного шляху розвитку з звичайного приводу – якщо б на обраному демократичному шляху Україна досягнула успіху, то для мільйонів росіян вона стала би прикладом та натхненням до демократичних змін у самій Росії [7, р. 6-7].

Щодо особливостей реалізації конституційного права на свободу пересування у період воєнного стану, то, із зрозумілих причин, найбільше вони стосуються громадян України чоловічої статі у віці від 18 до 60 років. Насамперед необхідно зазначити, що відповідна законодавча база до сьогодні містить низку неузгодженостей та прогалин, які призводять до «різночитань» нормативних актів. Як відомо, з 24 лютого 2022 року Державна прикордонна служба України запровадила обмеження на виїзд за кордон для чоловіків призовного віку, керуючись положеннями Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня

2015 року [8], Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» [9], Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21 жовтня 1993 року [10], а також низкою інших підзаконних нормативних актів. Аналізуючи відповідні правові норми, хочемо зазначити, що після початку війни та оголошення воєнного стану в Україні право на безперешкодний перетин кордону для осіб призовного віку чоловічої статі застосовується до доволі обмеженого кола осіб. Більше того, перелік таких осіб постійно змінюється у бік його зменшення. Зокрема, на початку війни можливим був виїзд за кордон наступних категорій осіб:

- чоловіків від 18 до 60 років, які постійно проживають за кордоном та мають відповідну позначку про це у паспорті;
- осіб виключених з військового обліку за станом здоров'я;
- осіб з інвалідністю I-III групи за наявності відповідних документів, які підтверджують інвалідність та соцвиплати;
- батьків-одиначків, які виховують дитину або дітей у віці до 18 років;
- батьків, опікунів, піклувальників, прийомних батьків, батьків-вихователів, які виховують дитину з інвалідністю віком до 18 років;
- батьків, на утриманні яких перебуває повнолітня дитина, яка є особою з інвалідністю I чи II групи;
- родичів, які супроводжують дітей з інвалідністю при виїзді за межі України, у разі їх приналежності до категорії осіб, які не підлягають призову на військову службу під час мобілізації;
- осіб, які мають дружину (чоловіка) з-поміж осіб з інвалідністю та супроводжують її при виїзді за межі України;
- осіб, які мають одного зі своїх батьків чи батьків дружини (чоловіка) з-поміж осіб з інвалідністю I чи II групи й супроводжують одного з таких батьків для виїзду за межі України;
- осіб, які здійснюють постійний догляд за особами з інвалідністю I чи II групи й супроводжують таких осіб за межі України;
- опікунів осіб з інвалідністю, визнаних судом недієздатними, які супроводжують таких осіб для виїзду за межі України;

- непридатних до військової служби за станом здоров'я на термін до 6 місяців – за висновком ВЛК;
 - військових у відпустці – за наявності дозволу військової частини;
 - військових, які проходять військову підготовку за кордоном;
 - працівників дипломатичної служби, які направляються у службове або довготермінове відрядження, і членів їх сімей, які перебуватимуть разом з ними за місцем їх довготермінового відрядження.
- здобувачів фахової передвищої та вищої освіти, асистентів-стажистів, аспірантів і докторантів, які навчаються за кордоном за денною або дуальною формами здобуття освіти (студентів, слухачів).

Крім цього, за наявності відповідних документів, поїздки за кордон також дозволено представникам низки професій: членам екіпажів кораблів, залізничникам, авіаційному персоналу, водіям транспортних засобів, водіям-волонтерам, діячам культури, спортсменам та тренерам. У той же час, нещодавно, на початку червня 2024 року, з цього переліку було вилучено чоловіків призовного віку, які постійно проживають за кордоном та мають відповідну позначку про це у закордонному паспорті. При цьому інформація про це з'явилася лише через декілька днів після того, як така заборона почала діяти.

Ще раніше, у вересні 2022 року, заборонено виїзд студентам стаціонарної та дуальної форми навчання зарубіжних вузів. З цього приводу виникає питання: якщо студенти стаціонарної та дуальної форми навчання мають відстрочку від призову, то чому вони не можуть виїхати на навчання до зарубіжного вузу, куди вступили? Очевидно, що у такий спосіб влада бореться із прогалинами у праві, які дозволяли багатьом особам (часто у 40 чи 50 річному віці) вступати до зарубіжних вузів з метою виїзду за кордон та фактичним ухиленням від мобілізації. Проте, на наш погляд, у цьому випадку обмеженими є права «справжніх» студентів, яких також підозрівають в ухиленні від призову. Щоправда на початку квітня 2024 року студентам-чоловікам дозволили виїжджати для навчання в іноземних вищих навчальних закладах за програмою академічної мобільності.

При цьому для перетину кордону було встановлено низку обмежень, а саме:

- бути віком від 18 до 22 років;
- не підлягати призову на військову службу під час мобілізації;
- стати учасником академічної мобільності строком на один семестр;
- навчатися на денній формі у закладах вищої освіти державної або комунальної форм власності;
- здобувати освітній ступінь бакалавра будь-якої спеціальності або магістра медичного, фармацевтичного або ветеринарного спрямування.

Низку новел, які покликані заповнити правові прогалини та мінімізувати можливості ухилення громадян від призову на військову службу, містить Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку» від 11 квітня 2024 року [11]. Зокрема, зазначений закон деталізував право на отримання відстрочки від призову, яке матимуть лише ті студенти, які здобувають рівень освіти, що є вищим за раніше здобутий рівень освіти. Зазначений закон також виключає з переліку висновків ВЛК категорію «обмеженої придатності», натомість залишаючи дві категорії осіб: придатні та непридатні до військової служби. Особи, які раніше були визнаними обмежено придатними, зобов'язані повторно пройти медкомісію протягом дев'яти місяців із дати набуття чинності цим законом. Також оновлено список захворювань, що слугують підставою рішення ВЛК щодо непридатності або звільнення від мобілізації. Таким чином, можна констатувати, що кількість чоловіків призовного віку, які є визнаними непридатними до військової служби за станом здоров'я, а отже можуть безперешкодно виїжджати за кордон, зменшиться. У той же час, право на виїзд за кордон для навчання в іноземних вищих навчальних закладах за програмою академічної мобільності отримає певна кількість студентів стаціонарної чи дуальної форми навчання. Зазначені законодавчі новели ухвалено нещодавно, закон вступив у силу 18 травня 2024 року, а до 18 липня 2024 року триватиме

уточнення даних військовозобов'язаних громадян України. Тому на сьогодні складно говорити про масштаби законодавчого обмежування конституційного права на свободу пересування під час воєнного стану в Україні. Проте хочеться зазначити, що воно повинно мати місце лише на виключно законних підставах.

Список використаних джерел:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141.
2. Міжнародний кримінальний суд видав ордер на арешт путіна // <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3683849-miznarodnij-kriminalnij-sud-vidav-order-na-arest-putina.html>
3. МКС видав ордер на арешт Шойгу та Герасимова за масовані обстріли енергосистеми України // <https://www.radiosvoboda.org/a/news-kryminalnyu-sud-herasymov-shoyhu/33008483.html>
4. Панкевич І.М. Здійснення прав людини: проблеми обмежування (загальнотеоретичні аспекти) [Текст] : дис... канд. Юрид. Наук: 12.00.01 / Панкевич Іван Миронович ; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2000. – 170 с.
5. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року // Офіційний вісник України від 15.12.2008, № 93, стор. 89, стаття 3103, код акта 45085/2008.
6. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод // Офіційний вісник України від 16.04.1998, № 13, / № 32 від 23.08.2006 /, стор. 270.
7. Rotfeld A. D., The War on Values and International Order. Lublin 2023, 26 p.
8. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 28, ст. 250.

9. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року // Офіційний вісник України від 14.06.2022 р., № 46, стор. 16, стаття 2497, код акта 111724/2022.

10. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21 жовтня 1993 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 44, ст. 416.

11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку: закон України від 11 квітня 2024 року // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2024, № 19, ст. 78.

Протченко Д.О., студентка 4 курсу
Навчально-наукового юридичного ін-
ституту Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника
ORCID iD: 0009-0002-8861-1668

Науковий керівник:

Книш В.В., доктор юридичних наук,
доцент, професор кафедри консти-
туційного, міжнародного та
адміністративного права Навчально-
наукового Юридичного інституту При-
карпатського національного універси-
тету імені Василя Стефаника

Становлення та сучасний стан міжнародно-правового регулювання захисту цивільного населення в умовах війни

Міжнародне гуманітарне право – це галузь міжнародного публічного права, яка застосовується під час збройних конфліктів з метою обмеження засобів та методів ведення воєнних дій. Ця галузь права спрямована на захист цивільного населення від впливу збройного конфлікту та тих, хто припинив брати участь у воєнних діях. Міжнародне гуманітарне право покликане на обмеження наслідків конфліктів, виходячи з міркувань гуманності.

Принцип гуманності є найбільш загальним правилом у міжнародному гуманітарному праві, він об'єднує всі положення у логічно побудовану систему норм, які застосовують під час збройних конфліктів і тісно пов'язані з суміжними галузями міжнародного права.

Вважаємо, що можна виділити декілька етапів становлення та розвитку міжнародного гуманітарного права з питань захисту цивільного населення під час збройних конфліктів:

1) *етап первинного осмислення проблеми захисту населення у війні та її первинного регулювання (XIV століття – 1864 р.).* У XIV ст. таке питання було порушено при формуванні системи «картелів та капітуляцій» між

командуючими ворожих армій. З 1581 по 1864 роки було укладено понад 290 таких угод. Перша така угода була підписана ще у 1393 році між кантонами Швейцарії (Сімпахська угода) та включала положення про заборону участі жінок та дітей у війні, а також щодо недоторканності поранених, поваги до їх особистості та майна [1, с. 27].

На даному етапі також здійснено доктринальний супровід даної практичної проблеми, який містився у працях тогочасних правників, філософів та теологів. Бертран Дюгеклен та Жанна д'Арк вимагали від своїх військ поваги до жінок, дітей та селян (землеробів).

Такого ж принципу дотримувалися й французькі полководці, які забороняли грабіж та жорстоке поводження з не комбатантами, в т.ч. й дітьми. Іспанський правознавець Ф. Вітторіо, до якого навіть звертався за консультаціями Карл V (імператор Священної Римської імперії в 1530 – 1556 роках з династії Габсбургів), у своїй праці «Relectiones Theologicae» (1557 рік) осуджував вбивство невинних, полонених, а також тих, хто склав зброю. Приблизно в цей же період ордени монахів почали надавати допомогу й лікувати поранених та хворих, незалежно від їх приналежності до тієї чи іншої сторони [2, с. 34].

У XVII – XVIII ст. спостерігається певна гуманізація війни. Військові дії почали вести регулярні армії, а цивільне населення менше залучалося до безпосередньої участі у військових діях. Війна сприймалася вже не як смертельна боротьба двох народів, а протистояння окремих правителів. Цивільне населення не втручалося в зіткнення армій, а навпаки – відчувало захищеність.

На вищенаведеному також акцентував увагу Жан-Жак Руссо, вказавши, що: «...війна – це не відносини між людьми, а відносини між державами, коли окремі особи стають ворогами зовсім випадково і зовсім не як люди і не як громадяни, а як солдати; не як співвітчизники, а як його захисники» [3, с.27].

Такий принцип поступово закріпився і в класичній теорії, і в практиці держав. Принцип недоторканності цивільного населення можна було помітити під час «війни в мереживах» (Семилітня війна).

2) *етап модернізації війни та появи нових проблем захисту цивільного населення у (1864 р. – 1899 р.).* Це пояснюється тим, що наближався період науково-технічних відкриттів, а разом з тим і зростала кількість винаходів та методів, які застосовувалися при веденні війни. Тому вже з ХІХ ст. можна помітити зворотній процес, позаяк збільшувалися потужності вогнепальної та хімічної зброї, вибухових речовин і з'явилася зброя масового знищення, а збройні конфлікти, в свою чергу, все більше стали торкатися цивільного населення, що зумовлювало численні людські жертви.

Усе наведене і зумовило прийняття Женевської конвенції про поліпшення долі поранених та хворих воїнів у діючих арміях 1864 року, Санкт-Петербурзької декларації 1868 року.

До кінця 1864 року Женевську конвенцію ратифікували такі країни як Франція, Швейцарія, Бельгія, Нідерланди, Італія, Іспанія, Швеція, Норвегія, Данія та Велике Герцогство Баденське [4].

3) *етап міжнародної кодифікації норм міжнародного гуманітарного права з питань захисту цивільного населення (1899 – 1949 роки).* Цей процес розпочався з прийняття Гаазьких конвенцій 1899 та 1907 років і Женевської конвенції 1906 року.

Міжнародний комітет Червоного Хреста, як ініціатор першої Женевської конвенції, почав реалізовувати свій давній намір щодо перегляду згаданої Конвенції під час спеціальної конференції, яка відбувалася з 11 червня по 6 липня 1906 року. Використовуючи попередній досвід, було розроблено нову конвенцію, яка складалася із 33 статей – Конвенцію про покращення участі поранених та хворих у діючих арміях від 6 липня 1906 року [5].

В Гаазьких конвенціях 1899 та 1907 років знайшов своє відображення і отримав правове підґрунтя принцип гуманності [6; 7]. До преамбул двох вищезгаданих конвенцій було включено «застереження Мартенса», яке закріплює, що у випадках, не передбачених міжнародними договорами, цивільне населення і комбатанти залишаються під захистом і дією норм міжнародного права, що впливають з усталених між цивілізованими народами звичаями, із законів людяності і потреб суспільної свідомості.

Як зазначив М. В. Герасимчук, окрім положень Гаазького положення 1907 року, не існувало жодних кодифікованих норм міжнародного гуманітарного права, що гарантували б захист цивільному населенню, яке стало жертвами збройних конфліктів у період до Першої світової війни [8].

2) сучасний етап міжнародно-правового регулювання захисту цивільного населення під час збройних конфліктів (з 1949 року по даний час). Зокрема, 12 серпня 1949 року на дипломатичній конференції, що проходила в Женеві з 21 квітня до 12 серпня 1949 року, була підписана Конвенція про захист цивільного населення під час війни, яка врегульовувала поведінку сторін під час можливого у майбутньому військовому конфлікті або війни.

Конвенція використовується, якщо відбувається оголошення війни чи будь-якого іншого збройного конфлікту, який може виникнути між двома і більше країнами підписавшими Конвенцію, навіть у тих випадках, якщо одна з них не визнає стану війни. Конвенція має місце при всіх випадках часткової або цілковитої окупації Високої Сторони, навіть коли окупація не натрапляє на жодний збройний спротив.

Особами, що перебувають під захистом Конвенції, є ті, хто в будь-який момент та за різних обставин опиняються, у разі збройного конфлікту чи окупації, під владою сторони-агресора, громадянами яких вони не є. Поранені та хворі, а також інваліди та вагітні жінки мають перебувати під особливим захистом.

Цивільні лікарні, які мають надавати допомогу пораненим, хворим, інвалідам та породіллям, за ніяких обставин не можуть бути жертвою нападу, і вони завжди користуються повагою сторін конфлікту й мали б перебувати під їхнім захистом.

У разі збройного конфлікту, який не містить в собі міжнародного характеру і виникає на території однієї з Сторін, кожна сторона конфлікту зобов'язана застосовувати як мінімум такі положення:

1) з особами, які не беруть активної участі в бойових діях, у тому числі з особами зі складу збройних сил, що склали зброю, а також із

тими, хто *hors de combat* (той, що вийшов з ладу унаслідок хвороби, поранення, затримання чи з будь-якої іншої причини, поведуться гуманно, без будь-якої ворожої дискримінації, причиною якої слугують раса, колір шкіри, релігія чи вірування, стать, походження чи майновий стан чи будь-які інші подібні критерії).

Із цією метою є забороненими й залишатимуться забороненими будь-коли та будь-де такі діяння стосовно зазначених вище осіб: а) насилля над життям й особистістю, зокрема всі види вбивств, завдання каліцтва, жорстоке поводження й тортури; б) захоплення заручників; с) наруга над людською гідністю, зокрема образливе та принизливе поводження; d) засудження та застосування покарання без попереднього судового рішення, винесеного судом, який створено належним чином і який надає судові гарантії, визнані цивілізованими народами як необхідні; 2) підбирати поранених і хворих та надавати їм допомогу [9].

Доцільно зазначити, що в Україні прийнято та діє Кодекс цивільного захисту України. Він регулює відносини, пов'язані із захистом населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій, реагуванням на них, функціонуванням єдиної державної системи цивільного захисту, та визначає повноваження органів державної влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, права та обов'язки громадян України, іноземців та осіб без громадянства, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності.

Якщо узагальнити поняття «Цивільний захист», то це комплекс заходів, які реалізуються на території України в мирний час та в воєнний період і спрямовані на захист населення, територій, навколишнього природного середовища, матеріальних і культурних цінностей від надзвичайних ситуацій та інших небезпечних подій, запобігання виникненню таких ситуацій та подій, ліквідацію їх наслідків, надання допомоги постраждалим, здійснення державного нагляду (контролю) у сфері пожежної та техногенної безпеки.

Крім того діяльність Кабінету Міністрів України в умовах воєнного стану після початку збройного конфлікту здійснює заходи щодо створення відповідно до норм міжнародного гуманітарного права безпечних зон, організованих у спосіб, який дає змогу забезпечити захист цивільних осіб.

Сучасні міжнародні угоди, що регулюють права людини, поділяються на три групи.

До першої належать такі міжнародні документи, як Загальна декларація прав людини, Пакти про права людини й інші акти, що містять принципи і норми, які стосуються прав людини переважно в умовах миру.

До другої – міжнародні конвенції про захист прав людини в період збройних конфліктів. Це головним чином окремі положення Гаазьких конвенцій 1899 і 1907 рр. Про закони і звичаї війни, а також чотири Женевські конвенції 1949 р. про захист жертв війни і додаткові Протоколи до них, прийняті в 1977 р.

Третя група – це міжнародні документи, у яких регламентується відповідальність за злочинне порушення прав людини як у мирний час, так і в період збройних конфліктів [10].

У міжнародному гуманітарному праві та вітчизняному законодавстві України є низка актів, присвячених захисту цивільного населення під час збройних конфліктів, зокрема: 1) Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949 р.; 2) Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року; 3) Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів не міжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року; 4) Кодекс цивільного захисту населення; 5) Закон України «Про правовий режим воєнного стану»; 6) Закон України «Про будівельні норми»; 7) Положення про організацію оповіщення про загрозу виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій та зв'язку у сфері цивільного захисту, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 27 вересня 2017 року №

733; 8) Порядок створення, утримання фонду захисних споруд цивільного захисту та ведення його обліку, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 10 березня 2017 року № 138; 9) Порядок здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 26 червня 2013 року № 444; 10) Порядок організації та проведення спеціальних об'єктових навчань і тренувань з питань цивільного захисту, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 28 листопада 2019 року № 911 [10].

Ключову роль тут відіграє Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949 р. Сфера дії даної Конвенції стосується наступних випадків: 1) до всіх випадків оголошеної війни; 2) до випадків будь-якого іншого збройного конфлікту, що може виникнути між двома чи більше країнами; 3) до випадків, навіть якщо одна з них не визнає стану війни. 4) до випадків часткової або цілковитої окупації, навіть якщо ця окупація не натрапляє на жодний збройний спротив.

За даною Конвенцією, є забороненими відносно цивільного населення наступні дії: 1) насилля над життям й особистістю, зокрема всі види вбивств, завдання каліцтва, жорстоке поводження й тортури; 2) захоплення заручників; 3) наруга над людською гідністю, зокрема образливе та принизливе поводження; 4) засудження та застосування покарання без попереднього судового рішення, винесеного судом, який створено належним чином і який надає судові гарантії, визнані цивілізованими народами як необхідні.

На території сторін конфлікту застосування Конвенції припиняється після загального припинення бойових дій. На окупованій території застосування цієї Конвенції припиняється через рік після загального припинення бойових дій, але окупаційна держава, настільки, наскільки вона виконує функції уряду на цій території, буде пов'язана на строк окупації нормами даної Конвенції.

У мирний час чи після початку бойових дій сторони конфлікту можуть створювати на своїй території, а в разі необхідності й на окупованих територіях санітарні та безпечні зони та місцевості,

організовані в такий спосіб, який дає змогу оберігати від наслідків війни наступні категорії мирного населення: 1) поранених, хворих та осіб похилого віку, 2) дітей до п'ятнадцяти років, 3) вагітних жінок, 4) матерів з дітьми до семи років.

Будь-яка сторона конфлікту може звернутися безпосередньо або за посередництвом нейтральної держави чи якоїсь гуманітарної організації до протилежної сторони з пропозицією про створення в районах, де відбуваються бойові дії, нейтралізованих зон, призначених для захисту від наслідків війни таких осіб, без різниці: 1) поранених та хворих комбатантів або некомбатантів; 2) цивільних осіб, які не беруть участі в бойових діях та, перебуваючи в зонах, не виконують жодної роботи воєнного характеру [10].

Конвенція також виділяє низку положень, спільних для територій сторін конфлікту та для окупованих територій: 1) право за будь-яких обставин, на особисту повагу, повагу до своєї честі, права на сім'ю, їхніх релігійних переконань та обрядів, звичок та звичаїв; 2) можливості звертатися до держав-покровительок, до Міжнародного комітету Червоного Хреста, до Національного товариства Червоного Хреста (Червоного Півмісяця, Червоного Лева та Сонця) країни, у якій перебувають, а також до будь-якої іншої організації, яка зможе надати їм допомогу; 3) заборона особу, що перебуває під захистом, карати за правопорушення, якого вона не вчинила особисто. Колективні покарання, так само як і будь-які залякування чи терор, забороняються. Пограбування забороняються. Репресалії стосовно осіб, які перебувають під захистом, та їхнього майна забороняються; 4) заборона, незалежно від мотивів, здійснювати примусове індивідуальне чи масове переселення або депортацію осіб, що перебувають під захистом, з окупованої території на територію окупаційної держави або на територію будь-якої іншої держави, незалежно від того, окупована вона чи ні; 5) заборона з боку окупаційної армії примушувати осіб, що перебувають під захистом, служити в її збройних чи допоміжних силах. Забороняється будь-який тиск чи пропаганда, спрямовані на забезпечення добровільного вступу на військову службу. Крім того, окупаційна держава не може

примушувати до роботи осіб, що перебувають під захистом, яким не виповнилося 18 років; б) заборона змінювати статус посадових осіб чи суддів на окупованих територіях або вживати стосовно них будь-яких заходів примусу, якщо вони утримуватимуться від виконання своїх обов'язків з міркувань совісті; 7) обов'язок окупаційної держави за допомогою усіх наявних засобів забезпечувати населення продуктами харчування та медичним матеріалами; зокрема, постачати необхідні продукти харчування, медичні матеріали та інші припаси, якщо ресурсів окупованої території виявиться недостатньо; 8) окупаційна держава не має права здійснювати арешт, переслідування або висувати обвинувачення проти осіб, що перебувають під захистом, за вчинки або переконання скоєні або виражені ними до початку окупації або протягом періоду її тимчасового припинення, за винятком випадків порушення законів або звичаїв війни [10].

Дослідження проблеми захисту цивільного населення дає можливість нам зробити наступні висновки і узагальнення:

1. Можна виділити декілька етапів становлення та розвитку міжнародного гуманітарного права з питань захисту цивільного населення під час збройних конфліктів: а) етап первинного осмислення проблеми захисту населення у війні та її первинного регулювання (XIV століття – 1864 р.); б) етап модернізації війни та появи нових проблем захисту цивільного населення у (1864 р. – 1899 р.); в) етап міжнародної кодифікації норм міжнародного гуманітарного права з питань захисту цивільного населення (1899 – 1949 роки); г) сучасний етап міжнародно-правового регулювання захисту цивільного населення під час збройних конфліктів (з 1949 року по даний час).

2. Забороненими відносно цивільного населення наступні дії: насилля над життям й особистістю, зокрема всі види вбивств, завдання каліцтва, жорстоке поводження й тортури; захоплення заручників; наруга над людською гідністю, зокрема образливе та принизливе поводження; засудження та застосування покарання без попереднього судового рішення, винесеного судом, який створено

належним чином і який надає судові гарантії, визнані цивілізованими народами як необхідні.

3. Серйозним порушенням міжнародного гуманітарного права, що може за певних обставин кваліфікуватися як воєнний злочин, є і свідомий напад на цивільний об'єкт, і використання зброї, яка нездатна відрізнити військові цілі від цивільних об'єктів. Відповідальність за подібні порушення передбачена подвійна. По-перше, міжнародно-правову відповідальність несе держава, що контролювала осіб, які здійснили серйозне порушення міжнародного гуманітарного права. Така держава повинна компенсувати всі збитки, завдані в результаті незаконних протиправних дій її представників або контрольованих нею осіб, та надати гарантії неповторення таких дій у майбутньому. По-друге, кримінальну відповідальність (за національним або міжнародним кримінальним правом) повинні понести всі особи, причетні до злочину. Йдеться не лише про тих, хто безпосередньо застосовував систему озброєння, а й про їхніх командирів.

Список використаних джерел:

1. Pictet Jean S. Le Droit Humanitaire et la Protection des Victimes de la Guerre, Leiden, A.W. Sijthoff, et Genève, Institut Henry-Dunant, 1973, 152 pages.

2. Давид Эрик. Принципы права вооруженных конфликтов. М.: Международный комитет Красного Креста, 2000. 718 с..

3. Арцибасов И.Н. Лукашук И.И. Право вооруженных конфликтов // Курс международного права в 7 томах. Том 6. Отрасли международного права. М.: Наука, 1992. 297 с.

4. Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded in Armies in the Field. Geneva, 22 August 1864. URL: <http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/120?OpenView>.

5. Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded in Armies in the Field. Geneva, 6 July 1906. URL: <http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/180?OpenView>.

6. Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land. The Hague, 18 October 1907. URL: <http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/195?OpenView>.

7. Convention (II) with Respect to the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of war on Land. The Hague, 29 July 1899. URL: <http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/150?OpenView>.

8. Герасимчук М. В. Еволюція норм міжнародного гуманітарного права щодо захисту цивільного населення. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_34096.

9. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.

10. Міжнародне гуманітарне право. URL: <https://minre.gov.ua/diyalnist/napryamky-proektiv-minreintegracziyi/mizhнародне-gumanitarne-pravo/>.

Шевченко Н.Л., доцент кафедри національного, міжнародного права та правоохоронної діяльності, Херсонський державний університет кандидат юридичних наук
<https://orcid.org/0000-0001-8131-5757>

Адміністративно-правове регулювання прав людини під час дії воєнного стану в Україні

Україна є демократичною країною, але все таки певні обмеження прав людини законодавець передбачає, а саме: в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Але не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції [1].

У зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» [2]., затвердженим Законом України від 24 лютого 2022 року № 2102-ІХ, в Україні введено воєнний стан із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року строком на 30 діб, вже декілька разів його подовжували відповідним законодавчим актом, адже перемога ще не настала.

В статті 3 Указу сказано, що у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, тобто на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися певні конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України [1]., а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, які потрібні для ефективного забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [3].

Проте, давайте зупинимось, які ж саме обмеження можуть бути запроваджені в умовах воєнного стану до фізичних осіб.

Щодо фізичних осіб можуть запроваджувати трудову повинність для окремих категорій працездатних осіб, які не залучені до роботи у сфері забезпечення життєдіяльності населення, оборонній сфері і не заброньовані за підприємствами, установами та організаціями.

Такий порядок запровадження трудової повинності регламентовано «Порядком залучення працездатних осіб в умовах воєнного стану до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану», затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 13.07.2011 № 753 [4].

Під час воєного стану запроваджується комендантська година, звичайно в мирний час це було б обмеження вільного пересування та порушення наших прав. Але ми всі розуміємо, що ці заходи вкрай необхідні у теперішньому стані нашої країни.

На багатьох дорогах можна зустріти блокпости, які з'явилися саме після впровадження воєнного стану, адже особливий режим в'їзду і виїзду, допомагає контролювати правопорядок та запобігати порушенню законодавства воєнного стану. Хоча звичайно це не може не порушувати та обмежувати свободу пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також рух транспортних засобів.

Всі громадяни країни та її жителі мають бути готовими до перевірки документів особи, а в разі потреби і до перевірки та огляду, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян, за винятком обмежень, встановлених Конституцією України.

Порядок перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 23.12.2021 №1456 [5].

Для запобігання порушень громадського порядку та інших норм законодавства було встановлено заборону або обмеження на вибір

місця перебування чи місця проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан. Також органи місцевого самоврядування видавали відповідні розпорядження щодо заборони торгівлі алкогольними напоями та речовинами, виробленими на спиртовій основі, а також зброєю, сильнодіючими хімічними і отруйними речовинами.

Військові адміністрації разом з органами місцевого самоврядування в разі необхідності мають право проводити евакуацію населення, якщо виникає загроза його життю або здоров'ю, а також матеріальних і культурних цінностей, якщо виникає загроза їх пошкодження або знищення, згідно з переліком, що затверджується Кабінетом Міністрів України.

Під час впровадження військового стану було впроваджено певну кількість обмежень і для юридичних осіб.

Наприклад, використовувати потужності та трудові ресурс підприємств, установ і організацій усіх форм власності для потреб оборони, змінювати режим їхньої роботи, проводити інші зміни виробничої діяльності, а також умов праці відповідно до законодавства про працю.

Видавати накази (розпорядження) про відсторонення від роботи керівників підприємств, установ та організацій без збереження заробітної плати за неналежне виконання ними обов'язків, визначених цим Законом, та накази (розпорядження) про призначення виконувачів обов'язків керівників зазначених підприємств, установ і організацій на час дії правового режиму воєнного стану.

Якщо юридична особа на чолі з її керівником порушує вимоги або не виконує заходи правового режиму воєнного стану, то держава в особі військової адміністрації має право вилучати у підприємств, установ і організацій усіх форм власності, окремих громадян електронне комунікаційне обладнання, телевізійну, відео- і аудіоапаратуру, комп'ютери, а також у разі потреби інші технічні засоби зв'язку.

Військова адміністрація та держава має право примусово відчужувати майно, в тому числі те, що перебуває у приватній або комунальній власності, вилучати майно державних підприємств,

державних господарських об'єднань для потреб держави в умовах правового режиму воєнного стану в установленому законом порядку та видавати про це відповідні документи встановленого зразка. Водночас, якщо попередньо не було відшкодовано вартість такого майна, надалі має бути здійснено повне відшкодування його вартості в порядку, визначеному законом [6].

Якщо після скасування правового режиму воєнного стану майно, що було примусово відчужене, зберіглося, колишній власник або уповноважена ним особа має право вимагати повернення такого майна у судовому порядку.

Також, колишній власник примусово відчуженого майна, може вимагати надання йому взамін іншого майна, якщо це можливо.

Під час дії правового режиму воєнного стану уповноважені органи мають право забороняти проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій, інших масових заходів, а також та право регулювати роботу постачальників електронних комунікаційних мереж та/або послуг, поліграфічних підприємств, видавництв, телерадіоорганізацій, телерадіоцентрів та інших підприємств, установ, організацій і закладів культури та засобів масової інформації та забороняти передачу інформації через комп'ютерні мережі [7].

У місцевостях, де ведуться бойові дії, запровадження та здійснення таких заходів правового режиму воєнного стану покладається безпосередньо на військове командування та військові адміністрації.

Зазначені обмеження можуть відбуватися виключено в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, передбачених указом Президента України про введення воєнного стану.

Отже, хоч і йде війна, Україна разом з своїми воїнами впевненими кроками наближає нашу перемогу, право на освіту, гарантоване Головним Законом нашої держави, не може відібрати ніхто. Навіть у військовому стані всі учасники освітнього процесу різних ланок продовжують роботу на своєму професійному фронті,

для забезпечення освіти підростаючому поколінню. Адже саме йому відбудувати нашу країну після перемоги. І навіть початок війни в 2014 році та початок повномасштабного вторгнення в 2022 році не повинно обмежувати права громадян України на отримання освіти, а тим більш ці права повинні реалізовувати діти нашої країни. Адже їм потрібно в майбутньому сприяти зміцненню та більшому зростанню їх Батьківщини. Адже встановлення режиму воєнного стану як реакції держави військову агресію з боку країни – агресора не може мати сприятливі фактори для країни в цілому, але головна мета не в цьому. Але ж головна мета не позитивні фактори, а захист країни, населення та збереження територій, визначених конституцією та міжнародним правом.

Список використаних джерел:

1. Конституція України

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

2. Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні»
<https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>

3. Закону України «Про правовий режим військового стану»
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

4. «Порядком залучення працездатних осіб в умовах воєнного стану до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану», затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 13.07.2011 № 753 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/753-2011-%D0%BF#Text>

5. Порядок перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 23.12.2021 №1456 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1456-2021-%D0%BF#Text>

6. Фігель Ю.О. Обмеження прав людини в умовах воєнного стану / Ю.О. Фігель // Науковий вісник Львівської комерційної

академії. Серія «Юридична». – 2015. – Вип. 2. – С. 222–230. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvlkau_2015_2_24.

7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

Щербанюк О.В., доктор юридичних наук, професор, завідувачка кафедри процесуального права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, професор Вільнюського університету

Конституціоналізація та деконституціоналізація: концептуальні роз'яснення на шляху країни до ЄС

Конституціоналізація це процес формування конституційних норм. Феномен конституціоналізації відповідно до соціологічного підходу, не обмежується сферою формальної Конституції.

Останні десятиліття спостерігаються різке зростання конституційних положень, що регулюють основні аспекти демократії, включаючи правила про партії, голосування та вибори. Ця тенденція очевидна як у демократичних, так і в недемократичних країнах, хоча демократії мають тенденцію конституціоналізувати трохи більше питань. Конституціоналізація може допомогти демократії, зв'язуючи руки політикам. Конституціоналізація демократії корелює з вищими рівнями демократії.

На початку 1970-х років у своїй праці «Судовий контроль в сучасному світі» Мауро Каппеллетті окреслив про поширення по всьому світу конституціоналізму, позначеного конституційним контролем, показавши початок його планетарного поширення та як частину розширення демократії в епоху після Другої світової війни [1, с. 244-334] Дана праця мала «пророчий» характер у подвійному значенні цього слова: емпірично стверджувалось, що контроль на карті світового публічного права, завойовує демократичний світ, фактично стає частиною демократичної онтології: що означає бути демократією.

Це було бачення, яке поєднувало віру в дві речі: віру у «вищий закон», який зобов'язує навіть демократичні органи, основним змістом яких є норми, що стосуються захисту особистих прав та свобод від тиранії, у

тому числі демократичної більшості; віру в суди, будь то конституційне чи звичайне судочинство, як найефективніша гарантія ефективності та реалізації цього вищого права. Конституційний контроль став характерною ознакою самого поняття верховенства права. Важко знайти конституцію, написану за останні півстоліття, яка б не прийняла якийсь варіант цієї моделі.

Демократія без певної форми конституційного контролю вважається недостатньою. Так було і є в Європі майже без винятку. Європейський суд стисло та лаконічно визначив, що центральний аспект верховенства права вимагає, щоб будь-який правовий акт, який впливає на становище будь-якого юридичного суб'єкта, потенційно мав бути переглянутий судом. В останні десятиліття ми стали свідками того, що національні суди все більше роблять посилання на рішення конституційних судів зарубіжних країн, які іноді називають «транссудовим діалогом», формою правової трансплантації або «міграції» конституційних ідей.

В науці європейського конституційного права виділяють два аспекти конституціоналізації: матеріальний та процесуальний. Матеріальний аспект полягає у «горизонтальному» ефекті фундаментальних прав людини, а процесуальний розкривається через розширення юрисдикції Європейського суду на основі розширення тлумачення Договору Союзу, що законодавчі органи держав-членів є сильнішими підлягають Союзу.

Конституціонізація протягом десятиліть була основною характеристикою інтеграції країн в ЄС. Що саме ми маємо на увазі під конституціоналізацією та деконституціоналізацією? Ми розуміємо конституціоналізацію як поступовий процес, за допомогою якого політичні та правові рамки держави – у нашому випадку Європейського Союзу – поступово збагачуються конституційними елементами.

Іншими словами, конституціоналізація посилює поетапні матеріальні та процедурні гарантії, які дозволяють тримати під контролем (виконавчу) владу. Це означає, що конституціоналізація зміцнює «тріаду конституціоналізації» - тобто демократичний

контроль з боку парламентів, судовий контроль і захист основних прав судами, а також цементує класичні стандарти управління, такі як прозоре прийняття рішень і політична відповідальність. Таке розуміння конституціоналізації, у свою чергу, повторює усталені визначення верховенства права.

І навпаки, деконституціоналізація є процесом, у ході якого конституційні особливості державного устрою послаблюються відносно одного або кількох елементів вищезгаданої тріади.

Показовим для цього послаблення є, наприклад, коли парламенти позбавлені можливості контролювати виконавчу владу або коли політичні рішення є непрозорими та уникають політичної відповідальності. Деконституціоналізація також проявляється у зниженні індексу верховенства права. Це трапляється, наприклад, коли бракує засобів судового захисту проти авторитетних рішень, коли судді з повагою ставляться до порушень виконавчої влади або коли права людини є предметом дебатів. Це послаблення конституційних елементів може бути наслідком (поступового)) перебудова законодавчої чи інституційної бази – коригування де-юре – або через відступ від конституційно закріплених процедур – коригування де-факто – або взаємодія обох. Дійсно, на практиці межа між де-юре та де-факто деконституціоналізацією тонка, оскільки обидві моделі підсилюють одна одну.

Конституціоналізація пов'язана з іншою правовою динамікою. Процес конституціоналізації загалом збігається з юридифікацією, яка означає поширення правових норм через кодифікацію чи законодавчу діяльність, з одного боку, та розширення обсягу та інтенсивності правового контролю, з іншого. Можна спостерігати зворотний зв'язок щодо явища деконституціоналізації, де ми здебільшого спостерігаємо відмову від правових норм та судової влади. Тому справедливо сказати, що конституціоналізація та юридифікація (або деконституціоналізація та деюрифікація) часто переплітаються.

Слід висвітлити ще один важливий аспект як конституціоналізації, так і деконституціоналізації, а саме їх динамічний характер. Для обох процесів ми можемо спостерігати поступове посилення

(конституціоналізацію) або послаблення (деконституціоналізацію) конституційних норм і принципів. Динамічний характер (де)конституціоналізації має додаткові наслідки. Це, зокрема, означає, що процеси (де)конституціоналізації можуть відбуватися або в межах уже кодифікованої конституційної (законодавчої) бази за допомогою юриспруденції, правових поправок чи інституційної практики, або з метою (пере)моделювання конституційного ладу. У контексті ЄС актуальним є перш за все останній вимір (де)конституціоналізації. За відсутності однозначної «конституційної» основи в законі, конституціоналізація ЄС була і залишається значною мірою результатом «конституціоналізації» договірного права через зростаючий корпус юриспруденції, законодавства та інституційної практики, що розвивається.

Варто підкреслити, що соціально-політичний контекст має значення не в останню чергу через цей динамічний характер (де)конституціоналізації.

Здається, що кризові або надзвичайні ситуації загалом збільшують потенціал деконституціоналізації, оскільки системи стримувань і противаг легше відкласти для вирішення питань, які можна вважати винятковими обставинами, як-от захист прав особи та розподіл влади, боротьба з пандемією COVID-19 є яскравим прикладом: у всьому Європейському Союзі участь парламентів була разюче обмеженою, коли було ухвалено перші заходи щодо охорони здоров'я, багато з яких різко обмежували основні права.

Слід аналізувати прецедентне право Суду ЄС з посиланням на чотири аналітичні критерії: юридичні посилання, методи тлумачення Суду, правове обґрунтування та контекстуалізацію.

Конституційна роль Суду ЄС не є суто реактивною чи пасивною, а може цілком задавати тон конституціоналізації, навіть коли предмет є сильно політизованим і, отже, спірним: коли конституційний статус-кво знаходиться під загрозою та потребує юридичної підтримки, Суд буде не ухиляється від зіткнення з урядами держав-членів, як це було зроблено у його рішенні у справі «Комісія проти Польщі, Угорщини

та Чеської Республіки» [2] або у своєму попередньому судовому рішенні щодо транзитних зон Угорщини для шукачів притулку.

У сферах низької політизації, як у справах, що передували війні в Україні, Суд обрав експансійну юриспруденцію, коли конституційним принципам бракувало однозначної основи в договірному праві єс, а судовий контроль був обмеженим, і він займався їх підтриманням, коли конституційний статус quo було юридично оформлено. Залишається побачити, як нещодавнє зростання політизації зовнішньої політики та, зокрема, питань безпеки та оборони вплине на судову практику Суду ЄС. Справа щодо санкцій проти ЗМІ, які (не)прямо контролюються Російською Федерацією та працюють в Європейському Союзі (тобто Russia Today і Sputnik), які були прийняті після агресії Росії проти України, були вирішальним у цьому контексті. У своєму рішенні з цього питання 2022 року Загальний суд, засідаючи у складі великої палати, дійшов двох конституційно важливих висновків. По-перше, він заявив, що Рада має повноваження накладати заборону на мовлення (у формі санкцій ЄС) відповідно до своїх прерогатив.

І, по-друге, Суд ЄС встановив, що обмеження свободи вираження поглядів та інформації, спрямоване на запобігання поширення пропаганди та іншої дестабілізуючої дезінформації в державах-членах ЄС під час війни було законним заходом загального інтересу для сприяння миру, безпеці та стабільності за умови, що воно було пропорційним і передбачено законом.

Рішення має всі ознаки конституціоналізації: судді недвозначно підкреслили конституційну та політичну актуальність розглянутого ними питання; вони використовували телеологічне читання положень первинного права; і основний аргумент спирається на основні конституційні норми та принципи (основні права; інституційний баланс; повноваження тощо).

Цікаво, що конституціоналізація, яку проводить Загальний суд у цій справі, є такою, яка перед лицем явної зовнішньої загрози надає пріоритет загальним інтересам (тобто захисту цінностей, безпеки, цілісності та громадського порядку Європейського Союзу, а також як

захист і сприяння міжнародному миру та безпеці) над індивідуальними правами (тобто свободою вираження поглядів та інформації). У світлі попередньої судової практики можна було б запитати, чи дійшов би Суд ЄС такого ж висновку під час апеляції. Дійсно, Європейський суд може запропонувати версію конституціоналізації, яка більше зосереджується на захисті прав людини і менше на цілях зовнішньої діяльності. Це, у свою чергу, напевно призвело б до зіткнення з державами-членами, політичним пріоритетом яких є припинення пропаганди та дезінформації (як засобів сучасної війни).

Список використаних джерел:

1. Cappelletti M. Judicial Review in the Contemporary World, Indianapolis, Bobbs-Merrill, 1971. Dikaion. Pp. 244-334.

2. Measures for the protection of the Union budget: the Court of Justice, sitting as a full Court, dismisses the actions brought by Hungary and Poland against the conditionality mechanism which makes the receipt of financing from the Union budget subject to the respect by the Member States for the principles of the rule of law. URL: <https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2022-02/cp220028en.pdf>

Наукове електронне видання

**КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ ЩОДО ДОТРИМАННЯ
ОСНОВНИХ ПРИНЦИПІВ ОРГАНІЗАЦІЇ
ТА ЗДІЙСНЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ:
ПОГЛЯД У СВІТЛІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ**

**Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції,
м. Івано-Франківськ, 21 червня 2024 р.**

Наукове електронне видання

Головний редактор

Василь Головчак

Підп. до друку 30.09.2024. Формат 60x84/16.
Гарнітура «Times New Roman».
Вид. арк. 14,0.

Видавець
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
76018, м. Івано-Франківськ, вул. С. Бандери, 1,
тел. 75-13-08, e-mail: vdvcit@pnu.edu.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 7616 від 26.05.2022

ISBN 978-966-640-561-9